

Arbeidsdriften – uten mål og mening?

En case-studie om arbeidsdriften i et norsk fengsel

Maria Gina Fromreide-Nessler

Masteravhandling i kriminologi
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Juridisk fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2014

Arbeidsdriften – uten mål og mening?

En case-studie om arbeidsdriften i et norsk fengsel

Maria Gina Fromreide-Nessler

Masteravhandling i kriminologi
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Juridisk fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2014

© Maria Gina Fromreide-Nessler

2014

Arbeidsdriften – uten mål og mening? En case-studie om arbeidsdriften i et norsk fengsel

Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Kristiansand kommune, Kristiansand

Sammendrag

Tittel: Arbeidsdriften – uten mål og mening? En case-studie om arbeidsdriften i et norsk fengsel

Av: Maria Gina Fromreide-Nessler

Veileder: Thomas Ugelvik

Levert ved: Institutt for kriminologi og rettssosiologi, høst 2014

Sammendrag: Avhandlingen tar for seg arbeidsdriften i norske fengsler, og problemstillinger om hvordan innsatte opplever arbeidsdriften, om innsatte er motiverte til arbeidet, hvordan verksbetjenter motiverer til endring og rehabilitering, og hva verksbetjentene mener om arbeidsdriften slik den er i dag. Avhandlingen tar utgangspunkt i et tre ukers langt feltarbeid i et lite fengsel med deltagende observasjon og intervjuer som metode.

Motivasjonen til innsatte er overraskende god ettersom de selv mener de ikke vil få noe ut av arbeidsdriftens tilbud etter løslatelse. Årsakene til at de går på verkstedet hver dag er for å unngå å sitte på cella og gruble, og noen av dem ønsker også å arbeide for å få gjort noe produktivt ut av soningen. Det oppleves at det eksisterer et A-lag og et B-lag blant ansatte i fengselet, hvor A-laget er betjentene og B-laget er verksbetjentene. Denne holdningen gjelder ikke blant alle, men blant noen og den kan på sikt bli ødeleggende for samarbeidet. Det jobbes i samme etat, for samme arbeidsgiver. Ordet sysselsetting er noe verksbetjentene ikke er veldig fornøyd med, siden det henspiller til et sted de innsatte bare oppholder seg.

Verksbetjentene vil argumentere mot at de driver endrings- og rehabiliteringsarbeid, og at de ser den enkelte innsatte der han er.

Arbeidsdriften er i endring skal vi tro nyere rapporter, og mot slutten av avhandlingen er det et par generelle anbefalinger for arbeidsdriften fremover. Ledelsen er svak, og det anbefales at det tas grep for at føringene som skal komme ovenifra kommer frem og blir iverksatt i hver enkelt fengsel.

Forord

Det er mange å takke i forbindelse med masteravhandlingen.

Først vil jeg rette en takk til min veileder Thomas Ugelvik. Han har svart raskt på spørsmål jeg har hatt, og hjulpet meg i mål med gode svar og tilbakemeldinger.

Jeg vil også takke Line, Dina og Mari for kommentarer og gjennomlesning, og generell støtte under masteren. Dere har kommet med gode råd selv om vi studerer helt ulike fag, og vi har kunnet klage litt til hverandre når det har vært nødvendig. De som sier at å skrive en masteravhandling er en berg- og dalbane har helt rett.

Mamma og pappa har heiet og oppmuntret meg når det har vært litt tøft, og det setter jeg uendelig stor pris på.

Til slutt vil jeg takke min svært tålmodige mann for at han har holdt ut med meg i denne perioden med unntakstilstand og småpanikk, spesielt de siste ukene før innlevering hvor ”masterbobla” har fått en ny betydning. Tusen takk for at du har vært så forståelsesfull
Roger!

Men, den aller største takken går til fengselet jeg har vært i. Dere tok meg imot med åpne armer. Dere vet hvem dere er. Takk for tilliten, hjelpen og svar på alle spørsmål jeg har stilt. Jeg må spesielt takke verksbetjentene og de innsatte. Uten deres kunnskap, erfaringer og ikke minst tid ville denne oppgaven aldri ha blitt til. Både verksbetjenter og innsatte har delt sine erfaringer og tanker, og vi har hatt mange gode samtaler. Jeg glemmer dere ikke.

Kristiansand, november 2014

Innholdsfortegnelse

1	Avhandlingens tema	1
1.1	Forskningsspørsmål	4
1.1.1	Motivasjon	5
2	Arbeidsdriften	7
2.1	Arbeids- og utdannings situasjonen ved fengsling	8
2.2	Hvorfor er arbeidsdriften viktig?	9
2.3	Muligheter i arbeidsdriften.....	10
2.4	Endringer på gang	11
3	Metode	13
3.1	Tilgang og inngang	14
3.1.1	Tilgang til fengselet.....	14
3.1.2	Å komme inn i et fengsel for første gang.....	15
3.2	Metoder	16
3.2.1	Deltagende observatør	16
3.2.2	Utvalg.....	17
3.2.3	Intervjuene	17
3.2.4	Uformelle intervjuer	18
3.2.5	Kvalitetshensyn	19
3.3	Kvalitetshensyn.....	20
3.3.1	Anonymisering og konfidensialitet	20
3.3.2	Informert samtykke.....	22
3.3.3	Etterprøvbarehet	23
3.3.4	Notatboka.....	23
3.4	Etiske hensyn	24
3.4.1	Kvinnelig forsker i et mannsfengsel.....	24
3.4.2	NESHs retningslinjer	25
4	Starten på arbeidsdrift i Norge – et historisk tilbakeblikk på tvangsarbeid	27
4.1	Tvangsarbeidsanstaltens bakgrunn og oppstart	27
4.2	Plassering i tvangsarbeidshus	29
4.3	Opstad tvangsarbeidshus	30
4.3.1	Livet på «Jæderen».....	30
4.3.2	Mot et klarere fengselspreg.....	31
4.4	Straff eller behandling?	32
4.5	Ulikheter mellom tvangsarbeidshus og fengsler på 1950/60-tallet.....	34
4.6	Etterkrigstid og fengselsreformkomité	35
4.7	Fra arbeidspåkt til aktivitetspåkt	37
5	Arbeid i fengsel	39
5.1	Verksbetjentenes bakgrunn	40
5.2	Innsattes bakgrunn	41
5.3	Verksbetjentenes krav ute i verkstedet	42
5.4	De fysiske begrensninger.....	43
5.5	Rekrutteringen til arbeidsdriften.....	44
5.5.1	Kan alle som ønsker det få arbeide?	45
5.6	Arbeidshverdagen	47

5.7	Innsatte som ikke har interesse for arbeidet?	50
5.8	Motivasjon for å arbeide på verkstedet	51
5.8.1	Innsatte tar initiativ til noe selv?.....	52
5.8.2	Interesse for å lære?	53
5.8.3	Hvordan vil du beskrive arbeidsdriften for en utenforstående?	54
5.9	Verksbetjentenes syn på de innsatte	54
5.9.1	Hva synes de innsatte om verksbetjentene?.....	56
5.9.2	Er forholdene bedre i små fengsler enn i større?	57
5.10	Arbeidsdriftens påvirkningskraft	57
5.11	Oppfatninger av arbeidsdriften	59
5.11.1	Hva synes de innsatte om tilbudet til arbeidsdriften i fengselet?	59
5.11.2	Det bra, og det dårlige.....	60
5.11.3	Ulik grad av arbeidsønske	62
5.11.4	Læring på verkstedet.....	63
5.12	Burde noe ha vært annerledes?	64
5.13	Har de andre innsatte noe å si for hvordan man oppfører seg på verkstedet og hvordan man har det på verkstedet?	66
5.14	Hvorfor jobber de på verkstedet?	67
5.15	Løslatelse for en av de innsatte	68
5.16	Livet etter løslatelse	69
5.17	Samarbeid mellom skole og arbeidsdrift	69
5.18	Skolen	70
5.19	Samarbeidet i praksis	70
5.20	Valget mellom skole og arbeid	71
6	Internasjonal forskning	72
7	Stjerner og striper	77
7.1	A-lag og B-lag.....	77
7.2	Klasseskille på bakgrunn av utdanning	78
8	Endrings- og rehabiliteringsarbeid	80
9	Arbeidsdriftens fremtid	83
9.1	Svak styring.....	83
9.2	Opplærings- og endringsarena	84
9.3	Arbeidsdriftens utfordringer fremover	84
	Litteraturliste	87
	Vedlegg / Appendiks	89

1 Avhandlingens tema

Jeg ønsket å skrive en avhandling om et emne som hadde lite tidligere forskning for å forhåpentligvis kunne bidra til økt kunnskap. Jeg ble tipset om arbeidsdriften av en professor på instituttet, og følte et behov for å skrive om dette. Når jeg har snakket med medstudenter eller venner om avhandlingen min, har jeg blitt møtt med litt tomme blikk. Jeg forstår det godt, for hva er egentlig arbeidsdriften? Det er ikke helt åpenbart ut fra navnet. Tittelen jeg har valgt, ”Arbeidsdriften – uten mål og mening?” refererer til fordommer som finnes mot arbeidsdriftens aktiviteter. Man kan kalle det sysselsetting, og det brukes også, men i realiteten er nok arbeidsdriften noe mer enn bare et sted innsatte plasseres for dagen. Jeg kommer til å se på om arbeidsdriften bare er et oppbevaringssted for innsatte i løpet av dagen, eller om det gjøres et godt stykke arbeid der for å bidra til endring og rehabilitering av innsatte.

Arbeidsdriften er en del av aktivitetssplikten i norske fengsler. Ifølge kriminalomsorgen utgjør arbeidsdriften omtrent 75 prosent av aktivitetstilbudet deres, og er den største daglige aktiviteten for innsatte. Det omfatter arbeidet innsatte tilbys for daglig sysselsetting, og også arbeid som er nødvendig for fengselets drift og vedlikehold (Kriminalomsorgen, udatert). Videre skrives det:

”Arbeidsvirksomheten drives slik at alle innsatte får anledning til å ta del i sysselsetting. Arbeidstilbudet skal søke å gi den innsatte opplæring, en normal arbeidsdag og samvær med andre. Arbeid er vesentlig for å være selvhjulpen og for integrering i samfunnet. Muligheten for å kunne få arbeid er et av de viktige elementer i vurderinger rundt fare for tilbakefall til kriminalitet. Å styrke innsattes tilknytning til arbeidslivet er derfor et bidrag til å legge til rette for et liv uten kriminalitet etter løslatelse” (Kriminalomsorgen, udatert).

Det finnes ingen fastsatt definisjon på arbeidsdriften, men det finnes en i «Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften 2005-2008»:

”Arbeidsdriften omfatter det arbeid innsatte tilbys for daglig sysselsetting. Det omfatter også det arbeid som er nødvendig for fengselets drift og vedlikehold, så langt dette er hensiktsmessig og faglig tilfredsstillende, som renhold, kjøkkenarbeid, arbeid i tøylager/vaskeri, vedlikeholds- og reparasjonsarbeider (jamfør strgf. § 18). I

strategidokumentet inkluderes også tilrettelegging av frigang til arbeid som en del av arbeidsdriftens virksomhet” (Kriminalomsorgen, 2008, s. 4).

Definisjonen er kanskje ikke fullgod. Den får med variasjonen av hva arbeidsdriften kan være, men det nevnes ikke muligheter for arbeidstrening og fagbrev, eller at verksbetjenter også skal arbeide aktivt med rehabilitering av innsatte.

I ”Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn” (heretter kalt kriminalomsorgsmeldingen) skrives det at det i 2007 var 73,1 prosent av dagpengene i fengsel som ble utbetalt til innsatte som arbeidet, 18,9 prosent til innsatte i skole, og noen få prosentpoeng til frigang arbeid, frigang skole, programvirksomhet og fritids- og andre aktiviteter (Kriminalomsorgsmeldingen, 2008, s. 50). Dette er den nyeste kriminalomsorgsmeldingen, som er aktivt i bruk og som det henvises svært ofte til. Det skrives at:

”[...] arbeidsdriften beskjeftiger flest innsatte. Nesten $\frac{3}{4}$ av dagpengene til innsatte ble i 2007 utbetalt for arbeid i fengselet. Hovedtyngden av sysselsettingen gjelder tradisjonelle aktiviteter som arbeid ved snekkerverksted, metallverksted, småindustri, sysselsetting i jordbruk mv. Innsatte deltar også i drift og vedlikehold av fengslene og kjøkkentjeneste” (ibid.).

Det er samsvar mellom kriminalomsorgsmeldingens definisjon på arbeidsdriften, og kriminalomsorgens strategi og handlingsplanen sin definisjon, men disse definisjonene er ikke så fullstendige som de kunne ha vært.

Straffen må være slik at tilbakefallet til ny kriminalitet blir mindre (Kriminalomsorgsmeldingen, 2008, s. 7). Videre skrives det at over halvparten av alle dommer er på under to måneder (ibid.). Regjeringens mål er at straff skal gjennomføres slik at færre lovbrøyttere begår nye kriminelle handlinger etter soning (Kriminalomsorgsmeldingen, 2008, s. 8). Det er en lav risiko for ny kriminalitet dersom sikkerhetsnivået under straffegjennomføringen er høy. Men et langt fengselsopphold med høyt sikkerhetsnivå og en brå overgang til frihet vil medføre en høy risiko for tilbakefall etter løslatelse (ibid.).

Tilbakeføring til samfunnet og videre deltakelse i arbeidslivet er komplisert for mange innsatte. Ca 10 prosent av innsatte har betydelige læringsvansker (Kriminalomsorgsmeldingen, 2008, s. 61), og en tredjedel av innsatte i norske fengsler var i arbeid ved innsettelse, hvorav 80 prosent hadde fast stilling disse hadde fast (Kriminalomsorgsmeldingen, 2008, s. 62). Dette viser at det er få som er aktive i arbeidslivet når de blir fengslet. Når bare en tredjedel av innsatte har arbeid ved innsettelse kan kanskje arbeidsdriften bidra til at de innsatte kompetansen de trenger for en jobb etter endt soning. Arbeidsdriften skal rehabilitere, lære de innsatte noe og gjøre at de innsatte stiller sterkere når de blir løslatt enn når de ble satt inn i fengselet. Hvordan jobbes det for å få dette til i praksis? Kan arbeidsdriften være med på å bidra til endring og rehabilitering av innsatte, eller er det slik at de innsatte bare vil ut av cella og ha et tidsfordriv?

Dette skrives om forskning på arbeidsdriften:

”Det finnes ennå ingen systematisk forskning på arbeidsdriften i norske fengsler. Nordlandsforskning er i gang med et begrenset forskningsprosjekt rundt temaet. Det er behov for mer kunnskap på dette området. Det tilbudet som faktisk gis i norsk kriminalomsorg bør kartlegges bedre, og den kompetansegivende effekten dette arbeidet har for senere arbeid bør evalueres” (Kriminalomsorgsmeldingen, 2008, s. 62).

«Like sikkert som snø» er en rapport fra Nordlandsforskning hvor problemstillingene ikke har vært helt ulike mine. De etterlyste også kunnskap om hvordan arbeidet oppfattes av innsatte, hvilke formål det har, sett fra deres perspektiv, og i hvilken grad det reelt oppleves som kvalifiserende (Lien & Olsen, 2008, s. 4). De har intervjuet 45 innsatte og 31 ansatte i ni ulike fengsler. «Et hovedinntrykk fra feltarbeidene er likevel at fengslenes arbeidsdrift representerer et viktig potensial for å skape, legge til rette og gjennomføre yrkesrettet kvalifisering for innsatte som selv ønsker det» (Lien & Olsen, 2008, s. 5).

Et søk i Oria på ordet ”arbeidsdrift?” viste pr. 11.10.14 hele 27 treff, hvor ikke alle er relevante. Svært mye er også utdatert, og er fra 1990-tallet eller tidlig 2000-tallet. Mye av dette er kriminalomsorgens egne dokumenter (handlingsplaner m.m), og et par masteravhandlinger som nevner ordet arbeidsdrift. Det er påfallende lite dokumentasjon av arbeidsdriften gjort av eksterne forskere. Det skal nevnes at dette søket også ble gjort mye

tidligere enn en måned før innlevering av avhandlingen, men det viser at selv etter to år med arbeid med denne avhandlingen har det ikke skjedd veldig mye.

Det finnes flere årsaker til å se grundigere på arbeidsdriften. Det mest åpenbare er kanskje at ettersom det er den daglige aktiviteten til om lag 75 prosent av innsatte i norske fengsler, bør den kunne gjøre en nytte. Hvis målet er, som nevnt over, å få innsatte tilbake til arbeidslivet etter endt soning, bør de innsatte ha mer kunnskap tilpasset dagens arbeidsliv når de løslates kontra når de ble fengslet.

1.1 Forskningsspørsmål

Arbeidsdriften er etter min mening en noe neglisjert side av kriminalomsorgen når det gjelder forskning. Som jeg vil utdype senere finnes det lite uavhengig forskning på denne viktige delen av aktivitetsplikten til kriminalomsorgen. Internasjonalt finnes det flere studier som vil bli nevnt mot slutten av avhandlingen. På bakgrunn av denne problematikken bestemte jeg meg for å skrive om arbeidsdriften, og mitt forskningsspørsmål har vært:

Hvordan oppleves arbeidsdriften av de innsatte?

Å måle hvordan noe oppleves er ikke enkelt. For at det skal skje en positiv utvikling må de innsatte oppleve noe som meningsfylt, og det er derfor det er viktig at innsatte føler at arbeidsdriften bidrar til noe positivt, som igjen kan føre til motivasjon. Samtidig kan motivasjon gjøre at aktiviteten i seg selv blir meningsfull (Steiro & Torgersen, 2011). Jeg har snakket mye med innsatte og verksbetjenter om hvordan hverdagen deres i fengselet er, både i selve verkstedet og ellers når arbeidsdagen er over. Gjennom deltagende observasjon og intervjuer i et fengsel med høy sikkerhet har det dannet seg et bilde av hvordan det er å arbeide i et norsk fengselsverksted i dag. Kvalitativ metode er valgt for å se arbeidsdriften i sin originale form, på et trevareverksted.

Oppfølgingsspørsmål har fokusert på å se på ulike fenomener fra øynene til både innsatte og til verksbetjentene. Årsaken til dette valget er at det mangler kvalitativ forskning hvor enkeltindividets meninger om arbeidsdriften kommer frem:

Hvordan er motivasjonen til de innsatte for å gjøre en jobb i arbeidsdriften?

Hvordan jobber de ansatte for å motivere til endring og læring?

Hva mener verksbetjentene om arbeidsdriften slik den er i dag?

Det overordnede formålet med avhandlingen har vært å få en forståelse av hvordan arbeidsdriften fungerer per dags dato, både sett fra innsatte og verksbetjentes perspektiver. Studien er veldig åpen og utforskende på bakgrunn av lite tidligere forskning å trekke linjer fra, det finnes få fullgode definisjoner på hva arbeidsdriften er, og fenomenet er vanskelig å beskrive på en konstruktiv måte. Ettersom avhandlingen kan kalles en case-studie, som vil bli utdypet i metode-delen av avhandlingen, kan man ikke kalle den sammenlignbar på en tilsvarende måte en kvantitativ undersøkelse ville ha vært. Dette har heller ikke vært formålet. Ved å gå inn i ett norsk fengsel, som ikke er det nyeste, men med en tradisjonell arbeidsdrift, håper jeg å belyse hvordan forholdene er i dag for innsatte og verksbetjenter.

Avhandlingen er strukturert slik at først gjennomgås det hva arbeidsdriften er, deretter gjennomgås de metodiske avveininger som har blitt gjort. Et historisk tilbakeblikk på arbeidsdriftens utvikling fra tvangsarbeidsanstaltene tid til i dag følger. Deretter følger casen med kapitler om arbeid og skole, og hvordan verksbetjentene opplever at det eksisterer et hierarki innad blant ansatte i fengselet. Hierarki og gruppedynamikk blant innsatte fremheves, og mot slutten trekkes det frem hvordan arbeidsdriften kanskje blir endret snart på bakgrunn av et høringsforslag, og forslag til videre forskning.

1.1.1 Motivasjon

I forskningsspørsmålene er det spurt om motivasjon til endring og til å arbeide. Dette er et litt vanskelig begrep å måle. Hensikten er å forsøke å finne ut av om innsatte egentlig bryr seg om hva arbeidsdriften tilbyr, og eventuelt hvorfor. Det finnes flere gode definisjoner på motivasjon, jeg har valgt å bruke denne:

”Motivasjon er en disposisjon eller tilstand i individet som mobiliserer energi og gir retning for en handling eller aktivitet” (Steiro & Torgersen, 2011, s. 11).

Videre skrives det at motivasjon handler om hvilke mål en setter seg og hvor ambisiøse disse er, hvor lyst en har til å nå målet eller å lykkes, og tro på egen og andre evne til å klare det som skal til for å realisere målene. Er frykten for å mislykkes større enn lysten til å lykkes, og

hvis en ikke har tro på at en klarer å nå målene, vil drivkraften eller motivasjonen til å gjøre noe for å nå målene være liten (ibid.). Det skilles mellom indre og ytre motivasjonsfaktorer. Indre motivasjon handler om at aktiviteten startes og opprettholdes ved en interesse eller et engasjement for oppgaven som skal gjennomføres. Motivasjonen er der selv om det ikke er en klar straff eller belønning. Indre motivasjon kalles gjerne for naturlig motivasjon. Ytre motivasjon handler om at aktiviteten startes og opprettholdes ved å få belønning eller å oppnå en belønning ved avsluttet aktivitet. Målet i seg selv trenger ikke å være viktig, og denne typen motivasjon kalles gjerne kunstig motivasjon. Her er det lett å knytte penger eller lønn til begrepet (Steiro & Torgersen, 2011, s. 114). Innsatte har kanskje et ønske om et liv uten kriminalitet når de blir løslatt. Spørsmålet er da om den indre motivasjonen til hver enkelt innsatt kan være stor nok til at den innsatte holder seg utenfor fengselet. Spørsmålet vil bli sett grundigere på senere.

2 Arbeidsdriften

Arbeidsdriften er som nevnt den største daglige aktiviteten i norske fengsler.

Straffegjennomføringen i Norge er styrt av straffegjennomføringsloven (Straffegjennomføringsloven, 2001). Det er spesielt § 3 og 18 som henviser til arbeidsdriften. § 3 omhandler at gjennomføringen av reaksjonen skal være sikkerhetsmessig forsvarlig, og innholdet skal bygge på de tiltak kriminalomsorgen har til rådighet for å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet. ”Domfelte har aktivitetsplikt under gjennomføringen av traf og strafferettslige særreaksjoner. Aktivitetsplikten kan bestå av arbeid, samfunnsnyttig tjeneste, opplæring, program eller andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet”. § 18 heter Arbeid, opplæring, program eller andre tiltak, og henviser til at kriminalomsorgen skal legge til rette for at innsatte får et aktivitetstilbud på dagtid. Dette må alle fengsler forholde seg til i det daglige.

I rapporten ”Kriminalomsorgens arbeidsdrift – Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften 2005-2008” fremheves det at arbeidsdriften er den største daglige aktiviteten for innsatte i norske fengslet ved siden av undervisning og programvirksomhet, og utgjorde ca 75 prosent av aktivitetstilbudet i 2004. En levekårsundersøkelse fra Fafo viste at kun 32 prosent var i lønnet arbeid ved fengsling, og undersøkelsen viste et lavt utdanningsnivå i forhold til befolkningen for øvrig. Innsatte er en marginalisert gruppe i utgangspunktet, og det er en stor utfordring for kriminalomsorgen å gi det rette tilbudet (Kriminalomsorgen, 2008, s. 2). Videre skrives det at arbeid er vesentlig for å være selvhjulpen og for integrering i samfunnet. Arbeidsdriften gir i begrenset grad arbeidserfaring som kvalifiserer for det ordinære arbeidsliv, ettersom arbeidsdriften ikke har endret seg tilsvarende arbeidslivet. Ambisjonen til kriminalomsorgen er å få en arbeidsdrift om kan møte den enkelte innsattes behov for aktivitet, og dette skal være utgangspunktet ved prosjektplanlegging.

”For noen innsatte kan behovet være å få tiden til å gå. De har arbeid ved løslatelse, og trenger ikke opplæring og arbeidstrening. Disse skal kunne få dette tilbudet. Mange har fysiske og psykiske helseplager, økonomiske problemer og andre sosiale problemer [...] For noen er målet å komme i arbeid, arbeidstrening eller skole etter løslatelse. Andre innsatte er uføretrygdet, og målet kan være en meningsfull aktivitet under fengselsoppholdet og etter løslatelse” (ibid.).

Det skrives videre at arbeidsdriften skal være kvalifiserende ut fra den enkeltes ståsted, og det er en utfordring som krevet stor kompetanse og målrettede planer. Det enkelte fengsel må sørge for at det er tid til å se hver innsatt, hvert individ.

Definisjonene på arbeidsdriften kommer fra rapporter og kriminalomsorgens nettside. Det er anbefalinger til hvordan arbeidsdriften bør drives, og skal være. Straffegjennomføringsloven viser til de krav fengselet får fra lovgivers side om kvaliteten på soningen. Hvem er det som styrer det praktiske og gir beskjed om hvordan arbeidsdriften skal drives i det daglige?

2.1 Arbeids- og utdanningssituasjonen ved fengsling

I ”Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften 2005-2008” skrives det at en stor gruppe innsatte har en svak tilknytning til arbeidslivet, og at Fafos levekårsundersøkelse blant innsatte i 2004 viste at kun 31 prosent av innsatte var i lønnet arbeid ved fengsling. Av de resterende var også noen under utdanning, men undersøkelsen viste et lavt utdanningsnivå i forhold til befolkningen for øvrig (Kriminalomsorgen, 2008, s. 2). Skarðhamar viser også til at utdanningsnivået blant innsatte er lavere enn blant befolkningen generelt. Han påpeker at det er langt flere innsatte med kun grunnskolenivå enn befolkningen for øvrig, og langt færre med utdanning på videregående skolenivå eller høyere utdanning, noe som er gjeldende for både menn og kvinner (Skarðhamar, 2002, s. 37). 45 prosent av de innsatte har kun 9-årig skolegang eller mindre, men feilkilder som overrapportering kan ha funnet sted under avkrysning. Under en av ti har høyere utdanning fra universitet eller høyskole, mot to av ti i befolkningen på tidspunktet Skarðhamar gjennomførte undersøkelsen (Skarðhamar, 2002, s. 38-39). Tallene kan ha økt, men det er et gjennomgående tema at innsatte har lav utdanning og ofte ikke er i arbeid ved fengsling. Kriminalomsorgsmeldingen skriver at en tredjedel av innsatte i norske fengsler var i arbeid ved innsettelse, og ca 10 prosent av innsatte har betydelige læringsvansker (Kriminalomsorgsmeldingen, 2008, s. 61).

Både handlingsplanen fra 2005 og Kriminalomsorgsmeldingen (2007-2008) viser til viktigheten av relevant arbeid å gå til etter løslatelse. Problemet med dette er at selv om håndverk aldri vil bli unyttig som en verksbetjent sa, er det også begrenset hvor mange innsatte som rekker å ta et fagbrev før de blir løslatt. Det er svært få, det tar tid å få fagbrev, og sannsynligheten for at dommen er kort eller at den innsatte blir overført til et annet fengsel hvor tilbudet er et annet er stort. En rapport fra Fylkesmannen i Hordaland fra 2012 viser at det ble tatt ti fagbrev i lavsikkerhetsfengsler samme årstall, og sju fagbrev i høysikkerhetsfengsler (Fylkesmannen i Hordaland, 2012). Når total soningskapasitet i norske

fengsler samme år er på 3594 plasser blir prosentandelen så lav som 0,4 prosent på antall innsatte som tar fagbrev dette året.

2.2 Hvorfor er arbeidsdriften viktig?

I Norge er straffen frihetsberøvelse. Å ha arbeid å gå til i det daglige bidrar til at innsatte kan få en ny kompetanse de kan bruke når de blir løslatt. Normalitetsprinsippet bygger på internasjonale konvensjoner og rekommandasjoner, og det er også nedfelt i norsk lov at domfelte skal ha de samme rettigheter som andre borgere. Straffegjennomføringen skal ikke være mer tyngende enn nødvendig, og den skal være så langt som mulig lik tilværelsen ellers i samfunnet (Kriminalomsorgsmeldingen, 2008, s. 22). I tillegg skal normalitetsprinsippet bidra til å redusere utilsiktede skadevirkninger av straffen og lette tilbakeføringen til samfunnet vesentlig (ibid). Kriminalomsorgsrapporten sier at straffen ikke skal være mer tyngende enn det som er nødvendig av sikkerhetsmessige hensyn.

Hammerlin skriver at variasjonsbredden til arbeidsdriften i forhold til funksjon, betydning og mening er stor – på den ene siden fremstår den som en aktivitets- og sysselsettingsstrategi, på den andre siden vurderes den ut fra et normaliseringsprinsipp relatert til en bedriftsøkonomisk styrings og produksjonsmodell etter en viss kapitalistisk logikk (Hammerlin, 2008, s. 526).

Arbeidsbegrepet knyttet til fengselsvirksomheten er komplisert, og de kontekstuelle betingelsene får helt spesiell betydning og mening¹. Hvert fengsel har et produksjonskrav de skal fullføre, og samtidig skal de sysselsette og aktivisere innsatte. ”Arbeidsvirksomheten i fengsel har noen gitte begrensninger, muligheter og vilkår som er bundet opp av både straffe- og sikkerhetsideologiske prinsipper for omsorgs- og rehabiliteringsideologiske premisser. De preger dets idégrunnlag, innhold og form” (Hammerlin, 2008, s. 526). Deler av arbeidsdriften betraktes på noen måter å være en slags frisoner i det ellers strenge regimet med rutiner på alt. Arbeidsdriften skal også ideelt sett være ferdighetstrenende, kompetansegivende og disiplinerende. Den skal gi muligheter for personlig utvikling, sosial trening og sosialt samvær, og optimalt sett være rehabiliterende og integrerende (ibid.). Men som Hammerlin skriver kan virkeligheten være mer sammensatt. Han konkluderer med at arbeidsvirksomheten har og har hatt mange ulike funksjoner. I noen fengsler kan

---

¹ For detaljert oversikt over arbeidsdriften fra 1970-2007, se Hammerlin (2008).

arbeidsdriften av mange bli ansett som et sted å plassere de innsatte for sysselsetting. I tidspunktet Hammerlin skrev sin doktoravhandling var arbeidsdriften under en ”kritisk gjennomgang”, noe jeg vil påstå at den fortsatt er.

Det påpekes at hvilke premisser, menneskesyn og idégrunnlag som skal gi arbeidsvirksomhetens innhold og form, betydning og mening er vesentlig. Spørsmålet om det er systemets målsettinger og bedriftsøkonomiske produksjons- og markedsidéer som skal prege arbeidsvirksomheten, eller om det er den enkeltes konkrete behov basert på hans eller hennes sårbare sosiale posisjon og behov som skal dominere opplegget (Hammerlin, 2008, s. 534-535).

Arbeidsdriften er viktig for fengselet, både for å gi innsatte noe mer å gjøre enn å sitte på cella, og for å bidra til å rehabilitere innsatte. Den er som en ”autonom frisone” hvor den enkelte kan oppleve et arbeidssamhold og kollegialt felleskap på et mest mulig normalisert grunnlag. Dette kan være svært viktig for livet etter soning (Hammerlin, 2008, s. 536).

Skarðhamars masteravhandling ”Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler” (2002) hadde tall på hvor mange innsatte som hadde en jobb å gå til etter løslatelse. 16,6 prosent menn svarte at de hadde samme jobb som før, 12,7 prosent at de hadde fått ny jobb, 16,6 prosent svarte at de ikke visste, og hele 54,1 prosent sa at nei, de hadde ingen jobb å gå til etter løslatelse (Skarðhamar, 2002, s. 111). Halvparten av de som hadde jobb før innsettelse går tilbake til sin gamle jobb. Litt under tre av ti har en jobb å gå til når de løslates. Det påpekes at de som svarte ”vet ikke” kan ha planlagt utdanning etter soning. Oppsummert om innsattes levekår skriver han at de innsatte har lite arbeidserfaring, og har i liten grad arbeidsinntekt som hovedkilde. Bare en tredjedel av i arbeid ved innsettelse, og bare 22 prosent hadde inntektsgivende arbeid som eneste hovedinntektskilde (Skarðhamar, 2002, s. 117). Behovet for inntekt og jobb ved løslatelse kan føre til at løslatte går tilbake til kriminelle handlinger heller enn å få seg en jobb.

2.3 Muligheter i arbeidsdriften

Sant man er i stand til det, skal man jobbe eller gå på skole i fengsel om man sitter på dom. Av den grunn kan man påstå at: ”Arbeid eller skolegang i fengsel er derfor en sentral del av tiden i fengsel, og er noe de aller fleste domsfangene har grunnlag for å uttale seg om” (Skarðhamar, 2002, s. 74). Innsatte kan også delvis jobbe og delvis gå på skole om fengselet

har muligheter for dette. I sin studie benyttet Skarðhamar seg av kvantitativ metode, og har derfor hatt en Likert-skala innsatte krysset av på for opplevelsen av arbeidsdriften eller yrkesopplæringen. Selv om analysen er ulik min fremgangsmåte, kan svarene han fikk brukes som et statistikk grunnlag. Fagbrev tilbys noen steder i et håndverk som for eksempel møbelsnekker eller mekaniker. Dette er reelt sett et tilbud til de færreste, spesielt fordi å ta et fagbrev tar tid. De fleste dommer i Norge er korte, og svært få rekker å ta fagbrevet (Skarðhamar, 2002, s. 75).

Fengselet jeg har gjennomført feltarbeid i har tilbud om fagbrev på ulike deler av arbeidsdriften, men som Skarðhamar skriver er det vanskelig å få gjennomført dette. Å ta et fagbrev tar tid, og fengselet var i hovedsak et varetektsfengsel, ikke et langtidsdomsfengsel. Skarðhamar skriver også at man kan anta at fangenes vurdering av yrkestrening² i fengsel har sammenheng med hva slags skole- og yrkesbakgrunn de har fra før (Skarðhamar, 2002, s. 76). De som har en del arbeidserfaring fra yrkeslivet kan ha lite utbytte av yrkestreningen, og de som har ingen eller svært liten arbeidserfaring kan ha større et mer positivt utbytte av yrkestreningen.

2.4 Endringer på gang

Hammerlin skriver: ”Arbeid som virksomhet har dype historiske røtter som disiplinerings-, integrerings- og rehabiliteringsmetodikk” (Hammerlin, 2008, s. 526). Gjennom arbeid oppnår man sosial posisjon, det er i og gjennom arbeidet at en blir en del av et fellesskap og en gruppe. Behovet for å gjøre noe annet enn å sitte på cella kan være svært viktig for innsatte, isolasjon har ingen godt av, og om innsatte er motivert til det kan det skje store endringer når det gjelder rehabilitering og arbeidstrening.

Det er tydelig at det er endringer på gang innen arbeidsdriftens tankesett/fremtidsplaner. Rapporten ”Arbeidsdriften – fortidens levninger, fremtidens muligheter” (2013) er utarbeidet av en arbeidsgruppe etter mandat fra KSF (Kriminalomsorgens sentrale forvaltning). De skulle ”utarbeide en kort tilstandsrapport for arbeidsdriften i kriminalomsorgen” (Kriminalomsorgen, 2013, s. 21). Arbeidsgruppa sendte ut elektroniske spørreundersøkelser til ledelsen i fengslene, friomsorgskontorene, ansatte i arbeidsdriften og skoleavdelingene, og

---

² Skarðhamar bruker begrepet *yrkestrening* der jeg benytter meg av ordet arbeidsdrift. Dette har sannsynligvis å gjøre med at Skarðhamars avhandling er basert på en tidligere Stortingsmelding (nr. 27, 1997-1998) enn den gjeldene på tidspunktet denne avhandlingen er skrevet (nr. 37, 2007-2008).

bedt om skriftlig redegjørelse fra regionene (Kriminalomsorgen, 2013, s. 27-28). Ingen av undersøkelsene har vært anonyme skrives det, noe som kan ha påvirket svarene som er gitt. På grunn av antall respondenter som svarte på undersøkelsen, henholdsvis 219 av 521 inviterte respondenter og 30 av 49 enheter, kan ikke resultatene generaliseres for alle fengsler i Norge. Dette er ifølge arbeidsgruppa en lav svarprosent som gjør det vanskelig å generalisere for alle ansatte i arbeidsdriften (Kriminalomsorgen, 2013, s. 27). Å forske på arbeidsdriften på en grundig og generaliserbar måte kan bli vanskelig, men er ikke umulig.

I oppsummeringen skrives det at arbeidstilbudene i dag preges av yrker som i liten grad etterspørres i det norske arbeidsmarkedet, slik som trevare, mekanisk og skogbruk, og at sysselsettingen i stor grad er konsentrert rundt produksjon (Kriminalomsorgen, 2013, s. 8). Samtidig er dette noe som ble diskutert i intervjuene for denne avhandlingen.

Selv om denne avhandlingen fokuserer på ett fengsels arbeidsdrift, har meningene til verksbetjentene kommet tydelig frem. Dette kommer jeg grundigere tilbake til, men arbeidsgruppa har også påpekt dette:

”I arbeidsgruppas øyne er det ikke først og fremst på enhetsnivå at de store forbedringene bør finne sted. Arbeidsdriftens største problem er at den sentrale styringen er svar og i mange tilfeller helt fraværende; virksomheten måles ikke på hvorvidt den faktisk gir innsatte bedre muligheter etter løslatelse” (Kriminalomsorgen, 2013, s. 8).

Videre skrives det at arbeidsdriften vil leve sitt liv på siden av fengslenes og kriminalomsorgens øvrige virksomhet i altfor stor grad (Kriminalomsorgen, 2013, s. 8). Dette har jeg selv observert. Arbeidsgruppa foreslår en ny struktur i organiseringen av arbeidsdriften, som jeg ikke skal gå nærmere inn på, ettersom denne er ganske omfattende

Kort oppsummert er arbeidsdriften viktig for norske fengsler fordi den gir om lag 75 prosent av innsatte et tilbud å gå til hver dag, den kan bidra til at innsatte får nye kunnskaper og ser en endring i seg selv, og den kan gjøre at innsatte kommer ut i jobb etter løslatelse om motivasjonen til å endre seg selv er der.

3 Metode

Kvalitativ metode var det jeg anså som mest passende til denne avhandlingen ettersom jeg ønsket å undersøke hvordan arbeidsdriften fungerte i et norsk fengsel. Jeg ønsket å fokusere på ett fengsel, og gå litt dypere ned i deres problemstillinger og hverdag. Metoden jeg har brukt kan best beskrives som et case-studie: «*Case-studier* kjennetegnes ved undersøkelsesopplegg som er rettet mot å studere mye informasjon om få enheter eller *cases*» (Thagaard, 2009, s. 49). Jeg var i fengselet i tre uker og gjorde deltagende observasjon, og i løpet av den siste uken min gjennomførte jeg intervjuer med innsatte og verksbetjenter. Tidsperioden jeg var i fengselet kunne nok med fordel ha vært lengre, men jeg ønsket ikke å være en belastning for fengselet heller. Jeg opplevde at tre uker var en passende mengde tid fra deres side, og ble ikke tilbudt å være lengre eller bedt om å være der i en kortere periode. Jeg intervjuet fire verksbetjenter, og fire innsatte. Årsaken til at det er en likevekt mellom innsatte og ansatte er helt tilfeldig, det har med antall innsatte som var i arbeidsdriften på dette tidspunktet å gjøre, og hvor mange som ønsket å bli intervjuet. I hovedsak sa alle som ble spurt ja til intervju, men på grunn av sykdom og tid var det et par innsatte jeg dessverre ikke fikk intervjuet. Jeg fikk pratet en del med de som ikke ble formelt intervjuet, og har med noe av det de har fortalt i avhandlingen. Samtalene var uformelle og bidro til å skape kontekst.

En del av årsaken til at jeg valgte kvalitativ metode var at jeg ønsket å gjøre et dypdykk i hvordan fengselshverdagen så ut på dette tidspunktet i et norsk fengsel. Å sammenligne fengsler er også vanskelig, ettersom de alle er utformet ulikt etter hvilken tid de ble bygget, og med hvilke idéer som rådet på det tidspunktet om straff og behandling.

Opprinnelig var planen å undersøke arbeidsdriften i to norske fengsler, ett stort med over 100 innsatte, og ett lite med under 50 innsatte. Jeg ombestemte meg etter hvert både på grunn av geografisk avstand til det ene fengselet, og fordi jeg forstod at det ikke nødvendigvis var hensiktsmessig å sammenligne disse to fengslene. De er svært ulike, både når det gjelder størrelse og antall innsatte, og i selve tilbudet til arbeidsdriften. Skal man først sammenligne er det bedre å ta et representativt utvalg, noe det ikke er kapasitet til i en kvalitativ masteravhandling som jeg har valgt å skrive. Metoden måtte ha blitt av kvantitativ karakter, og det var ikke ønsket for denne avhandlingen.

I tillegg var den opprinnelige planen å ikke anonymisere hvilke fengsler jeg skulle dra inn og undersøke arbeidsdriften i. Det ene fengselet ville være lett gjenkjennelig på grunn av størrelsen og variasjonen av tilbudene til arbeidsdriften. Det andre fengselet, som jeg har vært i, ville sannsynligvis ikke vil være like lett gjenkjennelig. Som nevnt ovenfor bestemte jeg meg for å holde meg til ett fengsel. Det ble tydelig for meg at for å oppnå resultatene jeg ønsket, måtte jeg anonymisere for å kunne snakke så fritt som mulig om funn. Ettersom det er et begrenset antall av de som er med i arbeidsdriften, ville det også gjøre de innsatte og verksbetjentene svært gjenkjennelige som personer. Dette kunne ha fått en innflytelse på hele prosjektet.

Jeg valgte å gjennomføre feltarbeidet i et fengsel med kun menn som soner. Ideelt sett skulle man også ha undersøkt arbeidsdriften i et kvinnefengsel, det er også svært viktig. Jeg valgte å ikke gjøre det på grunn av geografisk avstand til de få kvinnefengslene vi har i Norge, men mener at dette er noe som bør forskes på videre. Kvinnelige arbeidsdrift er preget av håndarbeid og tradisjonelle kvinnebeskjeftigelser. Forskning på hvordan det oppleves for moderne kvinner hadde absolutt vært interessant å forske videre på.

3.1 Tilgang og inngang

3.1.1 Tilgang til fengselet

I februar 2013 sendte jeg søknad til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) om tilgang til to fengsler i ulike fengselsregioner, henholdsvis Kriminalomsorgens regioner sør og sør-vest. Søknaden til NSD ble sendt på bakgrunn av innhenting av personsensitive opplysninger, spesielt at en person er siktet, mistenkt, tiltalt eller dømt for straffbar handling, og at disse dataene ville bli oppbevart i en periode på personlig datamaskin. Senere samme måned fikk jeg svar fra NSD at de godkjente mitt prosjekt, dersom det enkelte fengsel og Kriminalomsorgen godkjente prosjektet. Vedlagt ligger svarbrevet fra NSD, det samme gjelder infoskrivet til fengselet (se Vedlegg 1 og 3).

Videre sendte jeg søknader til de to ulike regionene hvor jeg forklarte prosjektet mitt og søkte tilgang i fengslene. I løpet av denne søknadsperioden bestemte jeg meg for å gjennomføre undersøkelsen i ett fengsel etter diskusjon med veileder. Beslutningen hadde også noen

pragmatiske og praktiske begrunnelser (geografi og ressurser), men var i hovedsak grunnet i at meningsfulle sammenligninger mellom disse to fengslene ikke lot seg gjøre. Jeg fikk innpass i begge fengsler fra de ulike regionsdirektørene, med forbehold om at det enkelte fengselet vurderte prosjektet som praktisk gjennomførbart og sikkerhetsmessig forsvarlig. Godkjenningen fra fengselet jeg valgte å gjennomføre studien i fikk jeg i april 2013. Intervjuguider og informert samtykke har vært vedlagt, slik at de enkelte fengslene kunne se hva jeg planla å gjøre mens jeg var der.

3.1.2 Å komme inn i et fengsel for første gang

Det var en mandag morgen i august jeg hadde min første dag som forsker i fengselet. I forkant hadde jeg pratet med assisterende fengselsleder og verksmester om forventninger fra begges side, sikkerhet og muligheter. Jeg visste ikke helt hva jeg gikk til, men hadde bestemt meg for å ha et mest mulig åpent sinn, og ikke minst være meg selv, når jeg gikk inn i det jeg vil kalle en helt annen verden. Blikket må endres til et objektivt et når man er i felt, ellers kan egne kulturelle kategorier og forutantagelser ødelegge (Fangen, 2004, s. 14). Etter en omvisning i fengselet, hvor jeg fikk hilst på innsatte og ansatte i skolen og arbeidsdriften, ganggutten og mange betjenter, ble jeg utstyrt med alarm og måtte huske å ha med meg belte til nøkkelknippet som jeg fikk etter et par dager. Betjentene og fengselsledelsen viste meg på den måten tillitt som jeg satte stor pris på, det gjorde bevegelsesfriheten min stor. Jeg tror også at belastningen av å ha meg der ble mindre på denne måten, både for verksbetjenter og betjenter generelt. Jeg fikk også lov til å være med på morgenmøter og et par overlappingsmøter på ettermiddagen. Verksbetjentene ønsket at jeg skulle få et mest mulig helhetlig inntrykk av fengselet. Det tror jeg at jeg også gjorde, jeg fikk ta en del i deres hverdag uten at det ble satt noen andre begrensninger for meg enn de sikkerhetsmessige.

Selv om jeg var spent, ble jeg møtt med nysgjerrighet av de fleste. Innsatte i skolen lurte på hva jeg skrev om, og ville gjerne diskutere mer med meg. Det ble dessverre ikke mange anledninger til dette. Jeg fikk omvisning av hele fengselet, fra luftegården til varetekt og kjøkken.

Fengselet jeg var i hadde flere ulike muligheter for arbeidsdrift, men jeg fokuserte på det noe tradisjonelle tre-verkstedet. Dette ble også gjort av hensyn til fengselets anonymitet. Verkstedet kunne ha vært et hvilket som helst verksted. Trelukten var fremtredende, sponet lå

litt rundt forbi på gulvet, og maskinene bråkte. Til vanlig var det to verksbetjenter som jobbet med de innsatte, og antall innsatte som kunne være i verkstedet samtidig hadde de satt til maksimalt 10-12 stk på grunn av sikkerhetsmessige årsaker. Hørselsvern var en nødvendighet, og første dag ble jeg også utstyrt med vernesko. Jeg følte meg hele tiden trygg og ivaretatt, og holdt med ganske nær verksbetjentene de første timene. Mot slutten av dagen begynte jeg å prate med de innsatte, og det gikk fint. Det gikk nærmere en uke før jeg følte meg helt trygg på dem, i den forstand at jeg følte meg komfortabel med å sitte med dem på pauserommet uten å bekymre meg over hva jeg skulle si. Omgivelsene var uvante for meg, slik det er for dem når de kommer inn i verkstedet for første gang.

3.2 Metoder

3.2.1 Deltagende observatør

Ved at jeg skulle være deltagende observatør var jeg også bevisst på at mitt nærvær kunne ha betydning for oppførselen til innsatte og verksbetjenter. Det er også et metodisk poeng at forskeren utvikler relasjoner til informantene som kan føre til relevant informasjon (Thagaard, 2009, s. 80). Jeg pratet mye med de innsatte på pauserommet og ute i verkstedet, både om lette og tyngre temaer. Varigheten av feltarbeidet har også betydning for forskerens mulige påvirkning, er man der lenge er det lettere for informantene å «glemme» forskerens nærvær slik at de i større grad oppfører seg som de vanligvis gjør (Thagaard, 2009, s. 81). I tillegg har oppgavene informantene gjør noe å si for om forskers nærvær påvirker interaksjonen. Er det handlinger som krever mye oppmerksomhet, slik det var i verkstedet, kan forskers nærvær være mindre forstyrrende (ibid.). På verkstedet jeg var i ble det benyttet mange ulike maskiner som kunne være farlige om de ikke ble behandlet korrekt. Jeg stod ofte og observerte innsatte som brukte disse, og forsøkte å forstå hva de ulike maskinene var til. Det hadde ikke fungert å holde en samtale på dette tidspunktet uansett på grunn av bråket maskinene lagde. Både innsatte og verksbetjenter fortalte om bruken av maskinene og sikkerhet i mellom kapping av materialer, sliping av noen ekstra millimeter på en tidligere limt planke for ekstra stabilitet, eller sliping av en list. Her kan det også nevnes at etter at innsatte hadde fått stilt meg ulike spørsmål om hvem jeg var, alderen min, hvor jeg bodde og hvorfor jeg var der, tror jeg samtalene gikk ganske normalt mellom dem. Jeg merket meg at de ikke snakket så mye om ting de hadde gjort og hvordan de hadde blitt tatt, spesielt når det i et intervju kom frem at det var de samme historiene som gikk igjen hele tiden. Likevel fikk

jeg høre et par. Språkbruken forverret seg også i løpet av tiden jeg var der, og kan enten ha vært helt normal prat for de innsatte, men kanskje også forsøk på å få meg ut av rommet, som i noen tilfeller virket når det ble alt for grovt.

3.2.2 Utvalg

Utvalget av personer å intervju var begrenset til de som var i arbeidsdriften i fengselet. I mitt søknadsbrev til fengselet skrev jeg at jeg ønsket at fengselet skulle gjøre dette utvalget for meg, men i realiteten var det jeg som spurte den enkelte innsatte om han kunne tenke seg å bli intervjuet. På tidspunktet jeg var i arbeidsdriften varierte antallet innsatte fra 5 til 10 innsatte, tallet varierte noe hver dag på grunn av sykdom og overføringer til andre fengsler, eller telefoner og tannlegetimer.

Når det gjelder selve utvalget kan dette kalles et *tilgjengelighetsvalg*. Siden kvalitative studier ofte omhandler personlige og til dels nærgående temaer kan det være vanskelig å finne personer som er villige til å stille opp som informanter. Derfor må man benytte seg av en seleksjonsmetode som sikrer et utvalg av personer som er villige til å være med i undersøkelsen (Thagaard, 2009, s. 56). Utvalget er strategisk ved at informantene representerer egenskaper som er relevante for problemstillingen, og fremgangsmåten for å velge ut informanter er basert på den tilgjengelighet de har for forskeren (ibid.).

3.2.3 Intervjuene

”*Intervjuundersøkelser* er en særlig velegnet metode for å få informasjon om hvordan informanten opplever og forstår seg selv og sine omgivelser” (Thagaard, 2009, s. 61). Intervjuene jeg holdt fulgte en semi-strukturert intervjuguide, eller som Thagaard kaller det, ”delvis strukturert tilnærming” hvor intervjuet er en samtale mellom forsker og informant som styres av de temaene forskeren ønsker å få informasjon om (Thagaard, 2009, s. 89). Temaene forsker skal snakke om er i hovedsak fastlagt på forhånd, men rekkefølgen bestemmes underveis. (ibid.). Jeg hadde en intervjuguide for verksbetjentene og en for de innsatte. Siden jeg ikke skulle sammenligne ulike fengsler var dette en god måte å kunne holde intervjuene på. På grunn av valget av intervju-metode hadde jeg friheten til å stille tilleggsspørsmål, og i et par tilfeller hoppe over spørsmål eller endre rekkefølgen. Fokuset var på samtalen, å forsøke å holde den i gang på en naturlig måte slik at den innsatte eller ansatte skulle føle seg komfortabel med den litt uvante situasjonen. Jeg hadde med en båndopptaker

og notatbok for å kunne gjengi setninger og lettere huske hva som ble sagt. Flere av de innsatte sa at de hadde sett båndopptakere før, gjerne i forbindelse med avhør hos politiet. Ingen motsa seg bruken av båndopptaker.

Intervjuene foregikk i et rom tilknyttet skoleundervisningen i fengselet, og jeg og den innsatte/verksbetjenten fikk sitte i ro. Intervjuene varte stort sett mellom 30 og 45 minutter. De kunne ha vart lengre, men det ble rett og slett slik ettersom alle ikke hadde like mye å prate om. Både innsatte og verksbetjenter hadde arbeid å gjøre, og jeg følte at tiden jeg fikk med den enkelte var tilstrekkelig, ingen forhastet seg eller viste tegn til utålmodighet. Det var ett eller to intervjuer hvor noen kom inn i rommet og hentet noe, men intervjuet gikk videre uten problemer så fort personen var ute igjen. Rommet var for de fleste et nøytralt rom, et par av de innsatte hadde vært der før i forbindelse med skolegang. Før intervjuet var i gang informerte jeg om hva prosjektet handlet om, at alt inkludert fengselet ble anonymisert og at båndopptak ble slettet raskt, og at de når som helst kunne trekke seg eller si at jeg ikke kunne bruke datamaterialet jeg hadde samlet. Informert samtykke er svært viktig, og av praktiske grunner valgte jeg å gi denne informasjonen muntlig.

Intervjuene startet med spørsmål om den innsattes bakgrunn, skolegang og utdanning, og arbeidsliv. Intervjuets første minutter har avgjørende betydning for at informanten skal føle seg beroliget og at man opparbeider tillit til forsker, ved at forsker gir uttrykk for interesse og respekt (Thagaard, 2009, s. 100). Videre stilte jeg spørsmål om hvordan det var i fengselet med rutiner, hvorfor de valgte å arbeide, og hva de mente om verksbetjentene. Hva de positive og negative sidene var med arbeidsdriften, om det var noe de skulle ønske kunne vært annerledes.

De ansatte fikk lignende spørsmål, i tillegg til spørsmål om deres yrkesbakgrunn, hvorfor de begynte å jobbe i arbeidsdriften, og hvordan de ville forklare noen hva arbeidsdriften var.

3.2.4 Uformelle intervjuer

Mange kvalitative forskere differensierer mellom dybdeintervjuer og deltagende observasjon. Likevel går de to hånd i hånd, mye av dataene som samles inn i deltagende observasjon kommer fra uformelle feltintervjuer (Fontana & Frey, 2005, s. 705). Man har generelt noen temaer man ønsker å vite om, men har ingen spesifikke spørsmål eller en formell inngang til

intervjuet. Strukturerte intervjuer forsøker å innhente presise data som kan kodes slik at oppførsel kan forklares i forhåndsbestemte kategorier. Uformelle intervjuer forsøker å forstå kompleks oppførsel av medlemmer i et samfunn uten å trenge en kategori som kan begrense datainnsamlingen (Fontana & Frey, 2005, s. 706).

Samtalene jeg hadde med innsatte på pauserommet vil jeg klart definere som uformelle intervjuer. Ofte satt jeg bare og hørte på dem, men det hendte jeg stilte flere spørsmål også om ting som kanskje virket åpenbare for å forsikre meg om at jeg forstod ting korrekt. Konteksten rundt hverdagen til de innsatte er noe jeg ikke kan nok om fra før. Det hende at de innsatte antok at jeg visste hva noe var, og ville ikke alltid utbrodere, men jeg fikk likevel felldata ut av disse situasjonene. Det hendte også at jeg satt med en innsatt på tomannshånd uten at det var et formelt intervju, og opplevde at de innsatte snakket mer åpent med meg i disse situasjonene.

3.2.5 Kvalitetshensyn

Av mulige feilkilder, hvor man reflekterer rundt forhold som kan bidra til et dårlig intervju, må det trekkes frem at informantens relasjon til forskeren er viktig. Hvordan forskeren fremstår, både av personlige egenskaper og ytre kjennetegn som kjønn, alder og sosial bakgrunn er noe som kan prege relasjonen mellom forsker og informant. Forskeren kan ha betydning for de data man får. Forskeren kan også assosieres med en journalist, en sosialarbeider eller lignende, og dette kan virke forstyrrende på intervjusituasjonen (Thagaard, 2009, s. 103). Dette reflekterte jeg mye over i forkant, og det er årsaken til at jeg la intervjuene til slutten av feltarbeidet. Som Thagaard skriver videre: ”Når undersøkelsen foregår innenfor et miljø som forskeren kjenner godt i utgangspunktet, eller har deltatt i over lengre tid, reduseres den sosiale avstanden mellom forsker og informant” (Thagaard, 2009, s. 104). Jeg følte selv at de innsatte og verksbetjentene følte seg komfortable under intervjuene, og forsøkte å gjøre det mer uformelt ved å sitte i en sofa med en innsatt, og de andre på kontorstoler i skolen. Noen hadde med kaffe å drikke under intervjuet. Jeg hadde pratet med alle jeg intervjuet i forkant, flere av dem en god del ute i verkstedet. Verksbetjentene hadde sagt det aller meste som kom frem i intervjuene før i diskusjoner og samtaler underveis i feltarbeidet, flere ganger måtte jeg innlede et spørsmål med ”vi har jo pratet om dette før”.

En annen feilkilde er om informanten forteller forskeren det han tror forskeren vil høre. Dette kan unngås ved at forsker går inn i intervjusituasjonen med et åpent sinn, og prøver å unngå at egne verdier preger intervjusituasjonen (Thagaard, 2009, s. 105). Her kan det nevnes at spørsmålene som ble stilt i hovedsak ikke hadde med verdier og holdninger å gjøre, men ett spørsmål kan ha utpekt seg her, og det er spørsmålet om hva innsatt/verksbetjent syns om hverandre. Overraskende nok, kanskje spesielt fra de innsattes side, var de positive til hverandre. Et par av de innsatte antydte at dette var personavhengig, og at de kanskje likte en verksbetjent bedre enn de andre. Det er umulig å si om dette er noe de trodde jeg ønsket å høre eller ikke. De andre spørsmålene svarte de frimodig på, uten filter, og man kan dermed argumentere for at det er grunn til å tro at det positive synet på verksbetjentene også er sanne.

3.3 Kvalitetshensyn

3.3.1 Anonymisering og konfidensialitet

Å ikke offentliggjøre data som kan avsløre den personlige identiteten til den det skrives om er viktig i form av konfidensialitet (Thagaard, 2009, s. 158-159). Et metodisk grep jeg har gjort på grunn av anonymisering er å bruke begrepet «en innsatt» i stedet for å gi personen et fiktivt navn eller alias. Å gi et alias kan gjøre det lettere for leseren å henge med i teksten, men ettersom fengselet jeg har vært i har under 50 innsatte, kan det bli lett å koble sammen to og to og gjette seg frem til hvilken innsatt dette gjelder for de som sitter i fengselet eller jobber i fengselet. Å ikke gi alias til innsatte og verksbetjenter medfører dermed en bedre sikring av anonymiteten til de som har bidratt til denne avhandlingen. Det kan bli et problem med anonymitet når undersøkelsen foregår i samme nettverk, for eksempel ved studier av grupper og organisasjoner. «Hvordan kan forskeren forholde seg til prinsippet om anonymitet når deltakerne i undersøkelsen kjenner hverandre? Kan forskeren unngå at informantene identifiserer hverandre?» (Thagaard, 2009, s. 225). I denne avhandlingen anses den viktigste anonymiseringen av de arbeider i fengselet. Innsatte kommer og går, og selvsagt skal disse også anonymiseres så godt som mulig, men verksbetjentene kan få større problemer på lang sikt om anonymiseringen ikke er god nok. Likevel kan jeg ikke garantere for at kollegaer ikke gjenkjenner hvem som gir hvilke utsagn, måter å ordlegge seg på kan være velkjent blant kollegaer. Fengselet feltarbeidet er utført i et lite fengsel med under 50 innsatte. Dette har vært et samtaletema flere ganger med verksbetjentene, det er noe de er klar over, og derfor skriver jeg heller ikke noe om alder, nasjonalitet, eller hvor lenge verksbetjentene har

arbeidet i fengselet. Om tidligere arbeidsbakgrunn nevnes, blir det ikke i kontekst med andre identifiserbare utsagn. Flesteparten av verksbetjentene sa til meg at jeg måtte skrive det slik det er, det er viktig for dem. Derfor velger jeg å høre på dem, jeg skriver det slik det er, samtidig som jeg anonymiserer så godt det lar seg gjøre. Selve fengselet er også anonymisert av samme årsak, at innsattes og verksbetjentes anonymitet skal ivaretas.

Fangen skriver at utgangspunktet til forskeren bør være at de man skriver om kan komme til å lese det man skriver, selv om de bor langt unna eller snakker et annet språk (Fangen, 2004, s. 160). Dette er noe jeg er svært bevisst, og forsøker derfor å skrive så objektivt som mulig om enkeltpersoner. Likevel vil avhandlingen være preg av mine subjektive oppfatninger, enten jeg ønsker det eller ikke.

Å vite at forskeren ikke sier noe videre er viktig. Jeg passet hele tiden på at det en innsatt sa til meg, holdt jeg for meg selv. Det er ikke usannsynlig at de innsatte på ulike måter har testet om jeg er til å stole på uten at jeg selv har merket det. Innsatte spurte meg aldri om andre innsatte. Verksbetjentene spurte meg av og til om mitt inntrykk av de innsatte, på generell basis eller mer spesifikt, og jeg svarte ærlig, spesielt i de tilfellene hvor det handlet om sikkerhet.

Rent praktisk ble personene jeg snakket med anonymisert idet jeg skrev ned hva vi hadde snakket om i feltnotatene mine, eller transkriberte tekster fra taleopptakeren. Dette gjorde at navnene deres aldri ble skrevet ned fra min side. Det eksisterer ingen nøkkel for hvem som er hvem, og selv om ingen fikk se mine notater, følte jeg meg trygg på at om dette skulle skje ville ikke denne informasjonen komme ut. Båndopptak ble slettet så fort intervjuene var transkriberte.

Kravet om konfidensialitet kan komme i konflikt med kravet om å rapportere ulovligheter (Fangen, 2004, s. 161). Jeg kom i liten grad bort i denne problemstillingen. Jeg har vært i et fengsel hvor mennesker sitter for ulike dommer, og i noen tilfeller i varetekt. Jeg har ikke spurt innsatte om hva de sitter inne for, og dermed vet jeg ikke om de historiene de innsatte har fortalt meg om tidligere lovbrudd har med dommen deres å gjøre eller ikke. Valget om å ikke spørre om hva innsatte sitter inne for ligger i at det for meg som forsker var unødvendig å vite, og ikke alle innsatte ønsker å fortelle det heller av ulike grunner. En innsatt hadde merket seg dette, og spurte meg mot slutten av intervjuet om hvorfor jeg ikke hadde spurt han

hvorfor han var der. Han opplevde at andre innsatte spurte mye om dette. Jeg svarte han at det ikke har betydning for avhandlingen min, og at de som ønsket det fortalte det selv.

3.3.2 Informert samtykke

”Informert samtykke innebærer å informere de du skal studere om prosjektets formål og helst om mulige fordeler og ulemper med å være med i forskningsprosjektet. I studier basert på deltagende observasjon vet du ikke på forhånd i detalj hvordan du vil komme til å tolke materialet. Du kan derfor aldri gi et fullstendig bilde av hva forskningen innebærer” (Thagaard, 2009, s. 155).

Sitatet ovenfor beskriver hvordan jeg følte at jeg gikk frem når jeg informerte deltagerne om prosjektet mitt. Jeg kunne ikke helt si hva avhandlingen ville handle om, men jeg hadde noen forskningsspørsmål jeg gikk ut ifra. I hele perioden har jeg vært klar på at jeg jobber induktivt, jeg har en plan som jeg kan forkaste om det viser seg at noe annet er viktigere eller mer interessant å studere. Problemstillingene dukker opp underveis. Likevel gikk jeg ikke veldig langt fra opprinnelige forskningsspørsmål, men noe endret seg.

Jeg hadde ventet at noen skulle spørre om fordeler ved å bli intervjuet, men ingen gjorde det. Verksbetjentene mente det ikke ville være noe problem å få pratet med dem, det «er jo ikke så ofte det er kvinnelig besøk her». Jeg informerte om potensielle negative sider ved det, som gjenkjenning, men at jeg skulle anonymisere så langt jeg kunne, og at selve fengselet også ble holdt anonymt for å ivareta dette. De innsatte hadde på forhånd blitt spurt av meg om de kunne tenke seg å bli intervjuet, og flere spurte da litt om hvordan det foregikk. Etter svar på dette svarte de fleste ja. Når jeg snakket med de innsatte ute i verkstedet gjorde jeg det klart at de kunne si ifra om jeg ikke skulle bruke det de sa der ute i avhandlingen.

Før de mer formelle intervjuene med båndopptaker informerte jeg både innsatte og verksbetjenter på enmannshånd om hva avhandlingen handler om, at både fengselet og dem som personer ble anonymisert og hvorfor jeg gjorde dette, og at de når som helst kunne si ifra om de ønsket å trekke seg eller at jeg skulle la vær å bruke datamaterialet. Det er nok mer kotyme for å levere ut skjemaer hvor den enkelte signerer på dette, men av praktiske årsaker kom denne beskjeden muntlig fra meg. Jeg opplevde ingen reaksjoner på dette, verken positive eller negative, og tolket det som at dette gikk greit fra deres side. Om det var spørsmål knyttet til avhandlingen svarte jeg så best jeg kunne, og det var en del nysgjerrighet

knyttet til den. En av de innsatte var en tidligere lærer, og ønsket å hjelpe meg så godt han kunne siden han selv hadde skrevet større oppgaver før.

3.3.3 Etterprøvbarhet

På grunn av anonymiseringen av fengselet, har svært detaljerte beskrivelser av fengselets utforming og byggmasse måtte utgå fra denne avhandlingen. Beskrivelsene er ekte, men noe av utformingen til verkstedet eller andre deler av fengselet som er beskrevet kan være endret. Dette har ikke noe å si for tolkningene eller analysen, de endringer som er gjort er kun på bakgrunn av anonymisering. Dette kravet til konfidensialitet kan komme i konflikt med et annet krav, kravet til etterprøvbarhet (Fangen, 2004, s. 160).

”Når du anonymiserer ved å omskrive detaljer, kan ikke en annen forsker lenger oppsøke samme lokalsted, organisasjon eller enkeltpersoner. Men kravet om konfidensiell behandling av opplysninger må være sterkere enn kravet om å legge til rette for etterprøvbarhet. Det vil dessuten i de fleste tilfeller være en for stor belastning å skulle utsette samme mennesker for to deltagende observasjonsprosjekter, i og med at det kan være en belastning å bli forsket på ved denne metoden” (Fangen, 2004, s. 161).

Deltagende observasjon er en metode som sikrer høy grad av validitet forstått som et spørsmål forskningen virkelig måter det den skal måle. Kommunikativ validitet innebærer å overprøve gyldigheten av tolkninger og observasjoner gjennom dialog med andre, og diskutere motstridende påstander. Hva som er gyldige observasjoner bestemmes gjennom de argumenter som ulike deltagere kommer med i en samtale (Fangen, 2004, s. 196). Gjennom diskusjoner med både innsatte og verksbetjenter følte jeg at validiteten til de funn jeg gjorde var gyldige.

3.3.4 Notatboka

Som deltagende observatør og forsker følte jeg på behovet for å ha noe å notere ned i mens jeg var inne i fengselet på dagtid. Jeg diskuterte dette med veileder, og han mente det var uproblematisk å notere ned litt diskret, og at mange benyttet hyppige toalettpauser til dette. Det kunne vært lurt å introdusere notatboken tidlig, for eksempel når tall på antall innsatte og lignende ble nevnt, slik at verksbetjentene så den. Planen var å notere på toalettet, men det viste seg å være vanskelig ettersom kvinnetoalettet lå flere låste dører unna verkstedet. Det ville ikke ha vært praktisk. Jeg var bekymret for at verksbetjentene ville føle det

ukomfortabelt ved synet av notatboken, men jeg opplevde aldri dette. De kommenterte den aldri, og jeg fikk ingen stygge blikk eller lignende, det var naturlig at jeg skrev i den av det jeg kan tolke av deres oppførsel. Det ble derfor lett for meg å få notert ned ulike hendelser og samtaler i løpet av dagen. De ble aldri fullstendige, men det gjorde jobben min med datainnsamling lettere. Notatboken lå inne på verksbetjentenes kontor, og etter en samtale med innsatte kunne jeg sette meg ned og skrive ned hovedpunktene eller noen sitater. Jeg passet på hva jeg skrev ned likevel i tilfelle notatboken skulle komme på avveie, og at noen skulle på tilgang på informasjon de ikke skulle ha. Som Thagaard skriver: «I og med at du som feltforsker kan komme til å beskrive situasjoner som kanskje er lite flatterende for de impliserte, eller skrive ned privat informasjon du får om enkeltpersoner, bør du være svært varsom med hvordan du oppbevarer feltdagbøkene og annet sensitivt materiale (Thagaard, 2009, s. 84). Etter feltarbeidets slutt tok jeg ikke med notatboken på offentlige steder, og alle data på min maskin var kryptert. Navn ble ikke skrevet ned noen av stedene. Når jeg noterte i notatboken var begge verksbetjentene ute i verkstedet, men det hendte også jeg skrev når de var til stede. Jeg noterte ikke når det kun var én verksbetjent til stede, det var mer naturlig å holde en samtale i disse tilfellene. Flere av de innsatte fikk også se at jeg satt og noterte når de banket på kontordøren for å spørre etter ulike verktøy eller hjelp, og jeg fikk ingen kommentarer fra dem heller. Etter dagens slutt noterte jeg videre på datamaskinen dersom jeg følte noe måtte tilføyes som jeg ikke hadde fått med i dagens notater, eller om det var ulike refleksjoner jeg hadde gjort meg på vei hjem.

3.4 Etiske hensyn

3.4.1 Kvinnelig forsker i et mannsfengsel

Som kvinnelig forsker i et mannsfengsel tenkte jeg i forkant mye på hvordan jeg ønsket å fremstå for innsatte og verksbetjenter. Dette hadde jeg tenkt på en del i forkant av det innledende møtet med fengselet, hvor de også anbefalte meg å ikke dukke opp i miniskjørt under feltarbeidet. Det var heller ikke planen. I perioden jeg gjorde feltarbeidet gikk jeg med litt slitte jeans og store gensere, oftest hettegensere. Jeg passet på å sminke meg svært lite, og håret ble satt opp. Jeg ønsket ikke å formidle med måten jeg fremstod på rent fysisk at det var et skille mellom meg som masterstudent og de innsatte som satt inne, og samtidig ønsket jeg ikke å fremstå som meget kvinnelig. Ytre kjennetegn som alder og kjønn kan ha betydning for hvordan forskeren oppfattes av informantene, og det er viktig at forskeren reflekterer over

den betydningen han eller hun har i relasjon til informanten. Det er lite jeg kan gjøre med det faktum at jeg er en kvinne i midten av 20-årene, men å vise respekt og forsøke å være tillitsskapende er egenskaper jeg selv velger. «Informanten forholder seg til forskeren ut fra den oppfatningen vedkommende har av henne eller ham» (Thagaard, 2009, s. 82).

Jeg ønsket å fremstå som tillitsskapende og seriøs, men samtidig som en de innsatte kunne prate med. Det hendte et par ganger at de innsatte lurte på ting som jeg kunne finne ut av med enkelhet. Det ene spørsmålet var hvor mange hestekrefter det var i en hest. Det gikk sport i å gjette på dette, og de takket så mye for svaret. Jeg tenkte at det ikke skadet å gjøre dette, og det skjedde bare ved to anledninger. Dersom det hadde blitt svært gjentakende, måtte jeg nok ha sagt nei, men det skjedde ikke. Mengden informasjon man kan få tak i når man sitter inne er ganske begrenset.

Jeg opplevde ingen tilnærmelser fra de innsatte, ingen plystring eller blikk. Verksbetjentene fortalte meg at hvis du behandlet dem med respekt, så ville de stort sett alltid vise respekt tilbake. Jeg føler meg svært heldig på dette punktet, for det er ingen selvfølge å kunne gjøre feltarbeid i et mannsfengsel uten tilnærmelser av en eller annen grad.

3.4.2 NESHS retningslinjer

Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora, juss og teologi er svært viktig når man gjennomfører forskning. Respekten for enkeltindividet, for informert samtykke og kravet til anonymisering kommer herfra.

Kriminologisk forskning er ofte forskning på svakstilte grupper i vanskelige livssituasjoner. Derfor er det særlig viktig å gå forsiktig frem i disse tilfellene. ”Svakstilte grupper kan også ha et ønske om å ikke gjøres til gjenstand for forskning, i frykt for at gruppen kan framstå i et uheldig lys i offentligheten”(De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2009). Slike hensyn var gjennomtenkt fra starten av, men mye tydet på at forskning i fengsel stort sett går bra når det gjelder dette hensynet. Det var en innsatt som ikke ville intervjues, men han sa også at ”vi har jo pratet mye”, og at jeg kunne bruke det han sa i avhandlingen. Selv om de innsatte er en utsatt gruppe i samfunnet, så er de (stort sett) rusfri og rolige i fengsel.

NESH sier også at samfunnet har en legitim interesse av å kartlegge levekår, for eksempel med hensyn til hvor godt støtteordninger fungerer, og veier inn i og ut av destruktiv atferd. Å forske på fengsel kan legitimeres ved at det kanskje kan komme noe godt ut av den (ibid.).

4 Starten på arbeidsdrift i Norge – et historisk tilbakeblikk på tvangsarbeid

Intet under derfor, at vore løsgjængere blev rædde, da de fikk se det (loven). Enkelte overgav sig ogsaa paa naade og unaade, flere tog flugten, og aldrig har vor by været mer ren for læsgjængere end de første maaneder, efterat loven var traadt i kraft»
(Politiadjutant Wiesener sitert i Christie, 1960, s. 56).

For å forstå hvorfor vi i dag har arbeidsdrift i norske fengsler, kan det være nyttig å se på hvordan tvangsarbeidet i Norge ble til på midten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet. Dagens aktivitetsplikt hevder noen er restene etter tvangsarbeidernes dager, ifølge Olsen (2010). Likhetene mellom tvangsarbeid og arbeidsdrift er der i form av at arbeid og aktivitet er positivt for innsatte, men heldigvis har det blitt en bedring på hvordan innsatte rehabiliteres. Mennesker som drakk for mye ble satt inn i tvangsarbeidsanstalter, uten annen behandling enn arbeidet. I dag er alkoholisme en sykdom som behandles på en helt annen måte. Normer i samfunnet utvikler seg over tid, og denne beskrivelsen viser hvordan arbeidsdriften må sees i kontekst av normer som nå finnes i samfunnet.

Først vil jeg gjennomgå tvangsarbeidets historikk, og deretter vil jeg komme med det konkrete eksempelet Opstad tvangsarbeidshus. Videre vil jeg diskutere om tvangsarbeidet var straff eller behandling. Til slutt går jeg gjennom hvordan tvangsarbeidet ble opphevet så sent som i 1970.

4.1 Tvangsarbeidsanstaltens bakgrunn og oppstart

Nils Christie (1960) skrev at hvis det ikke hadde vært slik at store omstreiferfølger på 1800-tallet hadde terrorisert landsbygda i Norge, hadde vi ikke hatt noen løsgjengerlov. Hadde Eilert Sundt vært litt mer forsiktig i sin iver for å få avskaffet omstreiferiet, hadde vi kanskje ikke hatt en så ekstrem løsgjengerlov. Og dersom telefonen ikke var blitt innført på landsbygda, hadde kanskje løsgjengerloven blitt brukt mot det klientell den var tiltenkt (Christie, 1960, s. 32).

I 1850 fantes det ingen hensiktsmessig utformede tvangsarbeidshus. Samtidig brukte man fattigloven til å sette fanter og løsgjengere til tvangsarbeid. Eilert Sundt foreslo en utbyggings av sanksjonsmiddelet tvangsarbeid (Christie, 1960, s. 32). Bernhard Getz, Norges første riksadvokat som jobbet med en ny straffeprosesslov, inkluderte betleri, omstreiferi og drukkenskap i løsgjengerloven (Christie, 1960, s. 37).

31. mai 1900 fikk Norge en lov populært kalt løsgjengerloven. Dens egentlige navn var *Lov om Løsgjengeri, Betleri og Drukkenskap*, og ble vedtatt av et enstemmig Odelsting og Lagting (Olsen, 2010, s. 18). Loven ga adgang til å anbringe løsgjengere og drukkenbolter i tvangsarbeidshus, og avløste fattigloven. Politiet kunne, uten videre rettergang, sette fanter og løsgjengere i tvangsarbeidshus i inntil seks måneder (Christie, 1960, s. 36). Det tok syv år før loven trådte i kraft 1. august 1907, årsaken var mangelen på tvangsarbeidshus. På dette tidspunktet leide Staten en midlertidig ordning, anstalten Prins Christian Augusts Minde (Mangelsgården) av Kristiania kommune, samt en anstalt i Bergen. Begge disse var for menn. For kvinnene ble det opprettet en avdeling i Landsfengselet for kvinner, og det ble kjøpt inn et areal på Jæren, senere kalt Opstad tvangsarbeidsanstalt (Wistrand, Midtbø, & Ljøstad, 1997, s. 33). Opstad ble tatt i bruk i 1915, med plass til 220 mann (Wistrand et al., 1997, s. 34).

Løsgjengerloven var ikke plassert under straffeloven, dette for å markere at tvangsarbeid ikke var straff (Christie, 1960, s. 10). Denne markeringen ble derimot svekket ved plasseringen av en annen lov som regulerte fullbyrdelsen av tvangsarbeidet, nemlig tidligere ”lov om Fængselsvæsenet og om Tvangsarbeide” av 12. desember 1903, hvor det ikke var tvil om at tvangsarbeidet hadde en tilknytning til fængselsvesenet (ibid). Christies bok jeg her refererer til er skrevet i 1960, når tvangsarbeid fremdeles var en del av norsk lov. Senest i lov av 12. desember 1958, lov om fængselsvesenet, var ”og om tvangsarbeide” tatt bort, men som Christie skrev var det ikke nødvendigvis på grunn av en svekkelse av forbindelsen mellom fengsel og tvangsarbeid. Videre skrev han ”er tvangsarbeidsbestemmelsene til de grader blitt integrert i lovverket at en titelmessig oppdeling nå blir helt overflødig” (Christie, 1960, s. 11).

Tvangsarbeid var et onde, og dette var myndighetene klar over; allerede i 1885 skrev Straffelovskommisjonen om dette. Tvangsarbeidsutvalget skrev i 1945 at straffeondet er frihetsberøvelsen, med alle de bånd og savn som følger med den, og at også tvangsarbeiderne

er berøvet fra sin frihet. Det var ikke mindre savn blant dem enn blant straffefanger (Christie, 1960, s. 22). Christie skrev også om en legende som gikk om personer som hadde tilbragt nesten hele sitt voksne liv i tvangsarbeid, og som ba dommeren om å bli sendt ”hjem til Opstad” (Christie, 1960, s. 23).

I 1918 ble loven endret, etter strid om hva det betydde å *være forfalden til drukkenskap*. Lovteksten ble endret til *jevnlign misbruker berusende drikk*. Dette var også en formulering som var åpen for tolkninger, men den var etter alt å dømme lettere å praktisere, og ble stående til opphevelsen av tvangsarbeidsordningen i 1970 (Olsen, 2010, s. 19).

4.2 Plassering i tvangsarbeidshus

For å bli plassert i tvangsarbeidshus ble man oftest dømt etter løsgjengerlovens paragraf 18 og 19. I paragraf 18, 1. og 2. ledd, stod følgende bestemmelser:

”Hvis den som dømmes til fengselsstraff etter § 16 eller 17³, jevnlig misbruker berusende drikk, kan retten i dommen efter paastand fra paatalemyndigheten, bemynde denne til at sette ham i tvangsarbeidshus eller i en kuranstalt som Kongen har godkjent. Han kan i saa fall beholdes der indtil 18 maanededer, men indtil 3 aar saafremt han tidligere har været i tvangsarbeide eller kuranstalt efter denne lov” (Wistrand et al., 1997, s. 37).

Det var § 18 som ble hyppigst brukt. § 19 sa at personer kunne anbringes i tvangsarbeid når de ”jevnlign misbruker berusende drikk”, og som følge av dette skaffet seg midler til sin livsførsel ved ”betleri”, forsømte sin forsørgelsesplikt eller unnlot å betale pålagt bidrag (ibid.). Det ble ved et senere tidspunkt innført prøveløslatelse for tvangsarbeid, og praksis på 1960-tallet var at personer med 18 måneders anbringelsestid fikk mulighet til prøve ved halv tid. Personer med tre og fire års anbringelsestid fikk mulighet til to prøveutskrivninger. Tilbakefall og brudd på prøvevilkår var stort, kanskje nettopp på grunn av det belastede klientellet (Wistrand et al., 1997, s. 38).

Hvem var det så som ble anbragt i tvangsarbeidshusene? Ikke alle som drikker for mye kunne anbringes i tvangsarbeid, alkoholbruken skulle gi straffbare utslag (Christie, 1960, s. 13).

---

³ § 16 omhandlet at det var straffbart å vise seg åpenbart beruset på offentlig sted (opphevet i 1970), og § 17 sier at det er straffbart i beruset tilstand å forstyrre den alminnelige fred og orden osv (gjelder fortsatt). (Wister m.fl., 1997, s. 37).

Videre gir Christie spesifikke tall på hvor mange som var på Opstad tvangsarbeidshus i perioden sommeren 1955 til sommeren 1956, nemlig 210 stykker.

4.3 Opstad tvangsarbeidshus

Å bli sendt til Opstad tvangsarbeidshus på Jæren utenfor Stavanger var å bli sendt til hardt arbeid og tøffe forhold. I en antologi kalt "Et fangeliv" (2004) er det samlet flere tekster skrevet av nettopp fanger. Her er et utdrag fra en av dem:

"I dag fikk jeg endelig beskjed på at jeg skal til Oppstad. Beslutningen står i et brev jeg fikk fra Fengselsstyret. Det var en jævli beskjed å få. Egentlig bekrefter det at jeg er både lassaron og asosial. Du vet jeg tar meg nær av det. Det er da mange som drikker mye mer enn hva jeg gjør, men likevel slipper dette" (Thorsrud, Mathiesen, & Hansen, 2004, s. 122).

Brevet er datert 11.11.1968, bare to år før tvangsarbeid ble avskaffet i Norge.

4.3.1 Livet på «Jæderen»

Ståle Olsen har skrevet en bok om hvordan livet var "på Jæderen". Han har selv arbeidet der i "en mannsalder", etter at tvangsarbeidet ble avskaffet (Olsen, 2010, s. 9). Tittelen er fengende nok *Til Jæderen for å trille tåke*. Arbeidet skulle være hardt fysisk arbeid, det var en vedtatt sannhet. Å arbeide ute i friluft ble sett på som en nødvendig forutsetning for å lykkes med rehabiliteringsarbeidet, og hvis man kombinerte dette med den meningsfylte jobben å dyrke jord, ble gevinsten dobbel mente mange (Olsen, 2010, s. 57). Ukentlig arbeidstid var 57 timer, som tilsvarte 12 timers daglig arbeid kun avbrutt av to timers middag (Olsen, 2010, s. 60). Dette er en god del mer enn dagens arbeidsdrift har som arbeidstider. De kalte seg selv, og ble kalt, fanger. Personalet kalte dem også fanger. De hadde mistet friheten, private klær og eiendeler, og det ble krevd at de skulle jobbe. Alle aktiviteter ble nøye overvåket og evalueringen var kontinuerlig. Hver uke fikk hver enkelt fange en karakter, og karakteren var grunnlaget for den enkeltes dagpenger. Dagpengenes størrelse avgjorde hvor fort fangen kunne tjene opp penger til prøveløslatelse⁴ (Olsen, 2010, s. 93). Ulike strategier for å overleve utviklet seg under dette strenge kontrollregimet. "En strategi er å gi inntrykk av at man var i hektisk arbeid, uten å være det" (Olsen, 2010, s. 93). Man kunne

---

⁴ Man måtte opparbeide 360 kroner i 1920-årene for å få innvilget prøveløslatelse, dersom innsettelsestiden var tre år. Arbeidspengene varierte mellom 1,20-1,50 kroner pr. dag etter hvilken klasse tvangsarbeideren tilhørte – 1. klasse, 2. klasse eller 3.klasse (Olsen, 2010, s. 170-171).

også gjøre seg til venn av en av betjentene, men det var risikabelt, for et brudd med fangefellesskapet kunne få alvorlige konsekvenser i form av utfrysning og i verste fall fysisk overgrep fra medfangene. Fangenes rom ble også overvåket, og i skuffen var det kun tillatt å oppbevare brød og smør (ibid). Det kan se ut til at tvangsarbeiderne på Opstad hadde det strengere enn i mange av dagens fengsler, selv på lukket avdeling er det i dag lov å ha en del personlige eiendeler.

4.3.2 Mot et klarere fengselspreg

I 1933 ble Opstad mer likt et fengsel. Det ble opprettet en ny fløy på grunn av økt pågang i form av sikringsfanger⁵. Økt sikkerhetsfokus ga anstalten et klarere fengselsmessig preg enn et rent tvangsarbeidshus ville ha hatt. Sikringsfangene ga også en økt andel av vanskelige og psykisk syke fanger (Olsen, 2010, s. 106).

De ansatte ved Opstad hadde i 1915, ved anstaltens oppstart, ingen opplæring eller instruksjon, det var det ikke tid til ifølge direktør Omsted. Erfaring fikk man etter hvert. «Det er uklart om noen av de ansatte, med unntak av ledende personale, hadde klare forestillinger om formålet med anbringelsen i tvangsarbeid» (Olsen, 2010, s. 76). Likevel var det etter hvert flere dyktige mennesker som satt på Opstad:

”Blant tvangsarbeiderne fantes det mange som var i besittelse av høyt utviklede ferdigheter som håndverkere. Disse kom vel med i den omfattende verkstedproduksjonen på anstalten. Enkelte av produktene var for rene kunstgjenstander å regne” (Olsen, 2010, s. 93-94).

Videre skriver Olsen at i en viss utstrekning fikk fangene lov til å lage gjenstander på fritiden i cellene. ”Dette kunne være utskjæringer i tre, via oljemalerier til pyntegjenstander i metall” (Olsen, 2010, s. 94). Mangeårige direktør ved Opstad tvangsarbeidshus, Conrad Falsen, la i 1938 ikke skjul på at forholdene var harde ved institusjonen, her sitert i Christie:

”Den stadige vind forbundet med utarbeide i all slags vær virker i det lange løp trettende og irriterende og bidrar til at et opphold på Opstad av tvangsarbeiderne ansees som en langt større straff enn å komme til Akershus eller Botsfengselet” (Christie, 1960, s. 21).

---

⁵ Å plassere sikringsfanger på Opstad og i Akershus landsfengsel var en midlertidig løsning, og den var ikke optimal for noen av stedene. Pengemangel i statskassa samt at flere straffedømte, såkalte abnormale og gjengangerkriminelle, kom inn under lovens bestemmelser (Straffelovens § 39), gjorde at antall straffedømte som ble ilagt sikring økte hurtig (Olsen, 2010, s. 66).

Nøyaktig hvor mange av tvangsarbeiderne som delte denne meningen vites ikke, men det kan illustrere hvordan forholdene opplevdes av noen av de som var på Opstad. Lokasjonen var så avsidesliggende og karrig fordi institusjonen måtte ligge avsondret ”som en verden for sig selv”, og fordi jordbruk ble ansett som den riktige måten å drive arbeid på. Eiendommen måtte være stor, for 350 mann (på dette tidspunktet, dette var etter utvidelsen i 1933) skulle jobbe der, og da holdt det ikke bare med dyrket mark. Man måtte også ha «store vidder av ubrukt land, som kan skape rydningsarbeide for årrekker fremover» (Falsen, sitert i Christie, 1960, s. 22).

”Til Jæderen for å trille tåke». Det var det de sa, de gamle tvangsarbeiderne. Uttrykket rommer nærmest en poetisk mangfoldighet av tolkningsmuligheter. Mest sannsynlig henspiller det på det monotone og møysommelige arbeidet med å bryte stein opp av jorda for å legge nytt land under ploegen på Opstad. Når de kom tilbake til sine hjemtrakter, sa de at de hadde vært på ”Jæderen” (Olsen, 2010, s. 9).

En liten illustrasjon som kort beskriver hva tvangsarbeiderne gjorde på Opstad Tvangsarbeidshus, og som kanskje sier noe om forholdene på Jæren. Ståle Olsen er ikke redd for at tvangsarbeidet skal bli gjeninnført i Norge slik det var fra 1900-1970, men han skriver at historien noen ganger har en tendens til å gjenta seg (Olsen, 2010, s. 9).

”Idégrunnet til en reform kan være så edelt det vil, men det vil alltid måtte skje en praktisk tilpasning til virkeligheten når disse ideene skal realiseres. Slik gikk det også med tvangsarbeidsreformen: Den var egentlig rettet inn mot å bekjempe de omreisendes, «taternes» plagsomme tilstedeværelse i bygdene. Det endte med å bli brukt mot det alkoholiserede gateproletariatet i byene” (Olsen, 2010, s. 10).

Olsen skriver at han håper noen kanskje kan ta lærdom av historien og erkjenne det viktige ansvar det er å ta hånd om de mest forkomne blant våre medmennesker (ibid).

4.4 Straff eller behandling?

Tvangsarbeidet skulle være et onde, men var tvangsarbeidet ment som straff eller som behandling? Det ser ikke ut til å ha vært enkelt å definere. Bernhard Getz, som tidligere nevnt var den som inkluderte betleri, omstreiferi og drukkenskap i løsgjengerloven, fulgte opp et av

Eilert Sundts hovedpoeng om at det ikke bare skulle handle om straff, men også behandling. Man kunne derfor gå til inngrep som ikke hadde kunnet gjennomføres om det var vanlig straff det dreiet seg om (Christie, 1960, s. 37).

Christie skrev at arbeidsaspektet er vanskelig klassifiserbart. ”Straffearbeid” var vår tidligere strengeste frihetsstraff. ”Men det er også vanlig å snakke om arbeidets oppdragende betydning – den gode vane som *innarbeides*” (Christie, 1960, s. 11). Arbeid som straff ble sjeldent fra myndighetene betegnet som straff, men praksisen var ikke alltid like sikker. Christie skriver om en høyesterettsdom fra 1908 at noen av de voterende hevdet at tvangsarbeid måtte regnes som straff, siden det dreide seg om et så stort onde, mens andre hevdet at det ikke var en straff fordi formålet var helbredelse (ibid.). Samtidig kunne ikke noen bli satt til tvangsarbeid uten å samtidig være dømt til fengselsstraff. Dette viser hvor vanskelig begrepet er, er de fanger eller er det syke som skal behandles? Uoffisielt ble tvangsarbeiderne av og til kalt fanger, for eksempel hos tidligere direktør Omsted (1949). I den nye fengselsloven Christie refererte til fra 1958 ble tvangsarbeiderne kalt innsatte, slik alle andre kategorier innenfor fengselsvesenet ble kalt (Christie, 1960, s. 12).

”Lovens paragraf 18 var vedtatt for å gi muligheter for behandling. Men det var åpenbart at behandling ikke ble gitt. To muligheter stod åpne: Behandling kunne gis, eller loven forandres. Loven ble forandret, og resultatet ble tvangsarbeid som internering av alkoholbrukere. Og nesten *bare* for disse” (Christie, 1960, s. 62).

Om bruken av tvangsarbeid skriver Christie at relativt sett har tvangsarbeid stadig blitt et større onde. Han begrunner dette med en tidsepoke hvor levestandarden for alle andre stadig gikk oppover, hvor friheten blir stadig høyere vurdert og også får stadig mer å by på av materielle goder (Christie, 1960, s. 73). Christie skrev at tvangsarbeid for alkoholproblematikere opprinnelig var et behandlingstiltak i rettslig regi, og var en kombinasjon av rett og helse (Christie, 1960, s. 7). Han skrev også at det i 1960, når boken ble utgitt, var en enighet blant mange at tvangsarbeid var en mislykket reaksjonsform, i hvert fall om formålet var forbedring (Christie, 1960, s. 8).

I antologien ”Et fangeliv” har noen tvangsarbeidere utarbeidet et skriv til Thomas Mathiesen ved KROM (Norsk forening for kriminal reform). Her er et utdrag:

«Vi mener her på Oppstad at vi blir urimelig hardt straffet. Således at vi får 18 måneder i Dom første gang, 3 år annen gang. Dessuten mener vi at en prøvetid på 2 år også er meget vanskelig. Da dette klientellet for det meste er Alkoholikere, mener vi at sjansene for å få fri er minimal. Dette kan for øvrig historien fortelle sitt tause språk om, da mange her har tilbragt en 17-20 år her. Mener derfor at det bør bli en lov som tar hensyn til dette. Blant annet ønsker vi at Gitterene foran Vinduene fjernes, da vi jo ikke er forbrytere i ordets egentlige forstand. Vi mener at 6 måneder her på Oppstad må være mer enn nok – Mot nu 7-12 mnd» (Thorsrud et al., 2004, s. 103).

Dette illustrerer problemet mellom straff og oppbevaring/behandling. Olsen skriver at fraværet av behandlingsinnhold i tvangsarbeidsreaksjonen skulle komme under økende debatt og kritikk utover århundret og kulminerte i 1960-årene, og i 1970 ble bestemmelsene om tvangsarbeid i loven opphevet (Olsen, 2010, s. 20).

4.5 Ulikheter mellom tvangsarbeidshus og fengsler på 1950/60-tallet

Hva var egentlig forskjellen mellom fengsel og tvangsarbeid? Christie skrev:

”Den forskjell som måtte finnes mellom de to midler går særlig i retningen av at tvangsarbeidshusene har mindre muligheter for å søke å oppnå noen forbedring hos de innsatte, at reaksjonen i enda større grad enn ved vanlig fengsel oppfattes som et onde, selv om den ikke er slikt ment, og at den også i ekstrem grad oppfattes som urettferdig. Formålet ligger også fjernt fra de som gjelder ved behandling og oppdragelse i og med at hovedvekten ligger på den rent samfunnsmessige renovasjonsvirksomhet: Ønsket om å internere klientene, få dem vekk fra gatene, er dominerende” (Christie, 1960, s. 30-31).

Man kan kanskje si at tvangsarbeid var en hardere straff enn fengsel på flere måter.

Tvangsarbeideren ble behandlet omtrent like strengt som en som var dømt til fengselsstraff, men uten å ha et behandlingsprinsipp slik Eilert Sundt ønsket. Innsatte i norske fengsler skulle vekk fra gatene blant annet på grunn av allmennprevensjon, men det spørres om de er et like stort samfunnsmessig renovasjonsprosjekt som tvangsarbeidet virket å være på 1960-tallet. Hvem burde egentlig bli straffet hardest, de som hadde begått lovbrudd, eller de som var alkoholisererte og dermed belastende for samfunnet? ”Tvangsarbeideren er en soner uten

soningsbehov – en som føler seg straffet fordi man ønsket ham fjernet fra gaten” (Christie, 1960, s. 31).

En forskjell mellom fengsel og tvangsarbeidshus lå i at fengslene rommet personer med ulike soningstider, mens i tvangsarbeidshusene falt interneringstidene i noen få, store hovedkategorier. Samtlige innen disse kategoriene måtte regne med å tilbringe omtrent like lang tid på tvangsarbeidshuset. At disse interneringene var lange er det liten tvil om: ”De er så lange at kretsfengsler, hvor fangene bare beholdes i inntil 6 måneder, bortfaller som institusjoner å sammenligne med” (Christie, 1960, s. 19). Ved tvangsarbeid var det snakk om 18 måneder første gang, og 3 år hvis man tidligere hadde vært på tvangsarbeid eller kuranstalt i henhold til løsgjengerloven. I praksis ble tidene kortere, 8 måneder for de som ble anbragt for 18 måneder, og 12-14 måneder for de som ble anbragt for 3 år (ibid). Straffen er et tilsiktet onde (Christie, 1960, s. 23). Fra lovgivernes side var ikke tvangsarbeid noe tilsiktet onde, men ifølge Christie var det vanskelig å tro at det dominerende formålet var å få tvangsarbeideren til å endre sine livsvaner. I 1960 hadde det allerede i mange år vært velkjent at tilbakefallet hos tvangsarbeiderne var usedvanlig stort. Likevel fortsatte man å bruke reaksjonsformen (Christie, 1960, s. 24).

4.6 Etterkrigstid og fengselsreformkomité

I 1951 ble fengselsreformkomitéen oppnevnt, og den fikk i oppdrag å utrede nødvendige reformer innen sektoren (Olsen, 2010, s. 137). Dette gjaldt i første rekke fengslene, men uttalte seg også om tvangsarbeid som reaksjonsform. Man burde ikke havne i tvangsarbeid bare på bakgrunn av drikkfeldighet, og kuranstalter burde opprettes. Straffelovrådet fikk i oppdrag å utrede spørsmålet ettersom fengselsreformkomiteen kom til at spørsmålet trengte en bredere behandling. Samtidig skjedde det viktige endringer av fangers og tvangsarbeideres vilkår, og det hastet å få gjort synlige endringer (ibid). Radio med høyttaler og nye gulv ble installert i 1951 på Opstad (Olsen, 2010, s. 137-138).

Arbeidshusets lege hevdet at Opstads oppgave var å internere de innsatte av to grunner: ”å hindre at de drakk seg i hjel og fjerne dem fra samfunnet som den smittekilde de er”. En avdelingsleder hevdet at de var unormale mennesker med mangelfullt utviklede sjelsevner, og med manglende selvtillit, utholdenhet og innsikt i egen situasjon (Olsen, 2010, s. 139). Et ganske dystert syn på menneskene de egentlig skulle behandle?

Noen startet å legge merke til hvordan Opstads ansatte oppførte seg ovenfor tvangsarbeiderne. I en lederartikkel i *Morgenposten* 1958 var overskriften *De på skyggesiden*, og artikkelen konkluderte med at ”Opstad strider mot de mest elementære regler for hvordan man skal ta hånd om sine borgere” (Olsen, 2010, s. 140). Anders Bratholm gjorde på slutten av 1950-tallet en undersøkelse av tvangsarbeiderne på Opstad. Opstad ble oppfattet som den strengeste av fengselsvesenets anstalter av fangene. Det var dårlig kontakt mellom funksjonærene og fangene, og i enkelte tilfeller nærmet det seg åpen fiendtlighet. Bratholm observerte at funksjonærene hadde lett for å betrakte fangene som ”arbeidsskye drukkenbolter som har gjort seg fortjent til forakt og en streng behandling. Mens mange av fangene på sin side anser funksjonærene som uvitende bønner...” (Olsen, 2010, s. 141).

Justisdepartementet la frem et forslag for endring av loven i 1969, etter flere runder med spørsmål i Stortinget. De foreslo videre utredning av opphevelse av dрукenskapsbestemmelsene og avskaffelse av tvangsarbeid for alkoholmisbruk. 1969 var valgår, og et nytt utvalg av fagfolk skulle vurdere saken. Den nye proposisjonen vinteren 1969-1970 fikk en ublid skjebne i Stortingets justiskomiteé ifølge Olsen. Det måtte tas en beslutning. ”Selv frivillige organisasjoner som i mange år hadde talt for å opprettholde ordningen, var nå tilhengere av å avvikle tvangsarbeidet som system”. Opinionsen hadde vendt seg mot ordningen, og Sverige og Finland hadde selv avvirket tvangsarbeid som system for flere år siden. Det ble anbefalt av Justiskomiteéen at alle bestemmelser i løsgjengerloven som rammet offentlig fyll og innsetting i tvangsarbeidshus skulle avvikles innen 1. juli 1971 (Olsen, 2010, s. 146). Et enstemmig Storting fulgte komitéens forslag, og vedtaket ble gjort i Stortinget i april 1970. De siste tvangsarbeiderne på Opstad gikk ut av porten i løpet av mai 1970 (Olsen, 2010, s. 147).

Oppsummert skriver Olsen at grunntanken bak tvangsarbeid var at arbeidet skulle bidra til å reise forkomne mennesker fra elendigheten, og dette var allment akseptert. Tanken var *mekanisk*, her overført til at arbeidet i seg selv skulle langt på vei være tilstrekkelig for å reise disse menneskene til samfunnsnyttig virke. Den moderne begrunnelsen for arbeid i lukkede institusjoner har et mer *organisk* utgangspunkt. Arbeidet er en av flere midler som brukes for å trene de innsatte til livet etter løslatelse, og arbeidet er likestilt med andre aktiviteter. Tidligere var det arbeidsplikt, nå er det aktivitetsplikt (Olsen, 2010, s. 164).

Opstad var etter Olsens mening både ment å være en forbedringsanstalt og et oppbevaringssted. Totalt var over 14 000 fanger og tvangsarbeidere innom Opstad mellom 1915 og 1970, hvor mange av disse var gjengangere. Men det er mange ”menneskeskjebner som over nesten hele det forrige århundret ble offer for denne reaksjonsformen” (Olsen, 2010, s. 169). Olsen spør seg hvordan er ordning som hadde slik optimisme på starten av 1900-tallet kunne bli så sterkt mislikt 50 år senere. Han forklarer det med samfunnsutviklingen: Når tvangsarbeidet ble innført var det nærmest intoleranse ovenfor de som falt utenfor samfunnet, men 50 år senere hadde holdningene endret seg til aksept. Det er ingen debatt om tvangsarbeiderne bør få oppreisning, og å bedømme moralen mener Olsen er for sent (Olsen, 2010, s. 170-171). Dagens fengsler er også oppsamlingssteder for kriminelle, men fokuset er på rehabilitering og endring, ikke på å arbeide som direkte straff.

4.7 Fra arbeidsplikt til aktivitetsplikt

Ifølge Olsen er dagens aktivitetsplikt hevder noen er restene etter tvangsarbeidernes dager (2010). Frem til den nye straffegjennomføringsloven kom i 2002 opererte man med uttrykket *arbeidsplikt*. Hvis en fange avstår fra aktivitetsplikten, kan man forvente samme sanksjoner som utenfor fengslet, i form av å miste dagpengene man ville ha tjent. Olsen skriver at det er som å si til fangen:

”I tillegg til at du skal utholde en viss tid bak disse låste dørene, vil vi at du skal bidra i en form for aktivitet. Dette mener vi er til ditt eget beste. Vi gjør det for at du skal være bedre skikket til å leve et fullverdig og lovlydig liv etter løslatelsen” (Olsen, 2010, s. 171).

Olsen skriver at mange velger utdanning i stedet for arbeid, på grunn av en vanlig misforståelse om at staten ønsker å tjene penger på deres arbeidsinnsats. Arbeidet i fengsel blir satt i et ufortjent dårlig lys, og det er nesten som om motstanden mot arbeid som aktivitet har en aura av gammelt tvangsarbeid over seg. ”En tilpasset ordning med utsikter til relevant yrkesaktivitet etter løslatelsen, kan derfor være den rette metoden til å få den enkelte fange motivert til deltakelse i arbeid. I flere norske fengsler har en begynt å innse dette og legge til rette for en mer kompetansegivende arbeidsaktivitet” (Olsen, 2010, s. 171-172). Om flere fremdeles velger skole i stedet for arbeid på bakgrunn av en mistanke om at staten tjener penger på deres arbeidsinnsats vites ikke, men er et interessant spørsmål. Et par av

informantene mine ønsket ikke å være for produktive fordi de ønsket ikke at staten skulle tjene mye penger på dem når de arbeidet.

Kort oppsummert er dagens arbeidsdrift en moderne konstruksjon i sammenheng med dagens samfunn. Arbeidsdriften har dype røtter i kriminalomsorgens historie. Dagens tankegang er også rehabilitering slik det var den gang, at arbeid gjør det frisk. Nå er ikke tanken at arbeid gjør frisk, men at arbeid kan bidra til endring på en positiv måte og rehabilitere.

5 Arbeid i fengsel

”Arbeidet bak murene har hatt varierende begrunnelser: Det skulle oppleves som et tilleggsonde, eller det skulle være en måte å betale tilbake til samfunnet på en del av den utgift det var å fø den domfelte. På 1800-tallet ble det lagt til en annen begrunnelse: Fangene skulle læres opp i et håndverk eller yrke. Dette skulle gjennom regelmessig og disiplinert praksis føre den straffede inn i et lovlydig livsmønster etter løslatelsen” (Olsen, 2012, s. 85).

Som Olsen påpeker har nåtidens kriminalomsorg videreført mye av ideologien om at innsatte skal lære et håndverk, og at arbeid og aktivitet er bra og lediggang en uting (ibid.). Det investeres betydelige ressurser i å holde flest mulig i arbeid. Men arbeidets stilling innen norsk kriminalomsorg har vekslet mellom tidene, og har ifølge Olsen falt i anseelse og betydning. Arbeid fortsatte å bli sett på som en ”effektiv behandlingsmetode av stor pedagogisk betydning” (Olsen, 2012, s. 91). Kort oppsummert videre berørte Stortingsmelding nr. 104 (1977-1978) knapt arbeidsdrift i kriminalomsorgen, men skole og opplæring ble fremholdt som et viktig satsningsområde som ofte kom på bekostning av den tradisjonelle arbeidsdriften. Det skal nevnes at i perioden hvor denne Stortingsmeldingen kom var det en generell negativ tendens innen kriminologisk forskning at fengselsstraff kunne virke rehabiliterende (Olsen, 2012, s. 92).

Når vi utenfor fengselshverdagen tenker på arbeid og motivasjon, er motivasjonen kanskje å dra til en arbeidsplass man trives på, eller å arbeide i et felt man har en interesse av eller er flink til. Ser vil tilbake på definisjonen av motivasjon, at det handler om hvilke mål en setter seg og hvor ambisiøse disse er og hvor lyst en har til å nå målet, kan vi se at motivasjon er individuelt betinget (Steiro & Torgersen, 2011, s. 11). For mennesker ute i det vanlige samfunnet er lønn også noe som kan motiverer til arbeid, og det sosiale livet på jobben bidrar også for mange til en positiv opplevelse av arbeidsstedet. Ikke minst, etter arbeidsdagen kan man dra hjem til familie og fritidsaktiviteter. Arbeid i fengsel er noe annet. Arbeidet er i faste rammer slik det er utenfor fengselet, men lønna er ganske annerledes. Innsatte får 62 kroner dagen i dagpenger. Noen er interessert i å jobbe på tre-verksted, andre ikke. Er man heldig kan man ha en god tone med de andre innsatte. I tillegg kan de ikke dra hjem etter jobb, de drar på cella, kun avbrutt av middag, filmkveld eller bingo en gang i blant, lufting og trening. De ser og snakker sjeldent med familie, en time i uka er besøkstiden, samt 20 minutters

telefontid. Motivasjonen for arbeid kan være god, men godene vi utenfor fengselet får i form av lønn, fritid og en jobb man forhåpentligvis trives i, eksisterer ikke i fengselet på samme måte. Hva er det da som gjør at om lag 70 prosent av innsatte er i ulike deler av arbeidsdriften i norske fengsler?

5.1 Verksbetjentenes bakgrunn

Verksbetjentene ble spurt om hvorfor de valgte å søke på jobb i kriminalomsorgens arbeidsdrift. En ønsket å komme seg unna skiftarbeid og jobb som hadde lite med utdanningen hans å gjøre, og han vurderte at den kreative biten ved jobben som møbelsnekker og å jobbe med mennesker var en god kombinasjon for han. Han liker også å være leder, og trives med å formidle det han har lært, å se at andre også får det til.

En annen verksbetjent søkte jobben fordi han egentlig ikke visste hva det innebar i utgangspunktet. Han visste at de trengte en underverksmester i trevarebransjen med fagbrev/svennebrev som møbelsnekker, og fikk stillingen. Han visste ikke hva han egentlig skulle gjøre eller hva han gikk til, og han sier han ble veldig glad når han så hva det var for noe. At det handlet mye om å jobbe med mennesker, ikke bare å stå ved en maskin.

En tredje sa at det var litt tilfeldig. Han hadde jobbet i en annen del av landet en stund, og ville hjem igjen. Han ble tipset om stillingen som verksbetjent gjennom venner, det var ikke et spesielt ønske om å jobbe i fengsel, men han ville prøve i et år først. Han har trivdes hele tiden i det han vil kalle en utfordrende og krevende jobb.

Felles for dem er at de har en variert utdannings- og yrkesbakgrunn, de fleste av dem rundt 20 år i arbeidslivet før de startet i arbeidsdriften. De har dermed god kjennskap til hva som kreves av arbeidslivet ute, og kan bruke kompetansen til å veilede de innsatte deretter.

Det finnes ikke kvinnelige verksbetjenter i fengselet feltarbeidet er utført i. Verksbetjentene synes dette er synd, og skulle ønske at det var en kvinnelig verksbetjent tilstede. De nevnte flere ganger at mitt nærvær gjorde de innsatte roligere, og at de skulle ønske de hadde en kvinnelig verksbetjent på fast basis i verkstedet.

5.2 Innsattes bakgrunn

De innsatte har svært ulike bakgrunner, både når det gjelder arbeid og utdanning. Noen av dem er høyt utdannede, andre har ikke fullført ungdomsskolen. Noen har vært i arbeidslivet i mange år, og andre har nesten ikke vært innom. Noen kommer fra ustabile hjem og har vokst opp med barnevern og tøffe forhold. Den varierte bakgrunnen til de innsatte kan gjøre det vanskelig å på forhånd planlegge et undervisningsopplegg eller en arbeidsdag, da det er ulike problemer og utfordringer innsatte har. På grunn av anonymisering kan det ikke gås inn på detaljnivå når det gjelder bakgrunnen til de innsatte der feltarbeidet er utført, men den er meget variert. Fangebefolkningen er svært ulik.

Jeg spør de innsatte hvordan en typisk dag i fengselet er. Felles for alle er at det er rutinepreget, men hva de gjør ut av dagen er litt varierende. En innsatt sier at en typisk dag er å stå opp, pusse tenner, rydde cella og re opp senga. Drar og spiser frokost, og så er det inn på verkstedet og gjøre det som skal gjøres der. Han sier at de gjør jo litt her, han er vant til at det egentlig ikke ble jobbet så mye. Selv om de satt en del på pauserommet fikk de gjort en del når de først satte i gang. Han syns gruppa som er der nå jobber ganske mye. Av og til er det en del venting på grunn av maskiner og verksbetjenter som er opptatte med å hjelpe andre. Etter arbeidet er det middag, lufting, og fellesskap de dagene det er fellesskap. Han leser litt, trener litt på cella og legger seg tidlig, så begynner dagen på nytt igjen.

En annen innsatt har startet selvstudier, når han er på cella leser han mye og tegner. Han spiller også sjakk blant annet i luftegården, han oppdaget at det var ulike grupper der som ikke snakket med hverandre. Han fikk skapt et litt bedre miljø der ved at folk spilte sjakk sammen. Rutiner er greit, det gjør at dagene går fort. Det er tyngre med en kort dom enn med en lang dom sier en innsatt. Man begynner å tenke på at man snart skal ut, og det er stress.

Å holde seg unna folk som har tystet er også viktig. Det er veldig harry miljø, man skal henge ut folk sier han. Små fengsler som feltarbeidet er gjort i gjør at alle vet hvem alle er. Han sammenligner dem med sladrende kvinnfolk, så ikke syns han det er.

De som har sittet inne noen ganger eller i en lengre periode treffer sjeldent på noen nye i fengselet ifølge dem selv. Dersom det er en ny innsatter, så er han gjerne en gjenganger han

også. Den innsatte synes det er ganske kjedelig å høre på de samme historiene igjen og igjen, bare med små variasjoner. Det er sjeldent de treffer en ny førstegangssoner i fengselet.

5.3 Verksbetjentenes krav ute i verkstedet

Som det vil bli utdypet senere har skolen og arbeidsdriften et godt samarbeid i fengselet feltarbeidet er gjennomført i. Jeg stilte verksbetjentene spørsmål om de hadde krav ute i verkstedet til de innsatte i tillegg til produksjonskravet som kommer sentralt fra. En verksbetjent sa at de innsatte skal komme gjennom en opplæringsplan, at verksbetjentene skal finne ut hva de har gjort tidligere, hvilken bakgrunn de har og om de kan noe fra før. På den måten kan de settes til riktig arbeid ute i verkstedet tilpasset deres nivå.

”Noen kan mer enn andre, noen kan ikke noen ting, og det er jo vanskelig å lære de noe for de har ikke interesse for det. Det eneste de vil er jo bare å være sosial og være her ute. Da skal det ganske mye til for å få noen i gang”.

Han mener ikke at alle kun ønsker å være sosiale, men at de som ikke har interesse for arbeidet er vanskelige å få satt i gang. Han har likevel noen triks, blant annet å sette en annen innsatt sammen med dem, å få dem til å jobbe sammen i et par dager. Det pleier å hjelpe. En annen verksbetjent sier at de krever nok en del rundt oppførsel. Han krever også at hvis en innsatt har lært noe, og han vet at den innsatte kan det, og han gjør en dårlig jobb, krever han at han skjerper seg og gjør arbeidet på en god måte. Han tror at han av og til kanskje krever litt for mye av de innsatte.

”Jeg glemmer kanskje av og til at de egentlig, før de havnet i fengsel, at de muligens har levd på gata og vært på stoff i kanskje to år. Det glemmer man litt, man opplever de jo edru her. Det er vanskelig for oss å sette seg inn i innsattes psyke, hvordan føler en person som har gått på stoff i flere år seg? Det er vanskelig for oss å forstå”.

Verksbetjentene passer på hverandre, kollegaer observerer hvordan ting fungerer og de sier ifra til hverandre hvis noen kjører en innsatt litt hardt. Da korrigerer de. Men han mener at å bare være snill er ikke det som alltid fungerer best, man må være streng av og til og kreve litt. Det kan føre til at de innsatte lærer mer.

Kvaliteten på arbeidet er viktig for verksbetjentene, og det er viktig at de innsatte forstår det. Hvis en innsatt setter i gang og ikke gjør jobben riktig fordi han ikke vet hvordan, vil verksbetjenten veilede han, og ikke kjeft. De kan ikke komme i etterkant og si at alt en innsatt har gjort er feil, de må forsøke å være tilstede og følge med, og lære fra seg og vise. Verksbetjentene tror krav ute i verkstedet er viktig, noen prøver å tøyne strikken, men om det settes grenser og stilles krav er det mange innsatte som setter pris på det. Mange er ikke vant til at det stilles krav til dem, og de opplever det som positivt. Hvis de også får tilbakemeldinger på det de gjør, kan det være positivt for dem å høre det. De skal gjøre jobben til de er ferdige om de er i stand til det. Arbeidsgruppa til rapporten ”Fortidens levninger: fremtidens muligheter” mener det er avgjørende at det må stilles tydelige krav til at arbeidet utføres på en tilfredsstillende måte samt at vedkommende viser akseptabel oppførsel og møter til avtalt tid. Oppfylles ikke kravene er det viktig at det får konsekvenser (Kriminalomsorgen, 2013, s. 62).

5.4 De fysiske begrensninger

Selv om fengselets verksted kunne ha vært et hvilket som helst verksted, er det noen steder man kan merke at dette er et fengsel. Det åpenbare er alle de låste dørene. Sikkerheten er det aller viktigste, og et bevis på dette er at høvler, kniver og barberblad blir låst inn på kontoret til verksbetjentene. Verksbetjentene er ikke redd for å låne bort verktøyene, men de ser an personene sier de. Det er svært sjeldent at de ikke låner ut verktøyet. Det sjekkes hver ettermiddag at alt har kommet til rette igjen, og hvis ikke spørres de innsatte om de har glemt å levere det inn igjen. Det er ikke lett å få med seg noe ut fra verkstedet, innsatte må gjennom en metalldetektor på vei tilbake til cellene sine. Det er vanskelig å få med seg noe metall, men verksbetjentene mener at av og til tar de innsatte blyanter og lignende smågjenstander. De forsvinner i alle fall fra verkstedet. I perioden jeg var i fengselet forsvant det også en stor vinkel til å måle større møbler med. Det er uvisst om denne dukket opp igjen, men verksbetjentene hadde en mistanke om hvem som hadde ”gjemt den”.

Vinduene har gitter på utsiden, og det er lite innsyn fra livet utenfor. Toalettene er merket ”innsatt”, og betjentene har toaletter med egne nøkler til. En innsatt fortalte om en gang han hadde blitt løslatt og stod i toalettkø på et kjøpesenter, hvor han glemte at han skulle åpne døra til toalettet selv. Han ble stående og vente til noen maste litt på han før han innså at han kunne åpne døra selv. Fengselet har ikke dørhåndtak på cellene eller dørene innsatte bruker i

hovedsak. Det finnes nok et par unntak, men i det store og det hele er dører og dørhåndtak forbeholdt ansatte i fengselet.

En annen åpenbar begrensning er at det ikke kan luftes eller ventileres mye i bygget. Bygget er av eldre karakter, og ifølge verkbetjentene blir det svært varmt på sommeren. De innsatte har lunsjpausen sin i matsalen, og det er kun da dørene ut av verkstedet kan åpnes for ventilering. En gang om dagen kan ferdige produkter løftes ut av verkstedet, og nye materialer kommer til ved hjelp av truck. Dette gjør også at det tidvis er mangel på materialer til å produsere ulike gjenstander, og verksbetjentene må tenke alternativt på hva som kan lages i mellomtiden. Materialene kan også være forsinket eller komme senere enn bestilt. Det er altså en del hensyn å ta som man normalt sett ikke må gjøre i et verksted, og selv om betjentene er vant med dette, tenker de sikkerhet først.

5.5 Rekrutteringen til arbeidsdriften

Hvordan blir en innsatt rekruttert til å arbeide i fengselet? I fengselet feltarbeidet er utført har de ansatte et morgenmøte hver dag. Det gjennomgås ulike aktiviteter i fengselet i løpet av dagen, som for eksempel besøk og legevisitter, og problemer med ulike innsatte. Mot slutten av møtet sjekkes det om alle innsatte som ikke er uføre eller er syke har noe å gjøre, herunder skole, arbeid eller ganggutt. De som ikke har noen grunn til å sitte på cella uten tilbud får et besøk av en av verksbetjentene. Verksbetjenten spør om den innsatte er interessert, og forteller litt om hva som gjøres på verkstedet, hva man kan lære, og poengterer at det er bedre enn å sitte og stirre i veggen på cella. Det blir også spurt om den innsatte har tidligere erfaring med å jobbe på verksted, noen har det i og med at mange har sittet i fengsel før. I intervjuene med innsatte fortalte de at det var bedre å arbeide på verkstedet enn å sitte på cella. Flere av dem hadde andre motivasjoner for å arbeide enn at det var bedre enn å sitte på cella, men det var én av årsakene. Innsatte kan også skrive lapper på morgenen som gis til verksbetjenten dersom den innsatte ønsker å komme ut på verkstedet for å jobbe.

Jeg spurte de innsatte om hvordan de ble rekruttert til arbeidsdriften. Verksbetjentene, som nevnt over, går og spør de fleste om de vil arbeide. Det hender også at innsatte kommer dem i forkjøpet og skriver en lapp som leveres verksbetjentene på morgenen, hvor det står at de ønsker å jobbe, eller ønsker å starte på skolen (den lappen leveres læreren). En innsatt sier at han ikke ble spurt om å komme og arbeide. Han fikk ikke tilbud om å komme og jobbe fordi

det var fullt på verkstedet. Han satt på cella, og da går dagene sakte sier han. Han skrev mange lapper, og han hadde ikke en kontaktbetjent han kunne snakke med om det heller. Han synes det tok veldig lang tid før han fikk startet å jobbe, og sier at siden det er få skoleplasser er det lite å gjøre i fengselet egentlig. Å ha noe å gjøre hele tiden er viktig for han, det trives han med. Det er veldig lite å gjøre på cella. Han leser gjerne, men har ikke roen til å gjøre det hele dagen.

En annen innsatt sa at en verksbetjent kom på cella og spurte om han ville starte med yrkesutdanningen i trevareteknikk. Han kunne få tegne et bord eller et hus på datamaskinen, og senere lage det ute i verkstedet fra A til Å. I starten var han skeptisk, for han sier han ikke er så flink med hendene, han er sterkere teoretisk. Det har gått bra å tegne på maskinene og for hånd, men han er fremdeles litt skeptisk til det praktiske. Verksbetjenten sa at han måtte bare prøve seg, han var overbevist om at det ville gå bra for den innsatte. I tillegg til verksbetjenten kom to lærere og klarte å overtale han. Til slutt ble han overbevist siden de hadde troen på han, og han valgte å takke ja.

”Etter en uke kom verkstmesteren og spurte om det kunne være interessant, han visste jeg var ufør pr i dag, men han ville høre om det var noe som kunne tilpasses. Det var veldig greit, for tilpasning ellers har det ikke vært mye av.”

Innsatte kan ha skader fra før, og noen er også uføre av ulike grunner. På verkstedet tilpasser de så godt de kan etter det jeg kunne observere.

5.5.1 Kan alle som ønsker det få arbeide?

Stort sett sier den innsatte som blir spurt ja til å starte med arbeid etter det jeg observerte. Det var ett tilfelle hvor den innsatte nektet, han ville heller gå på skolen. Skolen hadde ikke plasser på dette tidspunktet, men han aktet å vente. Fengselsbetjentene godtar dette i enkelte tilfeller, selv om det betyr at den innsatte blir sittende på cella. Jeg klarer ikke å huske om den innsatte satt i varetekt, men dersom dette var tilfelle kan ikke betjentene tvinge han ut i arbeid (Kriminalomsorgen, udatert). Varetektsfengslede har ikke aktivitetsplikt, men de får lov til å komme ut på verkstedet og jobbe om de ønsker og det er kapasitet. Arbeidsgruppa skriver også at mye tyder på at varetektsinnsatte er i mindre grad aktiviserte enn domsinnsatte. Rundt 45 prosent av de registrerte dagsverkene for varetektsinnsatte var

oppført som ”mangler tilbud” i Kompis⁶, mens det tilsvarende tallet for domsinnsatte var på 14 prosent (Kriminalomsorgen, 2013, s. 57). Det påpekes at det kan være en feilregistrering av hvor mange varetektsinnsatte det gjelder ettersom ”mangler tilbud” også kan være at de selv har valgt å ikke delta, som dette tilfellet illustrerer om hukommelsen er korrekt.

Det er ikke alle som ønsker det som kan få lov til å arbeide i fengselet. Noen kan være en sikkerhetsrisiko. Det var bare ved ett tidspunkt i løpet av mitt tre ukers feltarbeid at jeg følte meg usikker og litt skremt. En innsatt hadde ikke noe tilbud på dagen ble det sagt på morgenmøtet. Verksbetjenten og jeg banket på celledøren, låste opp, og verksbetjenten begynte å snakke om arbeidsdriften og om den innsatte ønsket å komme og arbeide. Han var litt nølende først, og begynte å snakke om at han var mye bedre enn verksbetjenten, og når verksbetjenten spurte høflig om han hadde kjennskap til trevarearbeid fra før sa han at det ville han ikke si noe om, men at han var mye bedre enn han. Han sa at dette minnet om et avhør, og begynte å snakke om livet utenfor på en måte som jeg oppfattet som truende. Jeg stod hele tiden utenfor cella som jeg gjorde hver gang jeg var med på et slikt besøk, men rygget bakover, noe verksbetjenten merket. Verksbetjenten var bare høflig selv som den innsatte oppførte seg slik jeg vil kalle litt truende. Det endte opp med at den innsatte var veldig ivrig på å jobbe. Normalt sett ville verksbetjenten ha sagt at den innsatte skulle få komme ut etter lunsj, men jeg merket meg at verksbetjenten sa at han skulle ta en vurdering på det. Noe var ikke helt normalt. Når verksbetjenten lukket celledøren pustet han dypt ut og spurte meg hva jeg syns. Jeg sa, som jeg også antok han hadde sett, at jeg hadde et dårlig førsteinntrykk. Han sa at det var sjeldent det var så vanskelig.

Vi dro til vakta⁷, og verksbetjenten sa at han måtte snakke med verksmester om dette, at de måtte ta en vurdering. En ustabil person på verkstedet utgjør en sikkerhetsrisiko for alle de andre, både innsatte og verksbetjentene. I perioden jeg var i fengselet var gruppen med innsatte svært rolig. Verksbetjentene merket effekten av at jeg var der sa de, de innsatte var roligere enn vanlig, noe de merker generelt om det er en kvinne tilstede. Dersom en ustabil person skulle komme inn i dette miljøet kunne det gå galt og ødelegge hele gruppedynamikken, som på dette tidspunktet var svært bra. Som verksbetjentene sa, selv om den innsatte satt på dom og hadde aktivitetsplikt ville de ikke nøle med å kaste han inn på

---

⁶ Dataprogram som brukes i kriminalomsorgen.

⁷ Vakta er rommet hvor alle sikkerhetskameraene er. Det er alltid en person på vakt, og han eller hun har oversikt over alt som skjer i fengselet – hvem som går inn og ut, og hva som skjer i løpet av dagen, blant annet.

cella igjen ved første tegn på trøbbel, til tross for at betjentene presset på. Verksbetjentene må ikke ta han inn, det er en sikkerhetsvurdering fra deres side, og for dem er det som å sitte på en litt luftigere celle med dem hele dagen. Det har tidligere hendt at det plutselig står en innsatt på verkstedet uten at verksbetjentene har fått beskjed om det, og av sikkerhetsmessige grunner er det forståelig at dette ikke settes pris på fra deres side.

Litt senere på dagen kom en betjent inn. Hun hadde god kontakt med den innsatte, og sa at han hadde vært svært stresset akkurat når vi pratet med han på grunn av andre omstendigheter. Hun mente han hadde roet seg, og at vi kunne forsøke å ta han inn. Jeg og verksbetjenten hadde på det tidspunktet snakket med verksmesteren, og han synes også at dersom personen var så ustabil så skulle han ikke inn på verkstedet. De besluttet å se det an til neste dag.

Neste morgen på morgenmøtet fikk vi vite at den innsatte hadde utagert og var satt på sikkerhetscelle⁸. Verksbetjenten som var på møtet sa at de kunne forsøke å ta han inn, måtte bare følge litt med, men en annen betjent sa at det skulle ikke skje. Han var så ustabil at han når som helst kunne slå ned noen. Verksbetjentene sa senere at om de snudde ryggen til og en innsatt slo en annen med et verktøy slik at han ble liggende død på verkstedsgulvet, var det verksbetjentens ansvar. Og det er et stort ansvar å ha. De skal sørge for sin egen sikkerhet, og sikkerheten til innsatte.

5.6 Arbeidshverdagen

En arbeidsdag i verkstedet er aldri lik. Den tilpasses ulike hendelser som er typiske for fengselshverdagen, som legevisitter, telefoner til advokat eller familie, og av og til narkotikahund. ”Det er ikke en stabil arbeidsflokk som er du vet er der jevnt hver dag, alt må legges opp etter det, hva du har til rådighet av de som er der”. Jeg spurte verksbetjentene hvordan en typisk dag ser ut:

”En typisk dag. Nei, det er jo ingen dag som er lik, og det som gjør at ingen dag er lik det er jo de innsatte. Man jobber jo med mennesker, og de er jo heller ikke like hver dag. De oppfører seg på forskjellige måter. Det er legebesøk, det er tannlegebesøk, advokatbesøk,

---

⁸ Celle uten inventar, kun glatte overflater. Brukes i tilfelle innsatte utagerer, eller i spesielle tilfeller om fengselet er helt fullt, og bare i svært begrensede perioder.

pisseprøver og så er det narkohund innimellom, og så er det jo det med at vi får noen småskader uti her, kutt og sånne ting”.

”Nei, en typisk dag på verkstedet begynner jo halv åtte, egentlig når du kommer inn. Tar en prat med vakt sjefen, hører om det har vært noen hendelser, gjerne også angående folk på verkstedet. Halv åtte setter vi oss ned og prater litt om dagligdagse ting, men også gjerne om hva vi vil drive og gjøre i løpet av dagen. Litt om arbeidsfordeling av forskjellige innsatte. Innsatte kommer inn klokka 8, tar de imot, tar det litt med ro på morgenen. Innsatte for muligheten til å ta seg en kaffe og en røyk, å våkne litt. Så begynner vi med prosjektene vi jobber med, og følger opp så godt vi kan. Ja, sånn er jo arbeidsdagen egentlig”.

Det varierer mellom verksbetjentene om de forteller om rammene rundt arbeidsdagen, som klokkeslett og hvem man prater med, eller om de forteller om problemene ved arbeidshverdagen, her for eksempel problemet med å planlegge.

”Det er mange faste rutiner her. Men en dag kan være veldig forskjellig. Det kommer an på hvem du har her. I perioder går ting veldig greit og er rutinemessig, og plutselig så slår det om. Det skifter. Miljøet, altså, blant de innsatte. Alt kan plutselig svinge i løpet av natten og du får nye utfordringer. Så du vet aldri. Man kan planlegge en arbeidsdag, men plutselig går det ikke lengre. Man må trå til litt. Det er bare to utskiftninger og et par som er syke og tre nye, så er det et helt nytt miljø. I alle fall ovenfor de innsatte og sånn”.

”Vi kan planlegge dagen godt hvis vi vil, men det blir som regel ikke etter planen. Det er mange årsaker til det, noen blir hentet til fremstillinger, og innsatte er frem og tilbake. Det er veldig varierende”.

Det er ikke mulig å definere en arbeidsdag på en enkel måte, felles for alle beskrivelsene er variasjonen etter hvem som er på verkstedet. Verksbetjentene nevnte en periode bare et par måneder i forveien hvor de ikke kunne sitte på pauserommet på samme måte som de kunne når jeg var der. Det var personavhengig, og kom an på hva slags innsatte som befant seg ute på verkstedet. Var det flere unge innsatte, gjerne under tjue år gamle, kunne stemningen bli amper ganske rask, og verksbetjentene måtte følge nøyere med.

For en utenforstående så oppfattes arbeidshverdagen som ganske ulik dag til dag, men i faste rammer. Verksbetjentene kommer på jobb halv åtte, og klokka åtte kommer de innsatte inn

på verkstedet etter frokost. De tar seg en røyk og en kaffe, og spiller kanskje litt sjakk eller prater litt før de starter å jobbe. Det er to ulike pauserom, og måten de innsatte plasserer seg på er ikke alltid tilfeldig. Det ene pauserommet er slitt. Det ligger innerst i rommet. Veggene er uringule enkelte plasser. Stolene av plastikk og er brune, og det er et smalt langbord der. Noen blader ligger på bordet sammen med et askebeger og et sjakkbrett. Kaffekokeren henger i et åpent skap på veggen, og der er også radioen. Kaffekopper er det ikke alltid så lett å få tak i, kjøkkenet blir ikke glade om de tar med seg vanlige krus inn på verkstedet. Det hender at de innsatte må spørre verksbetjentene om pappkrus som ble oppbevart på kontoret. Det andre pauserommet er nyoppusset. Det er hvitt og fint, har litt naturlig lys inn med gitter utenfor vinduene. På DAB-radioen er RadioRock stort sett kanalen som velges. Kortstokken er godt slitt etter mye bruk, jeg observerte den i bruk hver dag. Det ligger også noen magasiner der som innsatte av og til leser i om de ikke vil prate så mye med de andre.

Etter hvert kommer en innsatt eller to ut av pauserommet, det ser ut til at de vil gjøre noe. Verksbetjentene er ofte allerede ute og planlegger eller forbereder noe, men stort sett venter de på de innsatte. Vil ikke stresse dem, for mange er det godt nok å komme seg ut av cella og inn på verkstedet sier de. Det er en felles oppfatning blant både innsatte og verksbetjenter at det er bedre å være på verkstedet enn å «råtne på cella». Verksbetjentene har stort sett en dagsplan de diskuterer seg imellom – hvem skal gjøre hva? Denne planen kan fort endres ved at noen går inn på cella etter lunsj, eller at noen ikke dukker opp å grunn av sykdom eller overføringer til andre fengsler. Da må de ta alt på sparket. Perioden jeg gjør feltarbeidet mitt er en ganske rolig periode, det er ikke så mye som skal produseres, men mye som må selges utenfor fengselets vegger. Jeg rekker likevel å få med meg en storproduksjon før jeg er ferdig med mine uker i fengselet.

Det er i hovedsak innsatte på dom som har aktivitetsplikt, men det er også varetektsfengslede som får arbeide. Hver morgen på morgenmøtet med andre betjenter gjennomgås det om noen mangler noe å gjøre, og verksbetjentene blir spurt om å prate med de som ikke har noe å gjøre. Det hender like ofte at verksbetjentene tar initiativ til dette selv. Oftest er svaret fra den innsatte på cella positiv, at han i alle fall kan komme ut av cella og prøve. Etter lunsj er et ganske vanlig tidspunkt for å ta inn nye på verkstedet. De settes sammen med en annen innsatt til å se på stort sett, om de ikke har så mye annen erfaring. Mange har sittet inne før, og har jobbet med tre før. Verksbetjentene sørger for at de får nødvendig opplæring på de ulike maskinene, og ser fort om de har jobbet med tre før eller ikke.

Etter lunsjpausen er det ofte en røykepause før de begynner å arbeide igjen. Arbeidsdagen varer til klokka 1500, noen minutter før samler de innsatte seg for å vente på å bli låst ut av verkstedet og inn på cellene igjen. Verksbetjentene sjekker over at alt ser greit ut, ingenting mangler og slår av det som er av maskiner, og kaffekokeren på det ene pauserommet. Rydding av verkstedet skjer på fredager i den siste timen av dagen. Det støvsuges, kastes søppel, lange pinner kappes opp til små som kan i nett, og pauserommene ryddes.

5.7 Innsatte som ikke har interesse for arbeidet?

Oftest sier de innsatte ifra selv om at det er noe de ikke trives med eller er interessert i. Da forsøker verksbetjentene å tilpasse og tilby andre muligheter, som skole. Har man ingen mulighet til det, forsøker de å finne en jobb de noenlunde trives med, og holde dem flytende. Det er begrensede muligheter på verkstedet. Det har vært innsatte som har vært interessert i kunst, og de har fått lov til å male litt. De tar en treplate og begynner å male. Det finnes muligheter på snekkerverkstedet om de tenker litt kreativt rundt det. En verksbetjent poengterer at alle ikke er like interesserte:

”Vi tror alt for lett at innsatte bare trenger kunnskap. Det stemmer egentlig ikke. Ifølge statistikk trenger åtte av ti kunnskap. Men vi har også innsatte som ikke har kunnskap som største behov. Alle er ikke like interesserte eller har behov for det arbeidsdriften driver med. Men det er ikke lett i et eldre fengsel.”

Verksbetjentene prøver å sette de innsatte til noe de duger til, men merker de at interessen ikke er der hos de innsatte så maser de ikke for mye. Det er så individuelt hvordan man skal reagere på det sier verksbetjentene. Det er et snekkerverksted, det sier seg selv at det er ikke et hav av muligheter i et fengsel. Mange havner her, og de har egentlig ikke interesse for arbeidet. Verksbetjentene prøver å motivere, kanskje skifte til en annen arbeidsoppgave, eller finne noe annet og rett og slett snakke litt med dem, komme litt under huden på dem og spørre hva de kan tenke seg å jobbe med. Det vil alltid være noe de har interesse av, som kanskje verksbetjentene kan imøtese dem med.

En verksbetjent fortalte at dersom en innsatt ikke gjorde noe og var helt umotivert, nølte han ikke med å sende den innsatte på cella, spesielt ikke hvis det gjentok seg over et par dager.

Det er lov å ha en dårlig dag, men ikke flere dager hvor man helt tydelig ikke vil gjøre noe som helst. Arbeidsgruppa påpeker også at lista bør legges på et nivå som er realistisk for den enkelte. For noen er det nok å komme seg ut av cella de første dagene på verkstedet.

Viktigheten av mulighet for reaksjoner fremheves, for eksempel ved at innsatte mister aktivitetsplassen⁹, at dagpengene bortfaller, og samtale med arbeidsleder (Kriminalomsorgen, 2013, s. 62). Dagpenger ble trukket dersom en innsatt la seg på cella etter lunsj uten grunn.

Det er lov å gå på cella hvis man er syk, men verksbetjenten sender en sykepleier til cella for å finne ut av om det er sykdom eller ei. Er det ikke sykdom blir bare halvparten av dagpengene utbetalt for den aktuelle dagen.

5.8 Motivasjon for å arbeide på verkstedet

Problemstillingene til denne avhandlingen handler om hvordan innsatte opplever arbeidsdriften, og en del av underproblemstillingen er hvordan motivasjonen deres er. Etter å ha snakket en del med de innsatte på pauserommet og verkstedet ble jeg litt overrasket når svaret på spørsmålet om motivasjon var så positivt som det var fra dem alle, ut fra litt klager på lite å gjøre for tiden.

En innsatt sier at motivasjonen er helt grei. Han syns det er greit å ha et prosjekt han holder på med, men han lengter ikke til å bli ferdig med det. Tar seg litt tid og stresser ikke. Han syns at motivasjonen blant de andre stort sett er bra ute på verkstedet, og prater gjerne med de andre. Han skulle ønske at han hadde fått flere prosjekter hvor han kunne ha jobbet med noe helt fra bunnen av, det hadde vært givende. Dette er noe som pleier å være tilfelle, men han er på en kort dom denne gangen og har ikke tid til det.

En annen innsatt forsøker å lære alt korrekt og riktig, for han ønsker å lære det vekk til andre når han blir løslatt. Ikke bare selve faget, men hvordan man omgås andre på et verksted, noe som er annerledes fra hans yrkesbakgrunn og erfaringer tidligere.

De to siste innsatte jeg intervjuet har en arbeidsmoral som er god, de ønsker å jobbe og de liker ikke å sitte på pauserommet hele tida.

---

⁹ Jeg så ingen benyttelse av muligheten til å frata innsatte aktivitetsplassen under feltarbeidet.

”Motivasjonen er tilstede. Når man først setter i gang med noe kan man like godt ta stolthet i det man gjør og ha den rette motivasjonen, det er jo ikke vits i å holde på med ting om du bare skal gå og slaske. Men det er jo godt å kunne hive ting til side og ta en røyk og spille sjakk også”.

”Jeg er veldig motivert. Jeg maser jo på de hele tida om å få gjøre mer. Man blir slappere og mister litt av gnisten når en ikke gjør så mye. Det blir jo til at man sitter med de andre og spiller sjakk og røyker. Jeg har en interesse for å gjøre ting med hendene. Om det er tre eller, så lenge det er noe”.

De innsatte ønsker å arbeide, men i stille perioder kan det være vanskelig å få det til. Som nevnt ovenfor i kapittelet om de fysiske utformingene er det bare én gang om dagen at verkstedet kan få materialer, og det kan gjøre mye for mulighetene for å arbeide. Når det er tomt for materialer, er det ingenting å gjøre. Verksbetjentene forsøker å sørge for at det alltid er noe å gjøre, men av og til er ikke kompetansen til innsatte korrekt for det som skal produseres heller. En som er ny på verkstedet kan ikke settes til å lage et hjørneskap. Verksbetjentene forsøker å få innsatte til å trives på verkstedet, da blir de også mer motiverte til å lage noe og til endring.

5.8.1 Innsatte tar initiativ til noe selv?

I rapporten ”Fortidens levninger, fremtidens muligheter” (2013) trekkes det frem hvor viktig det er at planer og aktiviteter til den enkelte innsatte etter hvert springer ut fra den enkeltes interesser og behov, og ikke bare ønsket om å tilpasse fengselets krav. Innsatte bør gjøres klar over hva vedkommende selv kan få ut av å jobbe i fengselet. Mulighetene for å komme med egne idéer og få brukt og oppdage sine evner er viktig med hensyn til eierskap i aktivitetene. ”I de tilfeller der det er mer ønskelig å stykke opp arbeidet og spesialisere hver enkelt medarbeider, mener arbeidsgruppa det er viktig at alle har en viss innsikt i hele prosessen og at sluttresultatet er synlig for alle. Det er samtidig avgjørende at hver bidragsyters innsats synliggjøres for alle” (Kriminalomsorgen, 2013, s. 60-61). Arbeidets relevant mener arbeidsgruppa også er viktig, men det forutsetter at den innsatte har en klar idé om hva de skal gjøre etter løslatelse og at kriminalomsorgen er i stand til å imøtekomme disse behovene. En ytterligere profesjonalisering og markedsorientering av arbeidstilbudene i norske fengsler vil kunne være med på å gi innsatte en følelse av relevant. Videre skrives det at det ikke bør være et mål i seg selv å produsere produkter eller utføre tjenester med høy markedsverdi,

men om det kan være med på å gi innsatte en følelse av å være med på noe viktig så bør det være noe å etterstrebe (Kriminalomsorgen, 2013, s. 62).

Det er verksbetjentenes jobb å få innsatte til å gjøre en egen innsats og følge dem opp, sier den ene verksbetjenten. En annen sier at det er litt alright at de innsatte tar initiativ, for det lærer de mye av. Han peker på en innsatt på verkstedet som jobber på eget initiativ, han trenger ikke å mase, han bare setter den innsatte i gang, og så jobber han videre og videre. Han tar gjerne andre innsatte med seg og bruker dem til å hjelpe seg i arbeidet. Blir de innsatte sittende for lenge på pauserommet må verksbetjentene mase litt. Men han poengterer at det er en balansegang, ”skal man da jage de ut for å jobbe for 62 kr dagen?”. Motivasjonen er kanskje ikke helt på topp, de sitter kanskje med vonde tanker og med familieforhold, og lurert på hva som skjer ute. ”Det er mange ting som skjer ute som de ikke får ordnet opp i, og mye av det gnager i hodet deres, så da må jeg ta hensyn til det og”. Verksbetjentene er klar over hvordan innsattes bakgrunn og tar hensyn til den når de maser på de innsatte.

For at verksbetjentene skal føle seg trygge ute på verkstedet, må de kunne tilpasse for hver enkelt innsatt og se hva de kan tenke seg å jobbe med, og av og til spørre om de bare vil sitte og slappe av litt. Ikke for mye, men for noen er det å bare være utenfor cella blant andre innsatte bra. De som tar initiativ får stort sett lov til det. Noen er kreative og man skal ikke stoppe det sier verksbetjentene, men det skal ikke ta helt av heller. Innenfor mulighetene kan man være kreativ og prøve seg.

En verksbetjent sier at det ikke er noen krav til eget initiativ, men det er jo til deres fordel. Noen gjør det litt for mye, setter i gang med litt for mye uten å ha kunnskap til å beherske en maskin for eksempel, men at de tar initiativ selv er bare positivt, prøver å oppfordre til det.

5.8.2 Interesse for å lære?

En av verksbetjentene mener at 80 prosent har lyst til å lære noe. Han er overrasket over at de selv er så interesserte i å lære. En annen verksbetjent sier at noen er interesserte og andre ikke, det svinger akkurat som i samfunnet ute. Mulighetene er jo mer begrensede på verkstedet enn ute i samfunnet. Innsatte gir også inntrykk av at de ønsker å lære, men dette ønsket er ikke alltid reelt sier verksbetjentene. Hvorfor de innsatte later som at de ønsker å lære, men ikke egentlig gjør det, er uvisst. Det forsøkes å tilpasse til noe de innsatte har

interesse for innenfor rammene som er gitt, og etter nivået de ligger på. Flere har vært i fengsel og i verksted før og kan en del, mens enkelte er nyankomne i fengsel og ikke har vært borti trevarearbeid før. Om interessen er helt fraværende kan det forsøkes med en overføring til skolen dersom det er plass der.

5.8.3 Hvordan vil du beskrive arbeidsdriften for en utenforstående?

Verksbetjentene ble spurt om hvordan de vil beskrive arbeidsdriften for en som ikke vet hva det er, en utenforstående. De sier at det ikke er lett, og en sier at han ikke tror de skjønner hva arbeidsdriften er før de er inne. ”Mange tror enda at i fengsel så... enten så sitter du i fengsel, eller så er du på åpen soning og snekrer paller, ikke sant. Fremdeles er det mange som tror det. Så de blir overrasket når de kommer inn og får se hva vi egentlig gjør”.

En annen sier at han trodde at å arbeide i arbeidsdriften var å være en tradisjonell arbeidsleder for en gruppe mennesker. Han sier at det er det også, men det er også mye annet, blant annet å være psykolog av og til. Det er viktig å lytte, og å forsøke å påvirke innsatte til positiv innstilling. Arbeidsleder er en ting, men man å lære å kjenne menneskene bak sier han. ”Alle har en fortid, og det har innsatte også, så det er viktig å komme litt under huden på dem og forstå hvorfor de er som de er, hvorfor de reagerer med sinne eller andre måter”.

5.9 Verksbetjentenes syn på de innsatte

Verksbetjentene har et positivt syn på de innsatte. De ble spurt om sin generelle oppfatning av de innsatte på verkstedet. En sa at slik ser samfunnet ut, det er et gjennomsnitt av samfunnet ute. Det er unge, det er eldre, det er utdannede og arbeidsledige. Det som skiller dem fra resten er at de har tråkket over en linje som har gått utover de rammene som er samfunnsnormer.

En annen verksbetjent sier at det ikke spiller noen rolle hva den enkelte innsatte er dømt eller anklaget for¹⁰. Aldersgruppene er forskjellige, det samme er skjebnene. Dommene er også veldig ulike. Han ser bare på personen, prøver å få en viss følelse av hvem han er, og prøver rett og slett å hente personene der de er. Det er ikke noe poeng å gå langt tilbake i tid. Han har ingen fordommer eller negativ innstilling mot de innsatte som er i fengselet. Han starter å jobbe med den innsatte for å endre og rehabilitere når han kommer inn, og har en positiv

---

¹⁰ Varetekstfengslede er anklaget for kriminell handling, ikke dømt, og flere av dem får arbeide i arbeidsdriften.

grunnholdning til de innsatte. Han forklarer at det også er et spill, og lurer på hvordan han kan få den innsatte til å endre seg til det positive, og at om lag 90 prosent av de innsatte er høflige mot verksbetjentene.

Verksbetjenten sier at det er så mange forskjellige typer mennesker som kommer inn i fengselet. Han sier at alle har en liten gutt i seg, man merker det etter hvert. De innsatte har bygd seg ulike skall rundt sin person, men de er ikke så forskjellige når det kommer til stykket. Det er forskjell på hva de sitter for og hvor lenge de har vært ute, og alder spiller også inn. Det hender at det er to-tre unge menn på verkstedet, de tror ofte at de kan det meste, og girer opp hele verkstedet. Det er ingen vanlig arbeidsplass i arbeidsdriften, du må forholde deg til det, sier verksbetjenten. Han har lært seg å være åpen og ærlig med de innsatte, da er de det tilbake mot han. Han tror at verksbetjentene, som er voksne og har rollen de har, vil de påvirke innsatte veldig mye mer enn det de tror selv. Måten de er på og oppfører seg på påvirker. Han prøver hver dag når han møter de innsatte å hilse på dem med et ”hei”, ”god morgen” og sier ”ha en fin ettermiddag” til dem etter arbeidsdagen. Da får han en tilbakemelding som er positiv. Det er nesten uten unntak sier han. Jeg observerte at alle verksbetjentene gjør dette, de står ved døra når de innsatte kommer inn i verkstedet og sier hei til alle før de innsatte setter seg på pauserommet før arbeidsdagen starter. Ved arbeidslagens slutt sier verksbetjentene ha det til dem, og småprater gjerne litt hvis de venter på at en betjent skal hente dem inn fra verkstedet til cellene.

Johnsen, Granheim og Helgesen (2011) har skrevet om fengselsliv og fengselsstørrelse i norske fengsler, og om ”Scandinavian exceptionalism”. Begrepet kan forklares ved lave fengselstall og humane forhold i Skandinavias fengsler i motsetning til andre deler av verden (Johnsen, Granheim, & Helgesen, 2011, s. 515-516). Pratt skriver at gitt de store geografiske avstandene i Sverige, Norge og Finland er det av hensyn til familie og hjem at det finnes mange små fengsler. Det passer også normaliseringsprinsippet (Pratt, 2008, s. 120). Liebling (sitert i Johnsen et al. (2011, s. 523)) argumenterer for at innsattes relasjon til betjentene er det viktigste aspektet i hvordan de opplever livet bak murene, og at de andre dimensjonene ved å være fengslet er påvirket av kvaliteten til dette forholdet. Hun skriver at man kan argumentere for at innsatt-betjent relasjonen bestemmer innsattes oppfatning av kvaliteten på fengselslivet til en svært signifikant utstrekning og at dette er viktigere enn andre og mer materialistiske aspekter ved fengselskvaliteten (ibid.). Det er altså viktig at innsatte har en god relasjon til betjenter i fengslene. Hva syns de innsatte så om verksbetjentene?

5.9.1 Hva syns de innsatte om verksbetjentene?

”Verksbetjentene er veldig ok. De fleste betjentene er som regel ok, og de som sier noe annet må gå i seg selv. For de er mennesker de og, de behandler deg etter hvordan du oppfører deg. Jevnt over er alle betjenter ok”.

Den innsatte som sier dette har sonet i flere fengsler i ulike deler av landet. Han har en god oppfatning av verksbetjentene. En annen innsatt navngir en spesifikk verksbetjent, og syns at han er veldig flink. Han har hatt mest med den verksbetjenten å gjøre. Men den innsatte mener at alle gjør sitt beste, og de fleste betjentene¹¹ syns han er flinke og hjelpsomme. Han trodde ikke at de skulle være så hjelpsomme, det overrasket han. At uansett hvorfor man er der, så er de positive og ler og smiler med deg. Verksbetjentene overrasker på en positiv måte, og det er bra for arbeidsforholdet dem i mellom. En annen innsatt sier:

”Veldig greie. De virker mer som at de tenker på hvordan folk skal ha det her inne. Jeg så for meg egentlig at her skal de ha ting ut og tjene mest mulig penger og kjøre på som noen hester, men de tenker mer på hvordan du har det. Og det er bra. For i utgangspunktet så tror jeg fengsel egentlig skal dreie seg mer om hvordan man rehabiliterer og ivaretar folk. Og så er kaffien bedre her ute enn der inne (på cella)”.

Den innsatte har her merket hensikten verksbetjentene har med å la dem jobbe med dem på verkstedet, og det er rehabilitering. Verksbetjentene ser ut til å nå frem med sine meninger om hva som er det viktigste med arbeidsdriften. Men de innsatte påpeker at dette også er personavhengig, som i sitatet under:

”Jo, veldig greie. Litt forskjell på dem da. Jeg liker godt han ene. Han forklarer godt om maskinene som skal brukes og sikkerhet, og hvordan man kan gjøre feil og hvordan man skal gjøre det. Jeg føler jeg får undervisning og får frisket opp det jeg har lært”.

Metodene for å lære bort kunnskap varierer etter hvilken yrkesbakgrunn verksbetjentene har, og hvilke tilnæringsmåter de benytter seg av ovenfor de innsatte. Det skal påpekes at det ikke ble sagt ett stygt ord om verksbetjentene verken under intervjuene eller når jeg var rundt

---

¹¹ Betjenter er vanlige betjenter, det har hele tiden vært et skille i teksten mellom verksbetjenter og betjenter, men her føler jeg behov for å presisere dette ytterligere.

på verkstedet og pratet med de innsatte. Innsatte og verksbetjenter hadde også en spøkende tone, samtidig som det var et alvor over opplæringen og rehabiliteringen.

5.9.2 Er forholdene bedre i små fengsler enn i større?

Johnsen et al. (2011) gjorde en kvantitativ undersøkelse av norske fengsler, og fant at det i små fengsler var signifikante mer positive utslag i de to dimensjonene som indikerte relasjon til innsatte – relasjon til innsatte, og sosial distanse. Små fengsler er her tallfestet til 50 innsatte eller under, som er kategorien fengselet jeg har vært i faller under. Små fengsler hadde også en signifikant høyere score på den sistnevnte dimensjonen sammenlignet med mellomstore fengsler. At betjentenes erfaring med innsatt-betjent relasjonen var mer positive i små fengsler enn i mellomstore og store fengsler samsvarer med innsatte i små fengsler sin måte å rangere relasjonen til betjentene på, nemlig mer positiv enn innsatte i mellomstore og store fengsler. Funnene er også støttet med kommentarer i åpne spørsmål hvor nesten 1/3 av betjentene i de små fengslene nevnte deres relasjon til innsatte som en av de tre mest positive faktorene i arbeidsmiljøet sitt. Til sammenligning var samme tall for mellomstore og store fengsler bare 1/6 (Johnsen et al., 2011, s. 523). Likevel overrasket det meg at verksbetjenter og innsatte snakket så fint om hverandre. Det virker som en relasjon bygget på gjensidig respekt. Det skal også nevnes at betjentene evaluerte relasjonene til innsatte mer positivt enn de innsatte gjorde, bortsett fra i noen av de små fengslene hvor de innsattes tall var høyest (Johnsen et al., 2011, s. 525). Konkluderende skrives det at relasjonen mellom betjenter og innsatte i Norge ser ut til å være av en bedre kvalitet i små fengsler enn i mellomstore og store fengsler. I små fengsler er det desentraliserte og mindre hierarkiske strukturer med synlighet, transparens, mer informasjon og mindre komplisert dag-til-dag kontakt mellom de ulike gruppene (Johnsen et al., 2011, s. 526-527).

5.10 Arbeidsdriftens påvirkningskraft

Verksbetjentene har en sjelden mulighet til å påvirke de innsatte i en positiv retning. De tilbringer mye tid med dem, hele arbeidsdager, og verksbetjentene i fengselet feltarbeidet er gjennomført i har jeg observert er flinke til å kommunisere med de innsatte. De forsøker å finne løsninger om noen er lei av en arbeidsoppgave, de er litt psykologer iblant om innsatte ønsker å prate om noe, og de kan være med på å mase litt ekstra på betjentene på de innsattes vegne. I et par tilfeller jeg observert hadde ikke en innsatt fått kontaktbetjent, og måtte spørre en av verksbetjentene om noe han normalt skulle ha spurt kontaktbetjenten om.

Verksbetjenten kontaktet personen som er ansvarlig for tildeling av kontaktbetjenter i fengselet, og sørget for at den innsatte fikk en i løpet av et par dager. Det kunne fort ta noen dager eller et par uker fra innsettelse til de innsatte fikk tildelt kontaktbetjent etter det jeg observerte, men det er ikke nødvendigvis standarden i fengselet.

Verksbetjentene vet selv at de har påvirkningskraft på de innsatte:

”Arbeidsdriften har en unik mulighet til å påvirke en gruppe mennesker som har falt utenfor, og det går på å lære dem noe, at de får en ballast med seg videre i livet og som de også prøver på å dokumentere. Det synes jeg er veldig viktig, men det er ikke alltid det blir satt i høysete av ledelsen. Litt for ofte, og litt for mye, blir det produksjonen, inntjening satt i høysetet, og det er ikke alltid så lett å kombinere med å senke nivået litt til de innsattes nivå slik at alle føler de er med på å bidra med noe. Det er nok litt ulike oppfatninger av hvordan arbeidsdriften skal drives. Er det inntjening, er det produksjon, er det alt for kundene som kjøper varene ute i samfunnet, eller er det de innsatte som vi er her for? Jeg mener bestemt at det er de innsatte vi er her for. Alle sier jo det at det er de som er viktige, men blir det ivaretatt på beste mulig måte?”

Verksbetjenten nevner debatten som virker å gå frem og tilbake både internt, og generelt i landet. Hva er arbeidsdriftens hensikt? Hva er det den skal bidra med? Er det uten mål og mening, eller er målet å rehabilitere og meningen å sysselsette? Mer om arbeidsdriftens fremtid og arbeidsgruppa til ”Fortidens levninger – fremtidens muligheter” (2013) i kapittel 9.

Regjeringens mål er at straff skal gjennomføres slik at færre lovbrøyttere begår nye kriminelle handlinger etter soning (Kriminalomsorgsmeldingen, 2007, s. 8). Kriminalomsorgsmeldingen fremhever at menneskelig kontakt er svært viktig for påvirkning og utvikling av den domfelte:

”Et godt miljø skapes i situasjoner hvor tilsatte og domfelte omgås gjennom daglige gjøremål. Det er viktig at tilsatte opptrer som gode rollemodeller i miljøet fordi mange domfelte har manglet positive påvirkningsfaktorer i sitt tidligere miljø” (Kriminalomsorgsmeldingen, 2007, s. 205).

Verksbetjentene er de som tilbringer mest tid med de innsatte i det daglige. De sier at de kjenner dem på en annen måte enn sikkerhetsbetjentene¹² som låser dem inn og ut, følger dem til matsal og lufting. De mener også at de er heldige, fordi det er sikkerhetsbetjentene som gir dem dårlige nyheter og beskjeder om et besøk som ikke kommer likevel, avslag på søknad og så videre. Verksbetjentene kan være litt mer kompis med de innsatte. De er klar over dette, og setter pris på at de ikke må overbringe de dårlige beskjedene.

Kriminalomsorgsmeldingen peker på at de tilsattes holdninger har betydning for hvor virksomme rehabiliteringstiltak kan være, og at holdningene til de tilsatte må være forenelige med kriminalomsorgens verdigrunnlag og det faglige grunnlaget for arbeidet (2007, s. 205).

”Det er et markert skille i arbeidsoppgaver mellom fengselsbetjenter med full etatsutdanning og tilsatte i arbeidsdriften. Faglig påvirkningsarbeid er forbeholdt de ordinære betjentene. Det bør åpnes for at også verksbetjenter, som er sammen med de innsatte en stor del av dagen og heller ikke arbeider i turnus, kan være kontaktbetjenter. Med sin varierte yrkesbakgrunn kan de være gode rollemodeller for de innsatte” (ibid).

Dette samsvarer med hva verksbetjentene sa selv om kontaktbetjentarbeid. De ser at betjenter i turnus ofte ikke er tilgjengelig når innsatte trenger å ta kontakt med dem, mens verksbetjentene er i fengselet hver dag til samme tid. De kjenner de innsatte godt, og reagerer på at de ikke alltid blir spurt om hva de mener om enkelte innsatte når det gjelder søknader som omhandler oppførsel og lignende. Flere av betjentene er gode på å spørre om dette, men ikke alle. Ut av intervjuene kom det også frem at de innsatte stoler mer på verksbetjentene enn på betjentene. De opplever at verksbetjentene tar seg tid og ser dem på en annen måte enn betjentene har mulighet til.

5.11 Oppfatninger av arbeidsdriften

5.11.1 Hva syns de innsatte om tilbudet til arbeidsdriften i fengselet?

En innsatt sier at han syns tilbudet er bra når man først får tilbud. Han har vært på skolen og i andre deler av arbeidsdriften i fengselet hvor han trivdes enda bedre andre ganger han har sonet i samme fengsel. Han sier at lærerne er flinke i skolen. Verkstedet er også greit. Ideelt sett ville han ha gått på skolen, men man skal være heldig om man får gå på skolen. Skolen er

---

¹² De vanlige betjentene.

ikke det gøyeste sier han, man går fort lei, men det er ikke plass til alle. Han skulle ønske at alle som ønsket det fikk gå skolen i fengselet.

En annen innsatt syns det er greit å jobbe med tre. Han lærer mer og mer. Alle gjør sitt beste syns han, men han skulle gjerne hatt litt mer struktur på verkstedet når det gjelder planer om hva han skal gjøre fremover i tid. Arbeidstilbudet er godt, og man får jobbet litt selvstendig sier en innsatt. De som driver verkstedet er hyggelige og imøtekommende, og mer fleksible i forhold til småting som man lærer seg å sette pris på i fengsel.

Det er litt frustrert over at det er stille på verkstedet for tiden, han ønsker å jobbe for å få tankene over på noe annet, og for å sørge for at det ikke blir for mye snakking og skryting av tidligere lovbrudd mellom innsatte:

”Ja, hvis det hadde fungert som det skal gjøre, så hadde det vært veldig greit. Men slik det er nå så.. nesten kjipt rett og slett. Stort sett er det alt for lite å gjøre i fengsler. Det blir for mye grubling på cella, og da blir det mye negativt prat i luftegården og blant de innsatte, du har masse tid til å tenke på masse dritt og lort. Det blir mye favorisering og planlegging av nye kriminelle ting når man skal ut. Man kommer ut som en bedre kriminell”.

5.11.2 Det bra, og det dårlige.

Det positive med å arbeide på fengselet er ikke selve arbeidet i følge de innsatte. Det er to ulike holdninger blant dem. De kan gli inn i hverandre ettersom de er relativt like, og flere innsatte har uttalt begge deler. Den første kategorien er å slippe å sitte på cella, og at tida går fortere. Innsatte sa at cella kan spise deg opp. Man tenker ikke så mye på hvorfor man sitter inne i løpet av arbeidsdagen på verkstedet. Tida går ifølge de innsatte raskere når de jobber, men den går også raskere når de sitter på lukket avdeling. Flere av de innsatte har tidligere vært på åpen avdeling i fengsel, og det oppleves som verre. De forklarer det med at det er mindre rutinepreget, for å være litt fastlåst i rutinen kan være behagelig i fengselet. Når rutinen blir litt mer opp til en selv, og de samtidig har telefon tilgjengelig store deler av døgnet, kan følelser av savn lettere gnage, samt andre tanker og bekymringer. De fleste som sitter på lengre dommer sitter først på lukket avdeling og deretter på åpen frem til løslatelse. Det er for å minske overgangen fra fengsel til løslatelse.

”Det er vel egentlig fellesskapet vil jeg tro. Og ikke bare i forhold til innsatte, men også de som driver det her ute. Du ser ikke på de på samme måte som du ser på vaktene. Det er ikke en vakt, det er en person som er der for å lære deg noe og for å gi deg noe i retur. Ikke bare for å passe på deg”.

Som nevnt i sitatet over er den andre kategorien fellesskap. Ikke alle innsatte liker hverandre, men de holder generelt en god tone ovenfor hverandre. Han som har sagt sitatet over sier noe viktig om verksbetjentene – nemlig at de er der ikke bare for å passe på deg, men også for å lære deg noe og gi noe i retur. Han har et positivt syn på verksbetjentene, som de andre. Selv om de andre innsatte kan ta de samme historiene om igjen og om igjen, er fellesskapet en viktig del av arbeidsdriften.

”Å straffe vil si å påføre pine i den hensikt at det skal føles som pine” (Christie, 1982, s. 5). De innsatte sitter der fordi de skal pines. De fleste oppfatter det også slik, etter det jeg forstod, selv om de alle er klar over normalitetsprinsippet og at de helst skal rehabiliteres når de sitter i fengselet. De sitter der ikke for moro skyld. Derfor har jeg også spurt de innsatte hva som er det verste med arbeidsdriften.

”Det verste er å sitte og vente på at noe skal bli gjort, og så kan en ikke gjøre det. Akkurat i dag har det vært en sløv dag for meg, for jeg tenker bare på at jeg skal ut. Hver gang noen kommer inn døra venter jeg på at det er meg de skal ha tak i”.

Den innsatte som sa dette ventet på at han skulle løslates. Men flere av de andre beskriver ventingen som noe av det verste med arbeidsdriften. Det er også noe vi snakket mye om på pauserommet, når pausene ble for lange fordi det ikke var nok å gjøre.

”Vente. Vente på at ting skal bli forklart, man bruker mer tid på pauserommet enn å arbeide, og det syns jeg er kjedelig. Jeg vil gjerne jobbe hele tida og ta litt pauser av og til, å gjøre ting ferdige. Å vente er det verste”.

Å måtte gå oppi de andre innsatte hele tiden er ikke noe alle er så glad i. Det er to pauserom, og det er sannsynligvis ikke tilfeldig hvem som plasserer seg hvor. Noe kan være av ren vane, men jeg observerte at hvis en innsatt har en kamerat som sitter på pauserom én, og den kameraten plutselig blir løslatt eller overført til et annet fengsel, så kan det hende at den gjenværende innsatte flytter seg over til pauserom to. Det kan være flere årsaker til dette, men

det kan lønne seg å kjenne andre i fengselet. En innsatt fortalte at om du ikke har noen å prate med så ser alle rart på deg, de lurer på hva som feiler deg siden ingen ville prate med deg. Noen typer kriminalitet er nederst på hakkestigen i fengselshierarkiet, og en som går alene kan bli mistenkt for å være en av dem som ligger nederst på denne stigen. Det kan man bli drept av, sier den innsatte. Det er et brutalt miljø. Han jatter med i samtalene selv om han ikke kan fordra det.

5.11.3 Ulik grad av arbeidsønske

En av de innsatte er stort sett ute av røykerommet først, han vil jobbe. Han sier han vil bidra til et bedre arbeidsmiljø, og at det er viktig å vise at man jobber. Alle jobber ulikt, noen mye, andre mindre. En dag kommer han og spør verksbetjentene om de har noe å gjøre til han, det er så lite. Verksbetjentene setter han i gang til å lage fuglekasser, og etter hvert et hjørneskap som krever mer. En av verksbetjentene sier at det er noe av utfordringen deres, å alltid holde dem i gang selv om det ikke er så mye å gjøre. Verksbetjentene har ikke planleggingstid på samme måte som skolen i fengselet har, de må ta det mer på sparket. Som nevnt planlegger de ofte litt i starten av arbeidsdagen.

På pauserommet når ingen andre var i rommet, fortalte en innsatt meg at han hadde sittet inne før og kunne en del om trearbeid. Han bare lot som at han ikke kunne noe, han orket ikke å arbeide. Han hadde helt klart ingen motivasjon. Det fungerte også for han sin del, verksbetjentene satte han fikk følge med en annen innsatt og se på hva han gjorde for å lære av han. Det kan tenkes at han som lærte han opp merket det, men i så tilfelle sa han ingenting. De hadde et godt samarbeid og en god tone mellom seg, de spøkte litt og lo mens han ene arbeidet og han andre så på. Så lenge den innsatte var i verkstedet og ikke på cella godtok verksbetjentene det.

Tiden går fortere når du har noe å gjøre sier de innsatte. Flere ganger hendte det at den ene verksbetjenten hadde spesialprosjekter til de innsatte, og måtte veilede en god del ekstra i forbindelse med dette. Når verksbetjenten hjalp en innsatt til å komme videre, dannet det seg omtrent en kø bakover. De innsatte hadde lite erfaring med hva de holdt på med selv, og det førte til en del venting i disse tilfellene. De klagde ikke veldig høylydt, men de som ønsket å jobbe skulle ønske at begge verksbetjentene kunne veilede på samme prosjekt. Det hender at de gjør det, men med en ulik bakgrunn er de også flinke på hver sine ulike fagområder. Noen

ganger går det ut over de innsatte. Verksbetjenten løp rundt, innsatte måtte vente. Spørsmålet de trengte svar på kunne bare ta et par minutter, men det var ikke ledig tid. I hovedsak forholdt de innsatte seg til verksbetjenten som satte dem til oppgaven, ettersom det var han som hadde oversikt over prosjektet de holdt på med og kunne veilede best i henhold til dette. Noen ganger kunne de også spørre en annen verksbetjent, som kunne gi et svar, og den innsatte fortsatte å jobbe.

Noen dager var også stillere enn andre. I perioden jeg var i fengselet, var det en stille periode når det gjaldt produksjon, og også når det gjaldt gruppen av innsatte. Verksbetjentene fortalte om perioder tidligere hvor de ikke kunne sitte et sekund på kontoret slik de gjorde nå, for de innsatte måtte passes på hele tiden. Det kunne være fordi de innsatte ikke kunne så mye fra før, eller for å «slukke branner» hvor konflikter lett oppstod. Sammensetningen av innsatte har mye å si for hvordan det går på verkstedet, og i noen perioder er denne sammensetningen så dårlig at verksbetjentene løper rundt og passer på. Det var kanskje heldig at jeg ikke fikk oppleve dette for egen del, det ble mange samtaler på kontoret til verksbetjentene som ikke kunne ha skjedd om de innsatte hadde trengt mye oppsyn i denne perioden. Verksbetjentene fulgte med og avverget et par katastrofer når det gjaldt maskiner og sikker bruk av disse, men de kunne slappe mer av nå enn tidligere på året. Samtidig hadde jeg nok fått sett verkstedets fulle potensiale bedre om perioden jeg var der var en mer hektisk en.

5.11.4 Læring på verkstedet

Jeg spurte de innsatte om de hadde lært noe nytt på verkstedet. Nei, jeg har ikke lært noe nytt, sa en, og han kan ikke bruke noe av det han har lært på verkstedet når han kommer ut. Han ønsker ikke å bli møbelsnekker, han har andre planer for fremtiden. Samtidig er han en av dem som har vært mest motivert for å arbeide, og liker å jobbe når han først er på verkstedet. Motivasjonen her er sannsynligvis å få tankene over på noe annet, og å ikke sitte på cella.

Ikke alle innsatte er gjengangere og har arbeidet i fengsel før. En av de innsatte sa at han hadde lært mye nytt. Men han har lært mest om seg selv, og hvorfor han sitter inne. Han har hatt en positiv utvikling siden han kom på verkstedet, og forsøker å lære alt han kan. Når han blir løslatt mener han selv at dette kan komme til nytte. Kanskje ikke det praktiske, men det teoretiske. Han ønsker å hjelpe andre innsatte når han selv blir løslatt. Han har selv kjent på

frustrasjonen og følelsene. Han har planene klare og håper han kan fullføre dem, og synes det er godt å ha et mål.

En innsatt som ikke har vært der så lenge tror at han kommer til å lære noe nytt mens han er der. ”Det er mye å lære her inne, det er det”, sier han. Han tar også skole første halvdel av dagen, og er på verkstedet fra lunsj og ut dagen. Bare på et par dager forstod han at han har bedre av å være på verkstedet enn å sitte på cella, det er bedre å være i aktivitet.

”Nytt? Nei, jeg har ikke lært noe nytt. Jeg har rust meg så lenge at jeg har ikke hatt noe liv før. Eller, jeg skal begynne på det nå da. Maskin.. jeg har vært gjennom alle maskinene før, men jeg glemmer det når det har gått lang tid. Jeg har ikke lært noe nytt, men jeg har frisket opp gamle ting”.

Han får ikke bruk for det han har lært når han blir løslatt. Han er uføretrygdet og vil aldri få en jobb ute på grunn av rullebladet sitt sier han selv. Skal han gjøre noe hjemme, som å pusse opp, er det greit å kunne mye av det han lærer på verkstedet, men han får ikke bruk for det ute i det daglige.

5.12 Burde noe ha vært annerledes?

”En skulle fått spørsmålet om det er noe en har lyst til å lage selv og fått litt alternativer. Jeg er ikke interessert i å hjelpe fengselet i å tjene penger for at de skal selge noen hyller jeg har lagd. Jeg kan fint være med på å lage en haug av stoler, men på et verksted vil jeg lage noe selv som jeg kan ta med meg ut eller gi til noen”.

Innsatte ble spurt om det var noe de synes burde være annerledes på verkstedet. I sitatet over uttrykker en innsatt at han synes tiden i fengsel er bortkastet om han ikke får gjort noe når han er fengslet. Skole har han gått en del av tidligere, og når det gjelder fengselet så skulle han ønske at han fikk med seg noe han hadde lagd på verkstedet når han ble løslatt, spesielt for å gi til familiemedlemmer. Det viser at han har gjort noe mens han har sittet inne. Han synes mye kunne vært gjort annerledes, men slik er det uansett sier han. Verksbetjentene ble spurt om det var anledning for at innsatte selv kunne foreslå hva som skulle lages, og de sa at ved juletider pleier de innsatte å få lov til å lage et selvstendig prosjekt som de kan gi i julegave

til noen utenfor fengselet. De får et par uker på seg til prosjektet, og får veiledning og hjelp til å fullføre det.

”Arbeidet blir fort et tidsfordriv. Det er ikke bortkastet, men det er hva man gjør det til”, sier en innsatt. Han mener at andre innsatte synes det er helt topp og tar med seg erfaringen når de kommer ut. Han ville ikke ha sittet på cella og gitt bort plassen sin i arbeidsdriften til noen andre. Det kommer også tilbakemeldinger på at fengslet burde hatt flere verksbetjenter:

”Verkstedet kunne ha hatt en mann mer. En av verksbetjentene er overalt og jeg synes han får litt for lite støtte fra en av de andre. Det ene pauserommet er grusomt, det er en hule jeg ikke liker å være i. Det andre er pusset opp og mye bedre”.

Han sier også uopplevde at kommunikasjon fra topp og nedover kunne ha vært bedre. Det er lite informasjon som gis til innsatte synes han. Mye tid kan gå fra han spør om noe til han får svar. Det er hans første fengsel, så han vet ikke helt hvordan det er i forhold til andre fengsler.

”Hadde det vært jobb hele tida hadde det vært greit. Det har vært ekstremt lange pauser. Sist jeg var her var det mer å gjøre, det var mye greiere, da fikk jeg jobbet litt og ikke tenkt så mye. Men nå stopper det opp hele tiden for det er ingen som kan noe. Han ene er jo veldig flink til å undervise i maskiner og sånn, men han må jo undervise alle. Når han har vist meg noe, og jeg må spørre om noe, så må jeg vente. Det blir så lange dødperioder, føler ikke man får gjort noe man blir bare plassert i et venterom og skal sitte og vente til man kan lime to bort og så må man vente en time eller to før man gjør neste ting. Jeg har nesten ikke lyst til å være her når det går så treigt. Jeg er vant til at når jeg jobber, så skal jeg jobbe liksom, ikke noe halvt. Det er jo kult å se at hvis en gjør noe at det liksom... ja... det en gjør blir noe, jeg føler ikke at jeg gjør noe”.

Arbeidsmoralen til den innsatte er god, og han blir frustrert over mangelen på arbeid. Samtidig er det ikke aktuelt å være på cella hele dagen.

”Ja, det skulle vært mer å gjøre rett og slett. At alle var opptatt med ett eller annet, om det så er å stifte ark i et bord. Bare en har noe å gjøre, det tror jeg er veldig viktig, at vi ikke blir klynget sammen i et røykerom og forteller skrønehistorier til hverandre. For det er roten til alt ondt det der, dødtida egentlig. Det skulle vært arbeidsleire i Norge. Ja, jeg mener det, det

hadde vært mye bedre. Ikke sånn å stå og knuse stein med hammer. Men at du har en jobb som normale mennesker har, du står opp til et tidspunkt og jobber hele dagen utenom pausene. Ikke bare en halv time intens jobbing og resten av dagen og prate tull”.

Det er helt klart et ønske om å være i aktivitet i store deler av dagen. Når de innsatte først er på verkstedet har de ikke lyst til å bare sitte på pauserommet og røyke og spille sjakk. Ønsket om mer å gjøre bunner også ut i aktivisering. Hvis det mangel på aktivisering ute i verkstedet kan man spørre seg om det er muligheter for å øke denne når innsatte er motiverte for det. Samtidig observerte jeg at innsatte kom og banket på kontoret til verksbetjentene og spurte dem om de hadde noe arbeid, og da ble de satt i gang. Er det et ønske om å bli aktivisert nesten automatisk, at de innsatte skal la være å si ifra når de merker det er lite å gjøre? Det andre ytterpunktet er at verksbetjentene aktiviserer dem veldig mye, noe de ikke ønsker ettersom livsbakgrunnen deres er variert og det er vanskelig å si hva slags problemer de sliter med.

Begrunnelsene til de innsatte for å komme og arbeide på verkstedet er altså både motivasjon for å arbeide, og også å komme seg vekk fra cella. Sistnevnte er nok hovedgrunnen til at mange velger arbeid selv om de egentlig ønsket å gå skolen.

5.13 Har de andre innsatte noe å si for hvordan man oppfører seg på verkstedet og hvordan man har det på verkstedet?

”Ja absolutt. Nå er det ikke dårlig stemning her. Det er ikke amper stemning eller noe. Men jeg har vært på steder der man må snu seg om noen er i nærheten av deg, folk lagrer kniver og stikkvåpen. Det er ikke noe greit. Norge er liksom et fredelig sted, men det skjer mye”. Han sier at de fleste innsatte har respekt for hverandre til en viss grad.

Skolen tjener samfunnet mye mer, han skulle ønske at det var flere skoleplasser. Hadde han kunne tatt skolen mens han satt inne, så hadde sannsynligheten vært mye større for at han ikke kom tilbake igjen til fengselet.

”Når du ikke kan være stolt av deg selv, så regner du ikke med at andre kan være stolt av deg. Og da er du bare en taper. Da blir du en taper i dine egne øyne”. Han håper ting blir gjort annerledes.

”Jeg hadde en episode i går, jeg satt på kontoret og snakket med en verksbetjent. Det tok litt tid for han måtte spille psykolog, og det var en annen innsatt som reagerte på at det tok så lang tid. Jeg synes det var.. jeg følte meg fornærmet, men verksbetjenten tok det opp med den andre innsatte med en gang, og da var det greit. Men det gjelder overalt, folk kan gjøre slik at du ikke trives her. Jeg reagerer på den måten at når en sier noe til meg som jeg ikke liker, svarer jeg på en vennlig og korrekt måte, men at han skjønner hva jeg mener. Men det kan også være positivt. I dag var det en annen innsatt som sa at han liker å jobbe med meg. Men det kan påvirke, helt klart”.

”Når jeg jobber her på verkstedet er jeg annerledes enn ute. Jeg er ikke helt meg selv. Derfor gjør jeg også feil på verkstedet. Som i dag, plutselig datt alt ut og gjorde en feil. Jeg sier ifra når jeg ikke føler meg helt bra, da vil jeg ikke jobbe med maskiner, og det er helt greit for verksbetjentene”.

”Nå har jeg ikke opplevd noe som har vært ubehagelig, og uansett hvordan folk er pleier jeg å finne en måte å komme overens med dem på. Men jeg vil tro at for en som ikke har tilpasningsevne at det kan bli litt tøft. Men det kommer helt an på hvordan de som er ansatt her eventuelt griper inn. Jeg tror de er verre når du springer der ute alene”.

”Åja, veldig. Hvis det er en som er pedofil da, så ødelegger det jævlig mye. Ikke sant, du blir gjerne litt venn med han for du vet ikke hva han sitter for, så blir du liksom litt sånn fryst ut av de andre, og så er du der midt imellom. Ikke kommer du inn på de andre, og ikke vil du ha noe med han andre å gjøre. Eneste fordel med det er at du slipper å snakke så mye tull sammen med de. Men du skal jo liksom fungere i fengsel og da, du skal ikke gå rundt som en idiot. Så det har veldig mye å si hvem som er der. Hva man kan gjøre med det vet jeg ikke, men ja”.

5.14 Hvorfor jobber de på verkstedet?

De innsatte ble spurt om hvorfor de valgte å jobbe på verkstedet. ”Det er det sosiale, og så synes jeg det er greit å gjøre noe” sier en.

En innsatt sa ja til å komme på verkstedet fordi det var noe helt annet enn det han har gjort utenfor fengselet. For han var kunst og håndverk og tegning vanskelig, og har begynt å tenke at han kanskje klarer ting han ikke har fått til før. Når han satt i varetekt kunne han ikke ut av cella, men han klarte å holde seg så opptatt at tiden gjort fort. Nå når han kommer borti noe han ikke liker å gjøre i det hele tatt kunne han godt ha sittet på cellen og lest eller tegnet eller studert. Han velger likevel å komme ut, for han trives og lærer nye ting. Han har nok å gjøre

på cellen, men det er godt å komme seg ut og gjøre noe annet. Cellen er ikke så stor og man sitter helt alene. Av og til kan det være veldig vanskelig. Han har oppdaget at når han gir andre glede, for eksempel å lære bort sjakk, så blir han glad selv.

”Det er greit å komme ut av cella. Det er lange dager og mer røyking, går fortere tom for tobakk. Lite fellesskap. Det er egentlig bare fordeler med å komme seg ut, det er sosialt. Men jeg har observert at man blir fort utelukket av en gjeng, det er best å prøve å si minst mulig selv og prøve å komme overens med andre”.

”Hvis du er motivert nok så får du en mestringsfølelse og stolthet her over det du gjør som er veldig sunt å ha med ut av fengsel, så lenge du klarer å holde det sporet etterpå”.

En innsatt prater om muligheter: ”En del av dommen var rett og slett rehabilitering, mer samtaler med de innsatte og mer ting som de gjør utenfor i samfunnet. Sånn som snekkerverkstedet, at man får et fag eller en utdanning som man kan ta med seg når en skal ut en dag. Tenk hvor mye lettere det er om man kunne ha søkt seg en jobb, de ser jo at det lønner seg å jobbe. Nei, det er som å slåss mot Goliat”.

Er arbeidet i fengsel på noen måte rehabiliterende?

”Ja, det er veldig rehabiliterende. Du får selvtillit, en føler en gjør noe godt, og du får snudd den tankegangen om at det nytter ikke å gjøre noe. Det skulle ha vært mer å gjøre”.

5.15 Løslatelse for en av de innsatte

Å komme tilbake til arbeid og det daglige livet etter et fengselsopphold kan være tøft. Mange mister jobben når de sitter inne. En av de innsatte fortalte i all hemmelighet at han skulle ut på søndag, men ingen måtte få vite det. Hvorfor er uklart, kanskje han ønsket å forlate fengselet i stillhet. Han kom inn på kontoret til verksbetjentene på fredagen og var veldig lykkelig, han skulle ut på søndag fortalte han. Mandag skulle han tilbake på jobben som han hadde fått tilbake. Den ene verksbetjenten spurte han om han hadde rukket å tenke og reflektere over hva han hadde gjort. Den innsatte hadde ikke et klart svar på det, sannsynligvis mente han at det var misforståelser som førte til dom og inn i fengselet. Etter at han gikk ut igjen i verkstedet sa den ene verksbetjenten at han var litt usikker på om han hadde endret seg. Inntrykket mitt var at han hadde fått seg en lærepenge, han sa at han aldri skulle tilbake i fengsel. Her var det vanskelig å være.

5.16 Livet etter løslatelse

Verksbetjentene er litt delte i spørsmålet om arbeidsdriften har en påvirkning på livet etter endt soning:

”Det kan det helt sikkert, for noen. Men... det å komme ut etter langt fengselsopphold hvis ikke du har noe spesielt av andre ting... Så er det vel et tøft miljø ute sånn sett. Men du skal være veldig bevisst det når du er her. Ellers så tror jeg ikke at det får den helt store betydningen. Det kommer jo litt an på hva de har fått med seg”.

Verksbetjenten mener at de innsatte får ikke en jobb på grunn av at de har arbeidet i verkstedet, men hvis de får en jobb så har de erfaringen derfra å ta med seg. De lærer ulike maskiner og teknikker og er borte i litt av hvert. Mange her lærer ganske fort sier verksbetjentene. ”Men selv om du har vært her, så kan du ikke gå ut med papirer som holder til å få en jobb. Sånn fungerer jo ikke samfunnet. Da er det helt spesielle tilfeller med avtaler og sånne ting”.

Hvis en innsatt har lært seg en kappemaskin, så får han papirer fra arbeidsdriften på at han kan denne. Det kan hjelpe litt ved løslatelse, og vise at de innsatte har gjort noe mens de satt i fengselet som ideelt sett skal bidra til økt kompetanse. Papirene er stemplet skolen som er tilknyttet fengselet. Det er delte meninger blant verksbetjentene om denne ordningen. En mener at det er litt lurei, for de innsatte har jo sittet i fengsel og fått kompetansen derfra. En annen verksbetjent mener at det er positivt at skolen står for papirene, da vil ikke potensielle arbeidsgivere se like lett at den potensielle arbeidstakeren har vært i fengsel. Å få en jobb som tidligere innsatt kan være vanskelig, så det vil være til de innsattes fordel at papirene er stemplet med skolens logo og ikke fengselets.

5.17 Samarbeid mellom skole og arbeidsdrift

I en rapport fra 2012 utgitt av Fylkesmannen i Hordaland, fremgår det at 51 fengsler oppgir at skolen har samarbeid med arbeidsdriften. 7 fengsler svarer nei, og 2 svarer ikke på spørsmålet (Fylkesmannen i Hordaland, 2012, s. 33). Fengslet jeg har vært i har et samarbeid mellom skole og arbeidsdrift, og når jeg oppdaget disse tallene, hvor totalt 78 prosent av fengslene med høy sikkerhet har svart at de har en samarbeid mellom skole og arbeidsdrift, ble jeg oppriktig glad, for min tanke har vært at dette har vært en sjeldenhet. Når det gjelder

lav sikkerhet oppgir 100 prosent at skolen har et samarbeid med arbeidsdriften, totalt sett utgjør dette 88 prosent av fengslene som har et samarbeid. Det samarbeides oftest om teori/praksis (86 prosent) når samarbeidet skjer, og i over halvparten av fengslene hvor samarbeidet eksisterer er både lederen av arbeidsdriften, inspektør/avdelingsleder, betjenter, lærere og rådgivere tilstede når samarbeidet pågår (fylkesmannen, 2012, s. 34). Her kan man tenke at dette ikke gjelder hver gang, men de mer formelle møtene. Tallene er overraskende høye, og at det samarbeides mye mellom teori og praksis kan gjør at opplæringen kan bli bedre.

5.18 Skolen

Tre forskere fra Universitetet i Bergen har gjennomført en undersøkelse blant alle innsatte over 18 år i norske fengsler, med temaet motiv for utdanning under soning (Manger, Eikeland, & Asbjørnsen, 2010). Svarprosenten var på 63,7 prosent, som betyr at 2065 innsatte svarte på undersøkelsen.

Skolen er innleid i fengselet. Det er personavhengig hvordan skole og arbeidsdrift står i forhold til hverandre. Den enkeltes faglige bakgrunn og livserfaring og hvor mye man vil prøve noe nytt når det gjelder samarbeid kan variere. Om noe nytt forsøkes, kan det være skremmende, og det kan stoppe utviklingen. En verksbetjent sier at det er bedre å hoppe uti, og ikke stå på kanten og ikke tørre. Hvis ett ledd ikke er engasjert i å forsøke noe nytt, så kan det stoppe der siden det skal gå gjennom tjenesteveien. Det kan gå lang tid før en sak blir tatt opp. De har også samarbeidsmøter med skole og arbeidsdrift noen ganger i året, hvor saker kan tas opp formelt. Alle er representert her, fra topp til bunn. Har man en sak man brenner for, er det viktig å formalisere den litt inn før møtet slik at alle kan være forberedt på saken, at det ikke kommer brått på.

5.19 Samarbeidet i praksis

For en utenforstående oppfattes samarbeidet mellom skole og verksted i fengslet som godt. Innsatte har mulighet til å dra på skolen på formiddagen og lære teori. De har datamaskiner de kan lære tegneprogram på, og har det meste tilgjengelig av læremateriell. Dette er yrkesrettet skole, den vanlige skolen er også representert i fengselet, men det er ulike lærere. Lærerne i yrkesdelen av skolen samarbeider med skolen ettersom de har samme arbeidsgiver.

Etter lunsj kan innsatte komme ut i verkstedet. Noen trives med å først lære i skolen og deretter komme ut i verkstedet og gjøre noe praktisk. Mange av dem for også en ny forståelse for hvordan man arbeider i verkstedet, og hvorfor det gjøres som det gjør. De innsatte kan tegne et møbel på datamaskin, og senere produsere den ute i verkstedet. Fengselet tar imot bestillinger av privatpersoner, dette er et tilfelle hvor det kan være hensiktsmessig å øve på å tegne opp skisser digitalt før de produseres. Ute i verkstedet lages kapplister og materialister som kan standardiseres til masseproduksjon. Det tegnes også skisser til kapplistene, av og til for hånd, ute i verkstedet.

Verksbetjentene jeg har snakket med mener stort sett at samarbeidet går greit, men de kan også være delt i meninger om hvordan ulike tilnærminger skal gjøres. Dette er personavhengig sier de, og konflikter kan bli hengende igjen. I løpet av de tre ukene jeg var i fengselet merker jeg ikke konflikter som skapte et dårlig arbeidsmiljø blant de ansatte i verksdriften og skolen, de hadde en god tone seg imellom. Det er ulike meninger om hva som er viktig å fokusere på av teori og praksis.

5.20 Valget mellom skole og arbeid

En innsatt hadde valgt skole med en gang, tatt en del fag han har planer om å få tatt. Han vil ta en høyskoleutdannelse, og må ta opp fagene før han kan gjøre det. Han sier at han har gått glipp av veldig mye i tenårene, både skole og det sosiale. Han vil ta en ordentlig utdannelse. En av de andre innsatte går både yrkesskole og arbeid. Han sier at han helt ærlig hadde valgt skole om han måtte velge en av dem. For sin egen fremtid ville han ha valgt skolen.

”På grunn av mine interesser så hadde jeg nok valgt skolen. Men det er kun meg. Jeg ser for meg at de fleste andre ville valgt verkstedet, for i utgangspunktet.. Ja, ting går kjappere når du jobber i praksis enn når du jobber i teori”.

”Jeg hadde lyst til å bare jobbe, for jeg har gått så lite skole. Så det var ikke aktuelt for meg å gå på skole, de andre driver med ting jeg sikkert ikke kan. Da er det bedre å jobbe. Jeg har ikke så gode opplevelser med skolen, den delen av livet var et helvete. Så jeg er glad jeg slipper det egentlig”.

6 Internasjonal forskning

Det finnes en hel del internasjonal forskning på arbeidsdrift, eller *vocational training* som det oftest heter på engelsk. Av britiske kilder er Greg N. Uche fremtredende. Atteberry og Thacker (1978) sitert i Uche (1995) mener at om innsatte har et større ønske om å jobbe enn han eller hun ønsker å gjøre kriminelle handlinger vil ikke innsatte gjøre lovbrudd dersom arbeidskvalifikasjoner og et legitimt ansettelsesforhold er innenfor hans eller hennes rekkevidde. For å få arbeidskvalifikasjonene til legitime, tilfredsstillende jobber må den innsatte trenes opp til relevante ferdigheter for fremtidig arbeid (Uche, 1995, s. 366). Uche påpeker at rehabilitering til samfunnet utenfor går gjennom arbeidstreningsprogrammet og kvalitetsmessige arbeidskvalifikasjoner (ibid.). Arbeidsdriftsprogrammene til ulike fengsler varierer på bakgrunn av ulike nasjonale policyer og oppfatninger av hva innsatte trenger å lære (Uche, 1995, s. 367). Variasjonen til arbeidsdriften eksisterer dermed også i andre land. Hovedpoenget til arbeidstrening i fengsel er behovet for å sørge for at løslatte kriminelle blir involvert i en produktiv prosess hvor de også holder seg utenfor kriminalitet. Hvis kriminelle som har fått arbeidstrening ikke begår kriminelle handlinger etter tilbakeføringen til deres hjemsteder kan det muligens konkluderes med at arbeidsdriftens kur har vært suksessfull, skriver Uche (Uche, 1995, s. 373). Et slikt mål på suksessen til arbeidstrening i fengsel er veldig vag, men er kanskje ett av få mål på om det har fungert eller ikke. Det kan også være andre omstendigheter som gjør at tidligere innsatte får jobb, kanskje de har en indre motivasjon til endring. Uche mener at arbeidsdriftens rehabilitering og re-integrasjon for den innsatte er først en filosofi og deretter en prosess. Som en filosofi gir den en moralsk fordømmelse om at den innsatte er et offer for sosial deprivasjon, som kan forklares med at den innsatte har levd et kriminelt liv. Arbeidsdriften er derfor tilgjengelig for den innsatte i fengsel for å korrigere denne sosiale urettferdigheten. Arbeidstrening blir sett på som et verktøy for å føre den innsatte til normaliteten, og å gi han eller henne en mulighet, eller en ny sjanse, til å lære ferdigheter og kunnskap for å takle de sosiale forventningene (ibid).

Oppsummert skriver Uche at konseptet er bygd på en stor forventning om at den innsatte ikke bare er en sosial avviker, men også ufrisk og med et behov for behandling. Arbeidstrening i fengsel er en intervensjon for å korrigere kriminalitet og bytte det ut med en suksessfull karriere (Uche, 1995, s. 373). Selv om Uche har mange gode poenger om at innsatte kanskje ikke har de beste karrierene før de blir innsatt, syns jeg kanskje at hans optimisme til at alt

blir bra og suksessfullt så lenge arbeidsdriften er god blir litt for enkelt. Han tar ikke hensyn til om innsatte selv ønsker å arbeide i fengsel, de skal bare gjøre det, for hvis de får en jobb etter fengselet er problemet løst. Rapporten ”Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften 2005-2008” legger også vekt på at muligheten for å kunne få arbeid etter løslatelse er et av de viktige elementene i vurderinger rundt fare for tilbakefall til kriminalitet. ”Å styrke innsattes tilknytning til arbeidslivet er derfor et bidrag til å legge til rette for et liv uten kriminalitet etter løslatelse” (Kriminalomsorgen, 2008, s. 2). Men i motsetning til Uche, fremhever rapporten at i dag gir arbeidsdriften i begrenset grad arbeidserfaring som kvalifiserer for det ordinære arbeidsliv. Arbeidslivet har endret seg, og arbeidsdriften har ikke endret seg i takt med dette (ibid.).

Uche og Harries-Jenkins (2006) fremhever poengene med at arbeidsdriftens plass i fengselets hensikt med straff, frihetsberøvelse (custody) og rehabilitering er motstridende. Det er en stor kilde til bekymring når det gjelder innsatte som deltar i arbeidstrening. Siden frihetsberøvelsen representerer straffen er det en høy sannsynlighet for at innsatte anser hensikten med arbeidsdriften å være en del av straffen i seg selv. Derfor er det svært viktig at motsetningene som eksisterer, som kan føre til forvirring for de innsatte når det gjelder hensikten til arbeidsdriften, blir løst. Når innsatte oppfatter at hensikten med arbeidsdriften er straff, viser de hat, trekker seg tilbake og protesterer. Når de oppfatter det som frihetsberøvelse ser man en mangel på entusiasme. Når rehabilitering oppfattes som målet med arbeidsdriften responderer innsatte med motivasjon, takknemlig interesse og frivillig deltagelse (Uche & Harries-Jenkins, 2006, s. 53). Sistnevnte er etter min mening hovedmåten å se arbeidsdriften på i fengselet jeg gjorde feltarbeidet i. De innsatte forstod at de var der for rehabilitering, ikke at de skulle arbeide som en del av straffen. Om dette sistnevnte skulle være tilfelle, har ikke jeg oppfattet det.

Uche og Harris-Jenkins studie hadde som mål å vise hvordan innsatte oppfattet hensikten med arbeidsdriften, og å finne ut av hvordan de oppfattet sine instruktører (verksbetjenter). Hypotesen var at det er ingen sammenheng med hvordan innsatte og verksbetjenter oppfatter hensikten med arbeidsdriften (Uche & Harries-Jenkins, 2006, s. 53). Respondentene var 203 innsatte i seks ulike fengsler i Nigeria i alderen 25-30 år. 78,8 prosent av respondentene hadde vært i arbeid før fengslingen, og 89,2 prosent satt inne for første gang. Tallene er her ganske ulike de norske, hvor en tredjedel var i arbeid før fengsling, og tilbakefallsprosenten er på om lag 80 prosent, derav er antall førstegangsinnsettelse lavere enn i denne

undersøkelsen. 58,6 prosent av respondentene sonet en dom på tre eller flere år, og alle var menn. Tilsvarende ble 24 verksbetjenter med i studien, de hadde ulike bakgrunner som møbelsnekkere, elektrikere, trevarearbeidere, og sveising for å nevne noen (ibid.).

Datainnsamlingen var i hovedsak to spørreskjemaer, ett for innsatte og ett for verksbetjentene. Spørsmålet var: ”Etter din mening, hva er det meningen at arbeidsdriftsprogrammet til Nigerianske fengselsservice skal oppnå?”. Svaralternativene var (1.) å straffe de innsatte for den kriminelle handlingen, (2.) å holde de innsatte opptatte på en konstruktiv måte i perioden de satt inne, og (3.) å gi innsatte arbeidsferdigheter som kunne hjelpe han å få en jobb etter løslatelse. De måtte svare på en fem-trinns likert-skala.

Resultatet fra de innsattes spørreskjema var oppløftende nok at de fleste trodde at arbeidsdriften var godt ment og at det skulle rehabilitere innsatte og gi dem arbeidsferdigheter. Det samme resultatet kom fra verksbetjentene, det var altså et godt samsvar mellom innsattes og ansattes syn på hensikten med arbeidsdriften (Uche & Harries-Jenkins, 2006, s. 54-55). Hypotesen var ikke korrekt. Det konkluderes med at deltagelse og suksessen til arbeidsdriften kan påvirkes av måten innsatte oppfatter hovedmotivet til arbeidsdriften. De fleste innsatte vil naturlig nok være bekymret for relevansen til arbeidstreningen de har fått når løslatelse nærmer seg. Å lære seg en ny ferdighet gjør at den innsatte må vise en reell interesse for det, og det krever motivasjon og vedvarende interesse. For innsatte som oppfatter hensikten med arbeidstrening som rehabilitering kan suksess være mulig. Avslutningsvis må utviklingen av arbeidsdriften fortsette å være med henblikk på rehabilitering og re-integrasjon av de innsatte (Uche & Harries-Jenkins, 2006, s. 55). Ingen av de innsatte i fengselet var motiverte til å arbeide med trevare etter løslatelse, men en av dem hadde såpass interesse for faget og planer om å bruke det på en annen måte etterpå at han fulgte godt med og forsøkte å lære mest mulig.

For å sammenligne litt med et britiske fengsler vil jeg bruke litt tid på Frances Simon sin studie ”Prisoners’ work and vocational training” (1999). Hun påpeker også at selv om de fleste innsatte må jobbe et det et relativt neglisjert emne i fengselslitteraturen. Få studier har blitt gjort om hvordan arbeidsdriften er, hvordan innsatte som individer opplever det, og i hvilken grad det tilfredstiller deres behov (Simon, 1999, s. 1). Den britiske forskeren har skrevet en utfyllende bok om arbeidsdriften i Englands historie¹³ i tillegg til hvordan situasjonen var på 1990-tallet når boka ble skrevet.

---

¹³ For utfyllende informasjon om den britiske arbeidsdriftens historie, se Simon (1999).

Trevarearbeid er også vanlig i britiske fengsler. Det er varierende hva som lages, men det inkluderer også møbler til cellene og ulike varer til salg på det åpne markedet. Et fengsel hadde for eksempel fuglebrett og små boder til å sette i hagen. Et annet, hvor det meste av observasjonen ble gjort, var i et fengsel med to ulike verksted med ulike arbeidskrefter. I det ene verkstedet ble det kuttet til og gjort klart for montering med om lag 24 innsatte og fire sivile instruktører. Det ble brukt høykvalitets maskiner, og de innsatte jobbet for det meste i par, med en som la treet inni maskinen og en som tok det ut igjen. Rommet var organisert godt, men var travelt og bråkete. De ansatte sa at innsatte var godt motiverte og stabile, og de innsatte var i verkstedet i omtrent ett år. I monteringsverkstedet ved siden av var det førti innsatte og fire instruktører som satte sammen delene ved hjelp av i hovedsak små verktøy. De fleste jobbet som individer med bare én eller to oppgaver samtidig i monteringsassemblestil, de fullførte ikke monteringen sin selv. Et par stykker var pakkere, og produktene var i hovedsak enkle møbler for cellene som små bord og skap. Verkstedet hadde også en kontrakt med utsiden av fengselet hvor de lagde kabinetter for tv-høytalere, og av og til lagde de møbler til sykehus. Den vanlige tiden å være i dette verkstedet var to til tre måneder, og de ansatte synes at noen var vanskelige å motivere (Simon, 1999, s. 90).

Instruktørene i begge verksted satte en ny innsatt til arbeid som ikke krevde ferdigheter i starten, og trente han deretter opp til spesifikke oppgaver. De som ønsket å lære ble rotert på arbeidsoppgavene. En innsatt som var i verkstedet hvor materialene ble kuttet til i et år ville lære maskinene generelt, men ikke på et høyt nivå. En innsatt i monteringsavdelingen ville i løpet av seks måneder lære de fleste teknikkene (ibid.). Det er vanskelig å sammenligne med fengselet feltarbeidet er utført i, men av det jeg kunne observere virket det som at de fleste innsatte lærte litt av alt. Det var ikke et klart skille mellom hvem som kappet til materialer og hvem som monterte. Det mer typiske var at en innsatt fikk en arbeidsoppgave, for eksempel å lage en hylleseksjon, og da skulle den lages fra bunnen av. Det ble kappet til materialer og montert av det innsatte selv. To innsatte kunne gjerne samarbeide om oppgaven dersom en av dem skulle lære noe nytt, eller det var større og mer uhandterlige gjenstander som skulle lages. På et tidspunkt ble det laget et tre meter langt spisebord, som krevde to innsatte. Her er det altså en forskjell fra fengslet Simon har vært i og fengselet jeg har vært i i Norge. Produksjonen kan virke å være hakket mer prioritert i britiske fengsler ut fra dette, ettersom opplæring av den enkelte ikke virker å være fokus basert på måten det jobbes på i verkstedene.

Verksbetjentene visste normalt sett lite om den nye innsatte før han eller hun kom inn i verkstedet, ettersom de ikke var med å velge ut hvilke innsatte som skulle få jobbe. Her er det en ulikhet fra fengselet jeg har vært i, hvor verksbetjentene har siste ord på hvem som får arbeide på grunn av sikkerhetshensyn. Etter en kort introduksjon med blant annet helsespørsmål og sikkerhet ble nykommeren satt til arbeid. Om en innsatt hadde kunnskap i noe av arbeidet fra før ble det ofte tatt hensyn til, men dette skjedde sjeldent. Vanligvis ble nye innsatte gitt arbeidsoppgaver som ikke krevde ferdigheter i starten, og ble flyttet rundt på for å bli lært opp etter hvert (Simon, 1999, s. 106-107). Noen innsatte jobbet individuelt og andre i par, og verksbetjentene forsøkte generelt å oppfordre til samarbeid og lagånd. Simon påpeker et problem verksbetjentene i det norske fengselet også har, nemlig at innsatte blir overført og lignende, og det gjør at antall innsatte på verkstedet varierer. Det kunne gjøre det vanskelig for verksbetjentene. Noen ganger gikk det bra og arbeidsoppgavene kunne justeres på, men om det ble for få innsatte som jobbet på kjøkkenet eller i vaskeriet kunne essensielle tjenester i fengselet være i risiko for å stoppe opp.

7 Stjerner og striper

”Og så er det viktigste at likt skal være likt, vi jobber i en og samme etat, det skal ikke være klasseskille, det skal ikke være forskjellig bekledning, det skal ikke være forskjellige distinksjoner, vi skal jobbe på samme plan når man jobber for kriminalomsorgen”.

Fengselsuniformene er stort sett like. Verksbetjenter bruker vernesko og hørselsvern, men fargen på skjorten og buksen er ellers lik. Fengselsuniformene har distinksjoner på skuldrene. De er svarte med gullstriper eller gullstjerner på, alt etter stillingstittel. En stripe, for eksempel, er verksbetjent. En stjerne er verksmester. «Stjerner og striper» kalte en av verksbetjentene det, og det er et godt begrep på problematikk rundt hierarki og klasseskille i fengselet. Som verksbetjenten sitert over sa skal man jobbe på samme plan når man jobber for kriminalomsorgen, men i realiteten oppleves det ikke alltid slik.

7.1 A-lag og B-lag

Flere av verksbetjentene jeg snakket med fortalte både uoppfordret og i intervjuene om at det eksisterer et a-lag og et b-lag innen ansatte i fengselet. Fengselsbetjentene er a-laget, verksbetjentene b-laget. Dette er noe jeg merket et par ganger under feltarbeidet. På et morgenmøte var det en betjent jeg ikke hadde hilst på før. Verksbetjenten introduserte meg, og sa at jeg var der for å skrive en avhandling om arbeidsdriften. Han sa at «det var vel bare et par setninger?». Måten han ordla seg gjorde på, og tonefallet, gjorde at jeg tolket det som at arbeidsdriften ikke var viktig, og verksbetjenten som var med på møtet sa i etterkant at det kunne stemme.

Verksbetjentene snakket mye om dette klasseskillet som de selv kalte det. Å være på verkstedet med de innsatte er som å være i en litt større celle med dem. De er innelåst i et avgrenset område i 8 timer hver dag med dem. Betjentene kaller arbeidsdriften sysselsetting, og det faller ikke alltid helt i god jord hos verksbetjentene. Sysselsetting blir et negativt ladet ord, det høres ut som at de innsatte bare skal på verkstedet og ikke oppnå noe. Realiteten er at verksbetjentene jobber aktivt for å endre og rehabiliterer de innsatte.

7.2 Klaseskille på bakgrunn av utdanning

Verksbetjentene mente bestemt at årsaken til dette klaseskillet var utdanningsbakgrunnen, i tillegg til tradisjonelle holdninger. De forstod imidlertid ikke hvorfor det skulle være et slikt skille. En verksbetjent har yrkesfaglig utdanning, altså to år med teori og to år i lære. Mange av dem har også tatt mesterbrev. De har flere års erfaring fra arbeidslivet, som er svært variert. I tillegg tar de verksbetjentutdanningen hos KRUS (Kriminalomsorgens utdanningssenter), hvor de i løpet av 10 måneder tar 80 % av det samme pensumet som en fengselsbetjent tar i løpet av 2 år. Det er samlinger som varer i én uke av gangen, og i periodene utenfor disse samlingene leverer verksbetjentene både individuelle oppgaver og gruppeoppgaver ved hjelp av Skype og It's learning (Fortidens levninger rapporten, 2013, s. 129). Fengselsbetjentene har også lønnet utdanning. Verksbetjentene tar utdanningen ved siden av fulltidsjobb og familieliv. Det er samlinger og oppgaver, og verksbetjentene jeg snakket med sa at utdanningen på ingen måte er lett. Det er hardt arbeid, og mye som skal gjennomgås på kort tid sier verksbetjentene som har fullført utdanningen.

Verksbetjentene ble spurt om hvordan verksbetjentene stod i forhold til vanlige betjenter, om de var på lik linje. En av dem svarte slik:

«Nei, der et det klaseskille. Siden de har hatt to års utdannelse på fengselsskolen, og vi har jo hatt masse yrkesfaglig bakgrunn, både tre år på skole og to år i lære og... og vi blir jo sett litt mer ned på, fordi om vi går verksbetjent-utdanningen, og det da tilsvarer 80 % av det en fengselsbetjent har lært, er ikke det godt nok likevel. Og det er trist at de ser på oss som en sånn annenrangs arbeider, og det er det altså. Nei, det syns jeg er veldig trist.»

Dette klaseskillet er merkbart. Det verksbetjentene kanskje reagerer mest på, er at de sjeldent blir spurt av betjentene når noe gjelder en innsatt. De blir ikke alltid informert om en innsatt skal flyttes¹⁴, eller om verksbetjentene mener at en innsatt har hatt en positiv endring. Som verksbetjentene gjentok til meg ofte, er det de som ser de innsatte hver dag i 8 timer, det er de som utfører endringsarbeid og forsøker å rehabilitere. Å ikke bli spurt om hvordan en innsatt da har forbedret seg kan oppleves som kanskje hensynsløst eller merkelig. Vanlige betjenter har også kjennskap til de innsatte, men ifølge verksbetjentene er det i mindre grad.

---

¹⁴ I noen tilfeller er dette heller ikke mulig, overflytninger skjer ofte raskt, og det er verksbetjentene klar over. Men i noen tilfeller vet betjentene om dette, og det hadde gjort arbeidet til verksbetjentene enklere i den grad at de kan planlegge mer om hvem som skal ta over arbeidet til den som blir forflyttet.

Det er innlåsninger, forflytninger, lufting, mat. De snakker ikke med dem på samme måten. Dette var også noe innsatte fortalte meg i intervjuer. Jeg ble positivt overrasket over måten innsatte pratet om verksbetjenter. De hadde ikke samme positive synet på betjentene. Men, som verksbetjentene sa, de var heldige fordi det ikke er de som gir de innsatte dårlige nyheter om avslag på permisjon eller om et besøk det ikke blir noe av. Dette kan også ha innvirkning på inntrykket innsatte har av betjenter og verksbetjenter.

En verksbetjent sier at stjerner og striper ofte kan være en hindring for et godt samarbeid. ”Ting må gå tjenestevei, ja, det må det, men noen ganger så overdøves det et godt samarbeid. Så det kan være et hinder for en god utvikling”.

En morgen var det en av de innsatte som ikke kom til arbeidet. Verksbetjentene visste ikke hvorfor, men fikk beskjed om at han hadde blitt overført til et annet fengsel. De andre betjentene hadde visst om dette dagen før. Den innsatte som ble overført hadde holdt på med et hjørneskap, og plutselig kunne han ikke fullføre prosjektet sitt. Verksbetjentene må bruke tid på å planlegge hvem som skal ta over dette arbeidet. Stort sett går det bra, og det er ikke alltid man vet om en overføring før det skjer omtrent, men verksbetjentene mente at man måtte få beskjed om mulig.

8 Endrings- og rehabiliteringsarbeid

En av verksbetjentene kaller de de gjør i verkstedet og arbeidsdriften for endrings- og rehabiliteringsarbeid. De har tid til det sier han, midlene også. Det er ikke sysselsetting for å få de innsatte til å gjøre ett eller annet, det er et målrettet arbeid for å skape endring og motivasjon blant innsatte.

Thomas Mathiesens ”Kan fengsel forsvares?” (2000) nevner fire ulike funksjoner – rehabilitering, allmennprevensjon, samfunnsansvar og rettferdighet. Han spør seg om fengselets bruk kan forsvares ved disse begrepene. Jeg skal gå litt nærmere inn på spørsmålet om rehabilitering som Mathiesen trekker frem her.

Ordet rehabilitering betyr ”å gjøre dyktig igjen”, og kommer fra det franske *re* og det latinske *habilis*. Ordbøker vil komme med presiseringer som gjenopprettelse, gjen-innsetting i tidligere verdighet eller rettighet, og å gi æresoppreisning blant andre (Mathiesen, 2000, s. 47). ”Fangen skal gjenopprettes til sin gamle form, den form han eller hun presumptivt hadde før lovbruddet. Fangen skal bringes tilbake til sin gamle verdighet og sine gamle rettigheter, fra tiden før ”fallet” (ibid.). Det er ikke like lett å rehabiliterer et levende menneske som det er å rehabiliterer et hus. Mathiesen skriver at dersom fangen rehabiliteres, er det ved en innsats fra et system, men også i stor grad ved aktiv innsats fra fangen selv. ”Vi forestiller oss at rehabiliteringen av fangen i tilfelle skjer i en interaksjonsprosess der fangen selv har et stort – kanskje det største – ansvar for at det går godt” (Mathiesen, 2000, s. 48). Praten i verkstedet gikk ofte på det å slippe ut igjen. De som ønsket å forandre livet sitt hadde en årsak til dette. To skulle bli foreldre, og en hadde fått en ny kjæreste. De hadde en håndfast grunn til å forbedre seg. En av de innsatte sa at han ikke ville ut før om en stund, han måtte forberede seg mentalt.

Mathiesen skriver:

”Arbeidsdriften i fengslene er ikke lagt ”så nær opp til forholdene i det frie arbeidsliv som overhodet mulig”. I noen moderne fengsler bygger en på maskinindustri [...], uten at det dermed er gitt at slikt arbeid passer for dagens fanger. I mange fengsler er arbeidet i stor grad

meningsløs (legging av reklamemateriell i konvolutter, sammenlegging av tobakksposer), eller simpelthen ikke eksisterende” (Mathiesen, 2000, s. 54).

En innsatt fortalte om en lignende helt poengløs jobb han ble satt til i et annet fengsel. Han foretrakk helt klart å lage noe som var mer nyttig og brukbart. Mathiesen har nok rett i at fengslene ikke ligger tett opp mot næringslivet og industrien i dag, men samtidig er håndarbeid nyttige yrker å kunne.

”Det er grunnlag for å si at gjennom sin historie har fengslet i realiteten aldri fungert rehabiliterende: Det har aldri satt mennesker i funksjonsdyktig stand igjen” (Mathiesen, 2000, s. 68). Utsagnet begrunnes fra tre ulike syn. Det første er undersøkelser av behandlingsresultater. Mathiesen tenker i første rekke på tilbakefall til kriminalitet (Mathiesen, 2000, s. 69). Det neste er det man vet om det faktiske opplegget i de fleste fengsler, både nasjonalt og internasjonalt. ”Fengslene er overfylte, ofte nedslitte og nedkjørte. Under alle omstendigheter er de som regel store, autoritære og byråkratiske. Dette er hverdagen i fengselssammenheng – meget lang fra noen ”behandlingssituasjon”” (Mathiesen 2000, s. 71). Han skriver at situasjonen i Norge ikke er like ille som i USA, hvor fangetallet er svært høyt pr innbygger i forhold til Norge. Tendensen er den samme, at hverdagen er meget langt fra det man kan kalle en behandlingsinstitusjon (ibid.). Mathiesens tredje og siste syn på dette er et sosiologisk et. Allerede før første verdenskrig kom det en større fengselsundersøkelse i USA. Sykes sin ”Pains of imprisonment” fra 1958 trekkes frem her, hvor frihetsberøvelse, berøvelsen av dagligdagse goder og tjenester og av autonomi er et så pinefullt forhold at fangene skaper fangesamfunnet med dets spesielle normer og verdier. ”Fangesamfunnet fjerner ikke fengselets pinefulle trekk, men dulmer eller demper dem i hvert fall. En felles kultur beskytter mot omgivelsenes press. På den måten blir fangekulturen en forståelig reaksjon” (Mathiesen, 2000, s. 73).

Oppsummert skriver Mathiesen at nei, fengsel kan ikke forsvares med rehabilitering. Rehabiliteringsideologien er like gammel som fengslet, og består av fire hovedkomponenter: arbeid, skole, moral og disiplin, som samtidig er kjerneelementer i en borgerlig-protestantisk etikk (Mathiesen, 2007, s. 78). ”Rehabiliteringsfantasien”, som Mathiesen kaller det, har ikke strukket seg utenfor disse fire komponentene (ibid.). Han vil gå så langt at han sier at fengslet ikke rehabiliterer, det direkte *de*habiliterer (Mathiesen, 2000, s. 79). Kriminolog Hedda Giertsen har også deltatt i denne samfunnsdebatten, og Mathiesen sier at Giertsen

understreker at det er viktig at fanger får tilbud om skolegang, meningsfylt arbeid, en god helsetjeneste og så videre.

”Men dette er viktig ut fra hensyn til humanitet og rettferdighet, i tillegg til at fanger, som andre borgere, har et selvfølgelig krav på slike tilbud, og ikke ut fra en effektivitetsideologi om at fengslet derved rehabiliterer sine fanger” (Mathiesen, 2000, s. 80).

Hammerlin skriver oppsummerende en kommentar til Alnæs studie om rehabilitering og arbeidstilbud:

”[...] arbeidstilbudet oppleves bra i den forstand at det hjelper fangene til å få tiden til å gå. Svært få angir arbeidet som kompetansegivende, og at det gir dem få muligheter for å kunne få arbeid senere; Aktivitetsplikt i seg selv [...] bidrar heller ikke til å fremme et liv uten kriminalitet. Slike innspill må få konsekvenser for arbeidsvirksomhetens form og innhold” (Hammerlin, 2008, s. 534).

Dette samsvarer med mine funn. På spørsmål om arbeidet i fengsel kunne benyttes etter soning sa tre av fire respondenter nei. De var opptatt av å få tiden til å gå, å ikke sitte på cella. Fellesskapet var også et argument, men ikke det sterkeste de hadde for å dra på verkstedet og jobbe.

Verksbetjentene ønsker at de innsatte skal lære noe og endre seg når de sitter inne, og de bidrar til rehabiliteringsarbeidet ved å være arbeidsleder, litt psykolog, og litt kompis. Verksbetjentene har en god tone med de innsatte, både for sin egen sikkerhets skyld, og for at de innsatte skal ha det greit mens de er på verkstedet.

9 Arbeidsdriftens fremtid

I det følgende kommer observasjoner som er gjort i fengselet avhandlingen har tatt utgangspunkt i. Det eksisterer problemer det bør komme en rask løsning på, og det vil bli foreslått videre forskning. Problemstillingene vil nok være ulike for ulike fengsler, men det skal være mulig å trekke noen generelle linjer fra en case-studie.

9.1 Svak styring

Verksbetjentene påpekte flere ganger at det er en svak styring sentralt fra, mer konkret fra Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) og Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF). Under intervjuene ble det spurt om verksbetjentene fikk retningslinjer ovenfra om hvordan arbeidsdriften skulle være og drives. Svaret var både ja og nei.

”Nei, jeg har ikke kjent det så lenge jeg har jobbet her. Det finnes ingen styringsparameter egentlig. Hvert fengsel sitter på sitt hode, det er en småkonge, en driftssjef eller en verksmester som styrer. Fengselslederne blander seg så godt som ikke inn, det er ikke deres oppgave, så driver alle litt for seg selv, og gjerne i feil retning, men det blir ikke korrigert av noen. *Smeller i bordet med kortstokk*. Sånn er det”.

Verksbetjenten har ikke merket at styringsparameterne, som han kaller dem, blir iverksatt i fengslet. Han viser til at de eksisterer ved å fokusere på å få frem at de egentlig ikke finnes, at de kan stoppe i et ledd på vei ned fra ledelsen til verksbetjentene. En annen innsatt har en annen formening, men den ligner:

”Ja, vi får det. Det blir sendt fra toppen og ned. Så er det da et ledd som er vanskelig, det kan stoppe. Og det er det som er synd. Det er et ledd fra fengselsleder og ned. Det kan stoppes, og da er jo fokuset på andre ting”.

Det kommer frem her at selv om det kommer retningslinjer sentralt fra, kan en leder i fengselet stoppe disse retningslinjene fra å bli iverksatt. Det er ifølge han opp til hvert fengsel om de får til å gjennomføre retningslinjene. Hva er da poenget med å få disse styringsparameterne hvis de ikke blir tatt i bruk?

At det oppleves at retningslinjer ikke kommer, og at de stopper opp, er ikke positivt for utviklingen av arbeidsdriften i fengselet. Hverdagen er ikke detaljstyrt og verksbetjentene kan være kreative, men produksjonskravet skal innfris, og inntjeningskravet også. En verksbetjent sier at de ikke blir målt på mulighetene for et liv uten kriminalitet, men på budsjettkrav. Det oppleves at verksbetjentene ikke blir hørt av KDI, at de glemmer arbeidsdriften. ”De tror fengsel bare er å sperre folk inne på en celle og la de være der, så har de glemt arbeidsdriften. Arbeidsdriften er en stor del av fengselet, så jeg tror ikke de har skjønt det. De skulle egentlig ha jobbet litt i arbeidsdriften for å forstå”.

Kritikken mot KDI og KSF er absolutt til stede, og det er ikke nok føringer derfra. Når det kombineres med at retningslinjene som kommer ikke blir iverksatt, kan det bli vanskelig for fengselet å holde tritt med en eventuell utvikling i arbeidsdriften.

9.2 Opplærings- og endringsarena

Arbeidsdriften har store muligheter for endring og refleksjon. En verksbetjent sier:

”Jeg vil si at dette er et verksted, som vi vil bruke som opplærings- og endringsarena. Det er det det skal være. En opplærings- og endringsarena. Det er ikke noe arbeid som straff, det er ikke noe sysselsetting uten mål og mening. Det skal være en opplærings- og endringsarena. Og her har vi mulighet til det, og her har vi tid til det. Og midler også. Egentlig”.

Innsatte har muligheten til å skape i arbeidsdriften, til å vise at de kan. Arbeidsdriften har mye potensiale, men en verksbetjent mener at man bare bruker en brøkdel av dette potensialet. Alle venter på føringer og retningslinjer ovenfra. Verksbetjenten sier at han tar seg tid og bryr seg, han tenker ikke alltid på produktivitet, selv om det kanskje er det han burde ha gjort.

9.3 Arbeidsdriftens utfordringer fremover

Arbeidsgruppa mener at en ny organisasjonsform må vurderes. De tror det er grenser for hvor gode kriminalomsorgen kan bli på å gi arbeidsdriften et visst løft. «Tilbakeføring til arbeidslivet er nemlig svært krevende og forutsetter at virksomheten har høy kompetanse på mange områder. Det har for eksempel vist seg vanskelig for kriminalomsorgen å tilby arbeidsplasser relevante for et arbeidsmarked i stadig utvikling. Arbeidsgruppa mener dette i

stort grad henger sammen med at kunnskap om arbeidsmarkedet ikke er en av kriminalomsorgens kjernekompetanser» (Kriminalomsorgen, 2013, s. 9).

Egentlig er verksbetjentene i fengslet feltarbeidet utført i ganske fornøyde med hvordan arbeidsdriften er. Det er ønsker om bedre lokaler, grunnet byggets alder og utforming, og det er ønsker om bedre styring sentralt fra. En verksbetjent foreslår at den kanskje bør bli litt mer moderne, med sveising, platearbeid, kunst og håndverk som forslag.

En annen sier at samarbeid med samarbeidspartnerne er viktig, herunder skolen og NAV, og med de andre betjentene. Den største utfordringen er å få et godt tverrfaglig samarbeid. Han mener kriminalomsorgen trenger dyktige, godt utdannede ledere i nøkkelposisjonene.

”Men vi må også ansette folk som kan noe og vil noe. Vi trenger ikke noen valium-tabletter her i arbeidsdriften, vi må ha folk som virkelig har lyst til å gjøre en jobb og gjøre en innsats, engasjere seg. Man kan jo fort miste lysten når man ser på betalingen av jobben, men det er oppgaven her som er viktig. Det er en veldig viktig oppgave egentlig, føler jeg”.

Det ble skrevet mange gode tanker i høringsforslaget som kom ut (Kriminalomsorgen, 2013). En verksbetjent sier at det som egentlig trengs for å få en kjempekvalitet i arbeidsdriften er ferdig laget. At det nå er opp til sentralstyret med ledelsen, justisdepartementet og KDI om de egentlig nå gir riktig impuls. Han har håp, og ser lyst på fremtiden, ikke mørkt. ”Vi har så mye materiale som ligger der, det er egentlig bare å gjøre det nå” sier han, og peker på statistikk og forslag som eksisterer. En annen verksbetjent sier:

”Fremtiden til arbeidsdriften har unike muligheter når det kommer noen føringer ovenfra. Det har det gjort før. Nå kommer det noen sterkere føringer enn det noen gang har gjort, og så er det da viktig at de føringene blir sendt ned i de forskjellige leddene, ned til grasrota og at en har samme innstilling til hvordan arbeidsdriften skal være i fremtiden”.

Han snakker her om innstillingen til hvordan arbeidsdriften skal drives innad i fengselet også. Grasrota har direkte kontakt med innsatte, og det er en kjempeviktig jobb. Han mener at den største utfordringen er å samarbeide godt. Man må snakke sammen, og når en avgjørelse er tatt må den gjennomføres og følges opp, selv om man er uenige.

Min anbefaling er at KDI og KSF kommer sterkere frem med sine føringer og beslutninger, og at det undersøkes hvorfor ledelsen kommer frem som svak av flere instanser. og at selv om det må tilpasses hver fengsel, bør nye retningslinjer iverksettes hvis arbeidsdriften skal endres og kanskje moderniseres til dagens tanker. Rehabilitering og endringstanker er viktige for at innsatte skal få verktøy for å bli bedre rustet til løslatelse, men da må også ansatte i fengselet gjøre en innsats for det.

Det burde også undersøkes om arbeidsdriften kan gjøres mer attraktiv for innsatte. Med det mener jeg om det kan gjøres mer tidsmessig. Trevarerarbeid er nyttig å lære, men de fleste innsatte jeg har pratet med vil ikke få bruk for det etter løslatelse. De fleste ønsker å ta skole på grunn av manglende utdanning, men arbeidsdriften bør være et fullgodt alternativ til å stille sterkere når man blir løslatt. Det

Helt til slutt vil jeg driste meg til en slags formulering på hvordan jeg tolker idealene om hvordan arbeidsdriften er, og hva den bør være i årene som kommer.

”Arbeidsdriften er en del av aktivitetsplikten i norske fengsler, og er tilbudet som gis varierer fra fengsel til fengsel. Arbeidsdriften består i hovedsak av snekkerverksted, kjøkken, vaskeri, ganggutt og vedlikehold, og noen fengsler har også mekanisk verksted, radio-studio, utendørs vedlikehold og bilpleie for å nevne noe av variasjonen. Arbeidsdriften skal sørge for at innsatte har noe å gjøre på dagen, og den skal samtidig rehabilitere ved at verksbetjentene har dette i fokus. Det skal være en arena hvor rehabilitering og normalisering står i fokus. Arbeidsdriften i sin ideelle form skal kunne bidra til at innsatte får arbeid etter endt soning, men ikke minst sørge for en positiv endring hos innsatte”.

Antall ord: 33 720

Litteraturliste

- Christie, Nils. (1960). *Tvangsarbeid og alkoholbruk* (Vol. 5). Oslo: Universitetsforlaget.
- Christie, Nils. (1982). *Pinens begrensning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2009). Hensynet til utsatte grupper. from <https://http://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/C-Hensyn-til-grupper-og-institusjoner-20---26/22-Hensynet-til-utsatte-grupper/> [Lest dato 05.05.2014]
- Fangen, Katrine. (2004). *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforl.
- Fontana, Andrea, & Frey, James H. (2005). The Interview: From Neutral Stance to Political Involvement. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, Calif: Sage.
- Fylkesmannen i Hordaland. (2012). Rapport opplæring innanfor kriminalomsorga. Bergen: Utdanningsavdelinga.
- Hammerlin, Yngve. (2008). *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007*. Universitetet i Oslo, Universitetet i Oslo.
- Johnsen, Berit, Granheim, Per Kristian, & Helgesen, Janne. (2011). Exceptional prison conditions and the quality of prison life: Prison size and prison culture in Norwegian closed prisons. *European Journal of Criminology*, 8(6), 515-529.
- Kriminalomsorgen. (2008). Kriminalomsorgens arbeidsdrift - Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften 2005-2008.
- Kriminalomsorgen. (2013). Arbeidsdriften: Fortidens levninger - fremtidens muligheter. from <http://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/2531533.823.yuatbppcpe/Arbeidsdriften+Fortidens+levninger+-+fremtidens+muligheter.pdf> [Lest dato 05.06.2014]
- Lien, Lise, & Olsen, Terje. (2008). Like sikkert som snø - arbeidskvalifisering som del av soning. from http://evalueringsportalen.no/evaluering/like-sikkert-som-sno-arbeidskvalifisering-som-del-av-soning/Like_sikkert_som_sn%C3%B8_-_Sluttrapport.pdf/@@inline [Lest]
- Manger, Terje, Eikeland, Ole-Johan, & Asbjørnsen, Arve. (2010). Innsette i norske fengsel: Motiv for utdanning under soning. In F. i. Hordaland (Ed.), (Vol. 3). Universitetet i Bergen.
- Mathiesen, Thomas. (2007). *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax.
- Olsen, Ståle. (2010). *Til Jæderen for å trille tåke: historien om Opstad tvangsarbeidshus*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Olsen, Ståle. (2012). *Virker straff?* Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Pratt, John. (2008). Scandinavian Exceptionalism in an era of penal excess. *The British Journal of Criminology*, 48(2), 119-137.
- Simon, Frances H. (1999). *Prisoners' Work and Vocational Training*. London: Routledge.
- Skarðhamar, Torbjørn. (2002). *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. (Mastergradsavhandling), Universitetet i Oslo, Oslo. Retrieved from <https://http://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/22530/tskardhamar.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (01.11.2014)
- Steiro, Trygve Jakobsen, & Torgersen, Glenn-Egil. (2011). *Bedre motivasjon - Praktisk tilnærning for å skape drivkraft hos deg og andre*. Stjørdal: Læringsforlaget.
- Thagaard, Tove. (2009). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforl.
- Thorsrud, Anne Marit, Mathiesen, Thomas, & Hansen, Hans Aleksander. (2004). *Fangeliv: en antologi av innsatte*. Oslo: Pax.
- Uche, Greg N. (1995). Vocational training for prison inmates: a treatment model. *International Journal of Lifelong Education*(14:5), 365-374.

Uche, Greg N., & Harries-Jenkins, Gwyn. (2006). Reconciling prison goals with inmate's perceived objectives of prison training: implications for effective prison vocational training. *International Journal of Lifelong Education*(13:1), 51-56.

Wistrand, Erik, Midtbø, Turid, & Ljøstad, Inger. (1997). *Enkelte trekk ved norsk fengselshistorie* (Vol. nr 2/97). Oslo: KRUS.

Vedlegg / Appendiks

Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD

Vedlegg 2: Søknad til fengselet

Vedlegg 3: Tillatelse fra fengselet

Vedlegg 4: Intervjuguide innsatt

Vedlegg 5: Intervjuguide verksbetjent

Vedlegg 6: Informert samtykke

Harald Hårfagres gate 25
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr 985 321 884

Thomas Ugelvik
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 21.02.2013

Vår ref:33192 / 3 / MSI

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 04.02.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

33192	<i>Arbeidsdrift i fengsel</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Thomas Ugelvik</i>
<i>Student</i>	<i>Maria Gina Nessler</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

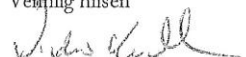
Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 08.05.2014, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Marte Sivertsen

Kontaktperson: Marte Sivertsen tlf: 55 58 33 48

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Maria Gina Nessler, [REDACTED]

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrr.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uio.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 33192

Det oppgis at det er søkt godkjenning hos Kriminalomsorgen sør og sør-vest. Personvernombudet forutsetter at fengselet og Kriminalomsorgen godkjenner prosjektet.

Personvernombudet legger til grunn at taushetsplikten ikke er til hinder for rekrutteringen og at prosedyren og førstegangskontakt er avklart med ledelsen i fengselet.

Personvernombudet minner om at fengselsbetjenter ikke kan omtale innsatte i identifiserbar form av hensyn til taushetsplikten. Vi forutsetter at det ikke innhentes personopplysninger om innsatte, og at taushetsplikten ikke er til hinder for den behandling av opplysninger som finner sted.

Ifølge prosjektmeldingen skal det innhentes skriftlig samtykke basert på muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet og behandling av personopplysninger. Personvernombudet finner informasjonsskrivet tilfredsstillende utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår.

Det vil i prosjektet kunne bli registrert sensitive personopplysninger, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 a) - d).

Innsamlede opplysninger registreres på privat pc. Personvernombudet legger til grunn at veileder og student setter seg inn i og etterfølger Universitetet i Oslo sine interne rutiner for datasikkerhet, spesielt med tanke på bruk av privat pc til oppbevaring av personidentifiserende data.

Ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i publikasjoner/masteroppgaven.

Prosjektet skal avsluttes 08.05.2014 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres og lydopptak slettes. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/koblingsnøkkel slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. yrke, bosted, utdanning, alder, kjønn) fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.

Søknad masterprosjekt ”arbeidsdrift i fengsel”

Jeg er masterstudent i kriminologi ved Universitetet i Oslo, og har tidligere fullført en bachelorgrad i kriminologi og i sosialantropologi. Jeg ønsker i mitt masterprosjekt å se på arbeidsdriften i fengsel, for å finne konkret ut hvordan denne er ved deres fengsel. Formålet med prosjektet er å finne ut hvordan arbeidsdriften oppleves av de innsatte. Har familiebakgrunn eller utdanningsbakgrunn noe å si for hvordan man opplever arbeidsdrift-tilbudet? Jeg ønsker også å finne ut noe om motivasjon til arbeidsdriften. Finnes det et ønske om endring hos den innsatte selv? Hvordan jobber de ansatte for å motivere til endring og læring?

Gjennom observasjon av arbeidsdriften ønsker jeg å få et innblikk i hverdagslivet i fengselet. Jeg vil også gjennomføre intervjuer, med omtrent 5-10 innsatte og 1-5 ansatte i fengselet, alt ettersom hvor mange som ønsker å bidra og er tilgjengelige. Det er ganske viktig at jeg får intervjuet verksansvarlig/arbeidsdriftsansvarlig hos dere. Jeg ønsker å la fengselet/kriminalomsorgen gjøre innledende rekruttering. Det vil bli samlet inn opplysninger om motivasjon, litt om tidligere bakgrunn og utdanning, og situasjonen den enkelte har i fengselet i forhold til arbeidsdriften.

Det skal ikke innhentes andre opplysninger om innsatte enn det de oppgir selv, og alt blir anonymisert. Jeg søker heller ingen registre om tilgang, da dette er et kvalitativt prosjekt hvor fokuset er på observasjon og intervjuer. Alle som intervjues får informasjon om informert samtykke, hvor de når som helst kan trekke seg uten begrunnelse. Se vedlegg for informert samtykke-skjema.

Formålet for prosjektet er å få en bedre forståelse av hvordan arbeidsdriften fungerer. Det finnes liten eller ingen forskning på dette i Norge i dag. Som nevnt vil jeg gjøre intervjuer og observere. Observasjonen vil være åpen, jeg vil være med når arbeidsdriftens tilbud er tilgjengelige for de innsatte, og se hvordan dette gjennomføres. Her er jeg fleksibel på hvor mye observasjonstid fengselet kan godta, men det er ønskelig at jeg får observert en del før jeg starter med intervjuer. Jo lengre, jo bedre. Etter observasjonen vil jeg intervjuer slik at innsatte «vet hvem jeg er» før jeg skal prate med dem. Det vil kunne hjelpe til å gjøre intervjuene lettere, både for meg og for innsatt eller ansatt.

Jeg vil følge en intervjuguide som er vedlagt, men følger en semi-strukturert intervjuplan hvor jeg kan stille oppfølgings-spørsmål og flere spørsmål dersom dette blir aktuelt. Jeg tar opp intervjuene på telefon, overfører til data og krypterer disse. Innen et par dager er intervjuene transkribert, hvor personer samtidig blir anonymisert. Det blir ingen eksisterende data med ekte identitet. Transkriberte dokumenter krypteres også, og er bak låste dører. Fremgangsmåten er godkjent av NSD, se også vedlegg for deres godkjenning av prosjektet. Alle sensitive data vil slettes ved prosjektets slutt 08.05.2014.

Jeg håper at [REDACTED] fengsel har mulighet til å hjelpe meg med gjennomføringen av prosjektet, jeg tror det er viktig å få forskning på denne delen av kriminalomsorgen og straffegjennomføringen. I tillegg til [REDACTED] fengsel søker jeg også [REDACTED] fengsel, i tilfelle det ene fengselet skulle avvise søknaden. Dersom begge fengslene ved regionene godtar søknaden min, er det en mulighet for også å sammenligne fengslenes arbeidsdriftstilbud.

Med vennlig hilsen,
Maria Gina Nessler

[REDACTED]

Thomas Uglevik
Det juridiske fakultet Institutt for kriminologi og rettssosiologi
UiO
Maria Gina Nessler

Deres ref:

Vår ref:
2013/05874-2/274

Dato:
08.04.2013

SØKNAD MASTERPROSJEKT - ARBEIDSDRIFT I FENGSEL

Det vises til søknad fra UiO, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, hvor det søkes om tillatelse til forskning om arbeidsdriften i fengsel for masterstudent Maria Gina Nessler. Studenten veiledes av postdoktor, Thomas Uglevik, UiO.

Formålet med prosjektet er å finne ut hvordan arbeidsdriften oppleves av de innsatte. Har familiebakgrunn eller utdanningsbakgrunn noe å si for hvordan man opplever arbeidsdrift – tilbudet? Finnes det et ønske om endring hos den innsatte selv og på hvilken måte jobber de ansatte for å motivere til endring og læring?

Studenten ønsker å få et innblikk i hverdagslivet i arbeidsdriften gjennom intervjuer og observasjon. Hun vil gjennomføre intervjuer med 5 – 10 innsatte og 1 – 5 ansatte. Intervjuguide vedlegges. Observasjonen vil være åpen, hun ønsker å være med når arbeidsdriftens tilbud er tilgjengelig for de innsatte for å se hvordan dette gjennomføres.

Det er frivillig å delta i prosjektet og deltakerne kan når som helst trekke seg. NSD har godkjent fremgangsmåten i prosjektet.

Søknaden gjelder for arbeidsdriften i [redacted] fengsel.

Regiondirektøren gir med dette tillatelse til forskning i arbeidsdriften i [redacted] fengsel. Tillatelsen gis under forutsetning av at [redacted] fengsel vurderer prosjektet som praktisk gjennomførbart og sikkerhetsmessig forsvarlig.

Regiondirektøren gjør oppmerksom på at opplysninger forskeren er blitt gjort kjent med kan være underlagt taushetsplikt, jf forvaltningsloven § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelser av taushetsbestemmelsene er straffbart, jf Straffeloven § 121. Forskeren må undertegne en taushetserklæring som inneholder bestemmelsene overfor.

Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på forsvarlig måte. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data, skal makuleres så snart prosjektet er avsluttet. Dersom det skal gjøres unntak fra denne hovedregel må det godkjennes av Datatilsynet.

Postadresse:
Postboks 694
4305 Sandnes

Besøksadresse:
Gjesdalveien 34 3.etasje

Telefon: 51 97 39 00
Telefaks: 51 97 39 01
Org.nr: 982 348 234
mva

Saksbehandler:
Bjørge Lindebø
E-post: sorvest@kriminalomsorg.no

Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsmål, kan påklages til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Klageretten etter forvaltningsloven kap. VI § 18, omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til vern for, i denne sammenhengen innsatte/domfelte og ansatte.

Lykke til med arbeidet!

Med hilsen

Agnes S. Inderhaug
ass.regiondirektør

Björg Lindebø
seniorrådgiver

Intervjuguide innsatt

1. Kan du fortelle litt om bakgrunnen din (skole, arbeid)?
2. Hva slags utdanning har du?
3. Hvordan ser en typisk dag i fengselet ut for deg?
4. Hvordan ble du spurt om å komme å jobbe på verkstedet?
- Har du jobbet i fengsel før?
5. Hvorfor er du med å jobbe på verkstedet (sosiale, lære)?
6. Hvordan opplever du tilbudet arbeidsdriften gir her i fengselet?
7. Har du lært noe nytt her?
8. Kan du bruke noe av det du har lært her på verkstedet når du kommer ut?
9. Hva syns du om verksbetjentene?
10. Hadde du valget mellom skolen og arbeid?
11. Hvordan er motivasjonen din for å arbeide på verkstedet?
12. Har du interesse for det som læres bort her?
13. Hva er det beste med arbeid i fengsel?
14. Hva er det verste?
15. Syns du noe skulle vært gjort annerledes?
16. Generelle erfaringer fra arbeidsdriften? (gjerne spurt de som har vært flere steder)
17. Har de andre innsatte noe å si for hvordan man oppfører seg på verkstedet, og for trivselen?

Intervjuguide verksbetjent

1. Kan du fortelle litt om din arbeidsbakgrunn og utdanning?
2. Hvor lenge har du jobbet i arbeidsdriften?
  - Hvorfor søkte du jobben?
3. Hvordan ser en typisk dag ut i verkstedet?
4. Hvordan er din oppfatning, generelt, av de innsatte på verkstedet?
5. Er det interesse for å lære?
6. Stiller du noen krav til de innsatte på verkstedet (produksjon, engasjement f. eks)?
7. Hva gjør du/dere dersom en innsatt ikke har noen interesse for arbeidet eller ikke vil arbeide?
8. Er det viktig at innsatte tar initiativ til noe selv?
9. Kan innsatte komme med ønsker for hva som skal produseres?
10. Hvordan vil du beskrive arbeidsdriften for noen som ikke vet hva det er?
11. Hva er dens sterke og svake sider?
12. Har dere muligheter for fagbrev her på verkstedet?
13. Kan du fortelle litt om [REDACTED] (sensureres på offentlige papirer)
  - Hvem tok initiativ til det?
14. Er det mulig at arbeidsdriften kan påvirke livet videre etter endt soning for de innsatte?
  - Hvordan da?
15. Hvor står arbeidsdriften i forhold til skolen? Hvordan er den ansett?
16. Hvordan er samarbeidet med skolen?
17. hvor står verksbetjentene i forhold til de vanlige betjentene, er dere på lik linje?
18. Hvordan er samarbeidet mellom verksbetjenter og betjenter?
19. Arbeidsdriften er i endring (høringsforslag). Hva tror du om fremtiden til arbeidsdriften?
  - Vil den endres?
20. Får dere retningslinjer for hvordan arbeidsdriften skal være sentralt fra?
  - Hvor spesifikke er retningslinjene?
21. Til slutt, hva vil du si er den største utfordringen/utfordringene for arbeidsdriften fremover?

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med masteroppgave

Jeg er masterstudent i kriminologi ved Universitetet i Oslo og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Temaet for oppgaven er arbeidsdriften i fengsel, og jeg skal undersøke hvordan hverdagslivet i fengselets arbeidsdrift er. Jeg er interessert i å finne ut hvordan motivasjonen for arbeidet er, og om arbeidet er noe innsatte tror kan være nyttig etter endt soning.

Jeg ønsker å intervju 5-10 innsatte, og 1-5 ansatte i fengselet for å finne ut av dette. Spørsmålene vil dreie seg om motivasjon, bakgrunn, valgfrihet, fremtidsplaner, og om livet i fengsel. Jeg vil bruke båndopptaker og ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta omtrent en time, og vi blir enige om sted og tid sammen.

Det er frivillig å delta, og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette. Alle innsamlede data om deg vil bli anonymisert og behandlet konfidensielt. Ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven.

Opplysningene anonymiseres når dataene digitaliseres, og opptakene slettes når oppgaven er ferdig, innen 8. mai 2014.

Dersom du har lyst til å være med på intervjuet, er det fint om du skriver under på den vedlagte samtykkeerklæringen og sender den eller gir den til meg.

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på [REDACTED], eller sende en e-post til m.g.nessler@student.jus.uio.no. Du kan også kontakte min veileder Thomas Ugelvik ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi på telefonnummer 22850218.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Med vennlig hilsen

Maria Nessler

[REDACTED]

Samtykkeerklæring «Arbeidsdrift i fengsel»

Jeg har mottatt skriftlig informasjon om undersøkelsen og dens formål, og er villig til å delta i studien.

Dato _____ Signatur _____ Telefonnr _____